

Серія «Усі уроки»
Заснована 2010 року

О. Г. Куцінко

УСІ УРОКИ

ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ + РІВЕНЬ СТАНДАРТУ

I семестр

10

КЛАС

Харків
«Видавнича група “Основа”»
2018

УДК 82(100)(075.3)
К88

Серія «Усі уроки»
Започаткована 2010 року

Куцінко О. Г.

К88 Усі уроки зарубіжної літератури. 10 клас. Профільний рівень + рівень стандарту. I семестр : [Текст] / О. Г. Куцінко. — Х. : Вид. група «Основа», 2018. — 240 с. : схеми, табл., іл. — (Серія «Усі уроки»).

ISBN 978-617-00-3374-1.

Посібник складено за новою програмою Міністерства, чинною з 2018/19 навчального року. Календарно-тематичне планування та плани-конспекти уроків (I семестр) розроблено з урахуванням предметних і ключових компетентностей, вікових особливостей підлітків та новітніх педагогічних методик. Наведені матеріали допоможуть учителям на найвищому рівні провести урок зарубіжної літератури як за профільним рівнем, так і рівнем стандарту. За посиланням, зазначеним на обкладинці, розміщено тексти художніх творів із зарубіжної літератури за програмою для 10-го класу.

Для вчителів зарубіжної літератури ЗЗСО та студентів відповідного фаху педагогічних вишів.

УДК 82(100)(075.3)

Навчальне видання

Серія «Усі уроки»

КУЦІНКО Ольга Германівна

УСІ УРОКИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

10 клас. Профільний рівень + рівень стандарту. I семестр

Відповідальний за видання *Ю. М. Афанасенко*

Технічний редактор *Є. С. Островський*

Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 14.05.2018. Формат 60×90/16. Папір газет.

Гарнітура Шкільна. Друк офсет. Ум. друк. арк. 15,0. Зам. № 18—05/14—05.

ТОВ «Видавнича група «Основа».

Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК № 6058 від 01.03.2018.

Україна, 61001 Харків, вул. Плеханівська, 66.

Тел. (057) 731-96-32. E-mail: russ@osnova.com.ua

Телефон для замовлення: 0-800-505-212

(безкоштовно з мобільних та стаціонарних телефонів України)

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК».

Харків, пров. Сімферопольський, 6. Тел. (057) 703-12-21.

www.triada-pack.com, e-mail: sale@triada.kharkov.ua

ISO 9001:2015 № UA228351, FAMO TRIADA LLC (065445)

© Куцінко О. Г., 2018

© Корягін В. О., макет обкладинки, 2018

© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2018

ISBN 978-617-00-3374-1

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	8
ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ УРОКІВ	13
Вступ. Оригінальна й перекладна література в сучасному світі	13
Урок № 1. Значення художньої літератури для людини й людства ХХІ ст. Формування читача за доби цифрових технологій	13
Урок № 2. Оригінали й переклади художніх творів, їхня роль у розвитку особистості. Художній переклад як творчий процес і його результат. Перекладна література як важлива складова вітчизняної культури й чинник формування української нації . . .	17
Золоті сторінки далеких епох	20
<i>Давня Греція</i>	20
Урок № 3. Етапи й шедеври античності (<i>огляд</i>). Гомер «Одіссея» (<i>загальний огляд</i>)	20
Урок № 4. Міфологічні, пригодницькі й побутові елементи в «Одіссеї». Засудження насильства й несправедливості, самовпевненості й марнославства у творі	25
Урок № 5. Уславлення людського розуму, вірності, винахідливості й допитливості в образі Одісея . . .	28
Урок № 6. <i>РМ (усно)</i> . Міфологічні, пригодницькі й побутові елементи в поемі Гомера «Одіссея»	32
Урок № 7. <i>ЛЧ</i> . Прованська лірика. Творчість Дж. Рюделя та Б. де Борна	37
<i>Італія</i>	42
Урок № 8. Специфіка італійського Відродження, його основні етапи, представники	42
Урок № 9. Поема Данте Аліґ'єрі «Божественна комедія» як філософсько-художній синтез середньовічної культури й утілення ідей раннього Відродження. Особливості композиції поеми. Жанр самоідентифікації твору	47

Урок № 10. Данте Аліг'єрі «Божественна комедія» («Пекло»).	
Концепція світу у творі	52
Урок № 11. Данте Аліг'єрі «Божественна комедія» («Рай»).	
Концепція людини у творі	58
Урок № 12. Алегоричний зміст образів та епізодів	
«Божественної комедії». Переклади Данте	
українською. Роль Данте Аліг'єрі в історії	
європейської культури	61
Урок № 13. <i>Контрольна робота</i> . Написання твору-роздуму за	
поемою Данте Аліг'єрі «Божественна комедія» . . .	66
<i>Англія</i>	67
Урок № 14. Ренесанс в Англії. Здобутки й представники	67
Урок № 15. Здобутки драматургії Вільяма Шекспіра.	
Переклади В. Шекспіра українською	73
Урок № 16. Філософські й моральні проблеми в трагедії	
«Гамлет» В. Шекспіра. Провідні мотиви твору . . .	78
Урок № 17. Художній простір трагедії В. Шекспіра «Гамлет»:	
данське королівство як символ	81
Урок № 18. <i>РМ (письмово)</i> . Гамлет — вічний образ	
світової літератури	84
Урок № 19. Багатогранність шекспірівських характерів	
у трагедії «Гамлет». Відкритість твору в часі, його	
рецепція та інтерпретації за наступних епох	88
Урок № 20. <i>Контрольна робота</i> за темами «Вступ.	
Оригінальна й перекладна література в сучасному	
світі», «Золоті сторінки далеких епох»	91
Проза й поезія пізнього романтизму	
й переходу до реалізму XIX ст.	95
Урок № 21. Шляхи розвитку романтизму в Європі та США.	
Провідні течії романтизму. Популярні жанри	
романтизму	95
<i>Німеччина</i>	103
Урок № 22. Специфіка переходу від романтизму до реалізму.	
Романтизм у Німеччині. Ернст Теодор Амадей	
Гофман: віхи мистецького шляху.	103
Урок № 23. Е. Т. А. Гофман «Крихітка Цахес, на прізвисько	
Циннобер». Гофман як представник гротескної	
течії романтизму. Протиставлення філістерів	
та ентузіастів як провідний конфлікт творчості	
Е. Т. А. Гофмана. Особливості сюжету	
та проблематика твору	108

Урок № 24. Сатирико-метафоричний зміст та композиція повісті «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер». Гротескні образи. Викривальний зміст твору та його символіка	112
Урок № 25. <i>РМ (усно)</i> . Протистояння митця Бальтазара та філістера Цахеса	117
Урок № 26. Філософський сенс казки «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер». Значення творчості Е. Т. А. Гофмана	119
Урок № 27. <i>ПЧ</i> . Е. Т. А. Гофман «Золотий горнець»	126
Україна	130
Урок № 28. Микола Васильович Гоголь. Значення М. В. Гоголя для розвитку світової культури. М. В. Гоголь і Україна. М. В. Гоголь за кордоном	130
Урок № 29. Творча історія поеми «Мертві душі» М. В. Гоголя. Зв'язок композиції твору з поемою Данте Аліґ'єрі «Божественна комедія». Жанрова своєрідність твору	138
Урок № 30. Неоднозначність образу Чичикова (поема М. В. Гоголя «Мертві душі»)	144
Урок № 31. Образи поміщиків у поемі М. В. Гоголя «Мертві душі», засоби їхнього створення (портрет, художня деталь, мова та ін.)	149
Урок № 32. Образи чиновників губернського міста N. Образ автора. Ліричні відступи в поемі М. В. Гоголя «Мертві душі»	154
Урок № 33. <i>ЛК</i> . М. В. Гоголь «Сорочинський ярмарок»	159
Урок № 34. <i>Контрольна робота</i> за темою «Проза пізнього романтизму й переходу до реалізму XIX ст.»	163
Росія	165
Урок № 35. Поезія «чистого мистецтва». Федір Іванович Тютчев — поет-філософ і тонкий лірик. Провідні мотиви творчості митця	165
Урок № 36. Ф. І. Тютчев «Іще горять в душі бажання...», « <i>Silentium</i> ». Майстерність описів у поезії митця. Засоби художньої виразності	168
Урок № 37. Афанасій Афанасійович Фет «Шепіт, ніжний звук зітхання...», «Я прийшов до тебе, мила...». Своєрідність пейзажної та інтимної лірики А. А. Фета	169
Урок № 38. Романтичні теми, мотиви, образи. Елементи імпресіонізму в поезії А. А. Фета	173

Урок № 39. ПЧ. Ф. М. Достоевський «Хлопчик у Христа на ялинці»	177
Урок № 40. ЛК. А. Міцкевич «Кримські сонети»	180
США	184
Урок № 41. Розвиток романтизму в США, видатні представники. Волт Вітмен «Листя трави». Місце В. Вітмена в літературному процесі США. Особливості світобачення митця	184
Урок № 42. Тематика, проблематика, композиція збірки «Листя трави». Образ ліричного героя. Символи. Зв'язок збірки «Листя трави» з історією та життям Америки. Традиції та художнє новаторство В. Вітмена	188
Урок № 43. <i>Контрольна робота</i> за темою «Поезія пізнього романтизму й переходу до реалізму XIX ст.» . . .	192
Роман XIX ст.	195
Франція	195
Урок № 44. Роман як жанр літератури, його формування і провідні ознаки. Різновиди роману XIX ст., національна своєрідність. Творчий шлях Стендаля, його внесок у скарбницю психологічної прози XIX ст. Роман «Червоне і чорне»: історія написання	195
Урок № 45. Поєднання соціально-політичного та психологічного аспектів у романі Стендаля «Червоне і чорне». Гостра критика режиму Реставрації. Зображення соціального середовища у творі. Сюжет твору	200
Урок № 46. Конфлікт молодого людини й суспільства в романі «Червоне і чорне» Стендаля. Образ Жульєна Сореля	203
Урок № 47. Жіночі образи роману Стендаля «Червоне і чорне»	206
Урок № 48. Символіка роману Стендаля «Червоне і чорне». Психологізм творчості письменника в романі. Новаторство Стендаля в реалістичному відтворенні художньої моделі суспільства й людини	211
ДОДАТКИ	215
ЛІТЕРАТУРА	239

ПЕРЕДМОВА

Літературна освіта є важливою складовою всебічно розвиненої особистості, оскільки впливає на формування культурних та життєвих цінностей людини, уміння усвідомлювати, критично осмислювати, оцінювати, порівнювати різні прояви буття. Навчання зарубіжної літератури в школі спрямоване на досягнення мети загальної середньої освіти, що полягає в розвитку соціалізації учнів, формуванні їхньої національної свідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення й поведінки, творчих здібностей, навичок дослідницької діяльності та життєзабезпечення.

Однак завданням школи є не стільки збагачувати учнів певними знаннями (інформацією), скільки навчити, як та де самостійно знайти потрібну інформацію, як застосувати здобуті знання. Отже, мета вчителя-філолога — виховання творчого читача із критичним мисленням, гуманістичним світоглядом, загальною культурою, естетичним смаком завдяки збагаченню духовно-емоційного світу особистості кожного учня, формуванню моральних цінностей та орієнтирів, розвитку творчого мислення, уяви, читацької компетентності, мовлення. Саме тому сьогодні важливим є формування ключових і предметних компетентностей школярів.

Посібник серії «Усі уроки» створено відповідно до оновленої Міністерством освіти і науки України програми із зарубіжної літератури для 10–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання профільного рівня, чинної від 2018/19 навчального року. Наведені тут календарно-тематичне планування та розширені плани-конспекти уроків для викладання зарубіжної літератури за профільним рівнем у I семестрі 10-го класу також стануть у пригоді вчителям, які працюють у 10-х класах за рівнем стандарту. За посиланням, зазначеним на обкладинці, розміщено тексти художніх творів із зарубіжної літератури, рекомендовані до вивчення в 10-му класі.

Це видання допоможе не лише словесникам-початківцям, а й досвідченим педагогам (творчий учитель може доповнити запропоновані тут форми й методи роботи власними напрацюваннями, зважаючи на рівень навчальних досягнень учнів конкретного класу) збагатити свій досвід раціональними способами викладу навчального матеріалу, різноманітними прийомами активізації образного, логічного, асоціативного мислення, що розвивають спостережливість, пам'ять, зв'язне мовлення, культуру спілкування й естетичний смак, дають змогу якнайповніше розкрити виховний потенціал художньої літератури.

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

10-й клас. Профільний рівень + рівень стандарту. I семестр

На навчальний рік — 102 години, на I семестр — 48, на тижень — 3 (із них: текстуальне вивчення творів — 36, розвиток мовлення (**РМ**) — 3, позакласне читання (**ПЧ**) — 3, літературне краєзнавство (**ЛК**) — 2, резервний час (контрольні роботи) — 4)

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		При- мітки
		запла- нована	скори- гована	
Вступ. Оригінальна й перекладна література в сучасному світі				
1	Значення художньої літератури для лю- дини й людства ХХІ ст. Формування чи- тача за доби цифрових технологій			
2	Оригінали й переклади художніх творів, їхня роль у розвитку особистості. Худо- жній переклад як творчий процес і його результат. Перекладна література як важлива складова вітчизняної культури й чинник формування української нації			
Золоті сторінки далеких епох				
Давня Греція				
3	Етапи й шедеври античності (огляд). Го- мер «Одіссея» (загальний огляд)			
4	Міфологічні, пригодницькі й побутові елементи в «Одіссей». Засудження на- сильства й несправедливості, самовпев- неності й марнославства у творі			
5	Уславлення людського розуму, вірності, винахідливості й допитливості в образі Одіссея			
6	РМ (усно). Міфологічні, пригодницькі й побутові елементи в поемі Гомера «Одіссея»			

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		При- мітки
		запла- нована	скори- гована	
7	ПЧ. Прованська лірика. Творчість Дж. Рюделя та Б. де Борна			
<i>Італія</i>				
8	Специфіка італійського Відродження, його основні етапи, представники			
9	Поема Данте Аліг'єрі «Божественна комедія» як філософсько-художній синтез середньовічної культури й утілення ідей раннього Відродження. Особливості композиції поеми. Жанрова своєрідність твору			
10	Данте Аліг'єрі «Божественна комедія» («Пекло»). Концепція світу у творі			
11	Данте Аліг'єрі «Божественна комедія» («Рай»). Концепція людини у творі			
12	Алегоричний зміст образів та епізодів «Божественної комедії». Переклади Данте українською. Роль Данте Аліг'єрі в історії європейської культури			
13	Контрольна робота. Написання твору-роздуму за поемою Данте Аліг'єрі «Божественна комедія»			
<i>Англія</i>				
14	Ренесанс в Англії. Здобутки й представники			
15	Здобутки драматургії Вільяма Шекспіра. Переклади В. Шекспіра українською			
16	Філософські й моральні проблеми в трагедії «Гамлет» В. Шекспіра. Провідні мотиви твору			
17	Художній простір трагедії В. Шекспіра «Гамлет»: данське королівство як символ			
18	РМ (письмово). Гамлет — вічний образ світової літератури			
19	Багатогранність шекспірівських характерів у трагедії «Гамлет». Відкритість твору в часі, його рецепція та інтерпретації за наступних епох			

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		При- мітки
		запла- нована	скори- гована	
20	Контрольна робота за темами «Вступ. Оригінальна й перекладна література в сучасному світі», «Золоті сторінки далеких епох»			
Проза й поезія пізнього романтизму й переходу до реалізму XIX ст.				
21	Шляхи розвитку романтизму в Європі та США. Провідні течії романтизму. Популярні жанри романтизму			
Німеччина				
22	Специфіка переходу від романтизму до реалізму. Романтизм у Німеччині. Ернст Теодор Амадей Гофман: віхи мистецького шляху			
23	Е. Т. А. Гофман «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер». Гофман як представник гротескної течії романтизму. Протиставлення філістерів та ентузіастів як провідний конфлікт творчості Е. Т. А. Гофмана. Особливості сюжету та проблематика твору			
24	Сатирико-метафоричний зміст та композиція повісті «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер». Гротескні образи. Викривальний зміст твору та його символіка			
25	РМ (усно) . Протистояння митця Бальтара та філістера Цахеса			
26	Філософський сенс казки «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер». Значення творчості Е. Т. А. Гофмана			
27	ПЧ . Е. Т. А. Гофман «Золотий горнець»			
Україна				
28	Микола Васильович Гоголь. Значення М. В. Гоголя для розвитку світової культури. М. В. Гоголь і Україна. М. В. Гоголь за кордоном			

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		При- мітки
		запла- нована	скори- гована	
29	Творча історія поеми «Мертві душі» М. В. Гоголя. Зв'язок композиції твору з поемою Данте Аліг'єрі «Божественна комедія». Жанрова своєрідність твору			
30	Неоднозначність образу Чичикова (поема М. В. Гоголя «Мертві душі»)			
31	Образи поміщиків у поемі М. В. Гоголя «Мертві душі», засоби їхнього створення (портрет, художня деталь, мова та ін.)			
32	Образи чиновників губерньського міста Н. Образ автора. Ліричні відступи в поемі М. В. Гоголя «Мертві душі»			
33	ЛК. М. В. Гоголь «Сорочинський ярмарок»			
34	Контрольна робота за темою «Проза пізнього романтизму й переходу до реалізму XIX ст.»			
<i>Росія</i>				
35	Поезія «чистого мистецтва». Федір Іванович Тютчев — поет-філософ і тонкий лірик. Провідні мотиви творчості митця			
36	Ф. І. Тютчев «Іще горять в душі бажання...», « <i>Silentium</i> ». Майстерність описів у поезії митця. Засоби художньої виразності			
37	Афанасій Афанасійович Фет «Шепіт, ніжний звук зітхання...», «Я прийшов до тебе, мила...». Своєрідність пейзажної та інтимної лірики А. А. Фета			
38	Романтичні теми, мотиви, образи. Елементи імпресіонізму в поезії А. А. Фета			
39	ПЧ. Ф. М. Достоевський «Хлопчик у Христа на ялинці»			
40	ЛК. А. Міцкевич «Кримські сонети»			

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		При-мітки
		запла-нована	скори-гована	
США				
41	Розвиток романтизму в США, видатні представники. Волт Вітмен «Листя трави». Місце В. Вітмена в літературному процесі США. Особливості світобачення митця			
42	Тематика, проблематика, композиція збірки «Листя трави». Образ ліричного героя. Символи. Зв'язок збірки «Листя трави» з історією та життям Америки. Традиції та художнє новаторство В. Вітмена			
43	Контрольна робота за темою «Поезія пізнього романтизму й переходу до реалізму XIX ст.»			
Роман XIX ст.				
Франція				
44	Роман як жанр літератури, його формування і провідні ознаки. Різновиди роману XIX ст., національна своєрідність. Творчий шлях Стендаля, його внесок у скарбницю психологічної прози XIX ст. Роман «Червоне і чорне»: історія написання			
45	Поєднання соціально-політичного та психологічного аспектів у романі Стендаля «Червоне і чорне». Гостра критика режиму Реставрації. Зображення соціального середовища у творі. Сюжет твору			
46	Конфлікт молодого людини й суспільства в романі «Червоне і чорне» Стендаля. Образ Жульєна Сореля			
47	Жіночі образи роману Стендаля «Червоне і чорне»			
48	Символіка роману Стендаля «Червоне і чорне». Психологізм творчості письменника в романі. Новаторство Стендаля в реалістичному відтворенні художньої моделі суспільства й людини			

ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ УРОКІВ

ВСТУП. ОРИГІНАЛЬНА Й ПЕРЕКЛАДНА ЛІТЕРАТУРА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

УРОК № 1

ЗНАЧЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ЛЮДИНИ Й ЛЮДСТВА ХХІ СТ. ФОРМУВАННЯ ЧИТАЧА ЗА ДОБИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння значення художньої літератури для розвитку суспільства й особистості, національних та загальнолюдських духовних цінностей, утілених у творах літератури й мистецтва; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: прагнення літературної освіченості з метою саморозвитку; *математичну*: уміння виокремлювати головну та другорядну інформацію; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі й колективі; *інформаційну*: уміння самостійно опрацьовувати джерела інформації, презентувати власні здобутки; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: автор, читач, інтернет, коло читання.

Міжпредметні зв'язки: українська література, українська художня культура (мистецтво), інформатика.

Обладнання: аркуш ф. А1 та маркер.¹

ПЕРЕБІГ УРОКУ

І. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

¹ Тут і далі: підручники та словники (літературознавчих термінів, тлумачні, етимологічні та ін.) є невід'ємною складовою уроку літератури; доречним також є демонстрування мультимедійної презентації (за наявності медіазасобів); проте не зазначатимемо їх щоразу в обладнанні уроку.

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. Розвиток комп'ютерних технологій та систем телекомунікації для людей ХХІ століття не тільки зумовив революційні зміни в науковій сфері, а й значно вплинув на духовну сферу людського буття. Сьогодні комп'ютеризація — не тільки джерело збагачення засобів образної виразності, а й нова форма впливу на наші відчуття, що трансформує людську чуттєву практику. Дехто навіть вважає книгу анахронізмом, який поступився місцем інтернету й соціальним мережам. Пропоную сьогодні з'ясувати, чи правильним є подібне твердження.

III. актуалізація опорних знань

Бліцопитування

- ▼ Які літературні твори ви читали влітку?
- ▼ Що спонукало вас до читання (рекомендації вчителя чи знайомих, прагнення цікавого дозвілля, щось інше)?
- ▼ Ви віддали перевагу паперовій, електронній чи аудіокнизі? Чому саме?
- ▼ Висловіть ваше ставлення до екранізацій літературних творів. Наведіть приклади.
- ▼ Чи складно сьогодні знайти та прочитати літературний твір, який вас зацікавив? Відповідь обґрунтуйте.
- ▼ Чи потрібна вам узагалі художня література?

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— *«На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово, — читаємо в Євангелії від Івана. — Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього» (1:1–3).* Ці слова не тільки відсилають нас до того джерела, звідки бере початок ріка часу, а й підкреслюють силу та значущість усього сказаного. Як ви знаєте, слово **література** походить від латинського **літера** — тобто все те, що написано літерами. Пізніше цей термін набув іще одного значення: *написане на папері письменниками*. Кожне явище природи, навколишнього світу, кожен вияв людської душі, кожен винахід, мрії людства відображено в книгах: їх справедливо вважають записаною мудрістю народу. Людина звертається до книг у тяжкі й урочисті миті свого життя. Поміркуймо над тим, що книга означає для кожного з нас, яке значення вона має для людства.

2. Розвиток зв'язного мовлення (усно)

- ▼ Презентуйте вашу улюблену книгу за таким планом:
 - автор, назва;
 - основна суть, проблематика;
 - який епізод (образ) справив найбільше враження й чому;
 - чому ви порекомендували б прочитати цю книгу.

3. Евристична бесіда

- ▼ Як ви вважаєте: навіщо читати книжки?
- ▼ Чи можна обійтися без художньої літератури?
- ▼ Література — один із видів мистецтва (мистецтво слова). Чи згодні ви із цим твердженням?
- ▼ Чи самодостатній цей вид мистецтва? Відповідь обґрунтуйте.
- ▼ У чому цінність художньої літератури?
- ▼ Чи впливає література на розвиток людства? Якщо так, то поясніть, як саме.
- ▼ Наскільки вагомою є сила слова?

4. Інтерактивний прийом «Дискусійна сітка Елвермана» (робота в парах)

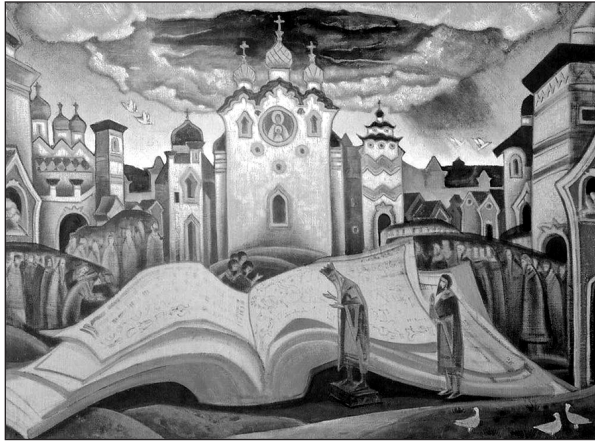
- ▼ У парах розв'яжіть проблему й заповніть відповідними аргументами стовпці «Так» і «Ні» в «Таблиці Елвермана».

Так	Проблема (тема)	Ні
...	За доби цифрових технологій художня книга втрачає своє значення	...

Примітка. Стратегія «Дискусійна сітка Елвермана» («Сітка Елвермана», «Таблиця Елвермана», «Павутиння дискусій») спрямована на формування в учнів умінь всебічно аналізувати запропоновану проблему (тему), організовувати коректну дискусію й формувати чітку позицію щодо обговорюваної проблеми (теми) на рівні дібраних аргументів. Проблема слід сформулювати так, щоб учні мали змогу розв'язати її, навівши однакову кількість аргументів та контраргументів. Цю роботу можна організувати в парах або групах, а результати обговорювати всім класом.

5. Завершальне слово вчителя

— Сучасний читач, озброєний гаджетами, прагне одночасно читати, писати, слухати, говорити. Отже, він віддає перевагу спрощеному отриманню й передаванню інформації. Тому одні читачі сприймають текст шляхом його читання, інші — прослуховуючи аудіокнигу. Але дехто віддає перевагу скороченому переказу чи екранізації. Звісно, останні втрачають зв'язок як з автором, так і з твором.

Микола Реріх. Голубина книга

Зрозуміло, що за кожної нової літературної доби зазнавав змін зв'язок між читачем та художнім твором, однак підсвідоме ставлення завжди було сталим. Навіть епоха цифрових технологій не зіпсувала справжнього читача, адже немає значної різниці: читати книгу в електронному вигляді чи на папері — суть передусім у змісті, за допомогою якого вибудовується індивідуальний, особливий зв'язок читача з твором. Якщо людина прагне вдумливого читання, то неважливо, на якому матеріальному носії вміщено літературний твір.

Літературні твори спонукають читача думати, аналізувати, порівнювати, робити висновки й доходити власного розуміння світу та свого місця в ньому.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Я вважаю, що художня література для людства має (не має) значення, тому що...».

Примітка. Стратегія «Мікрофон» передбачає відповідь-узагальнення кожного учня; тривалість відповіді обмежена у часі (зазвичай учні формулюють одним реченням або однією фразою, що не має повторюватися); увяний мікрофон учні передають одне одному по черзі; висловлюється лише той, у кого «мікрофон».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити визначення термінів *переклад*, *переспів*, *підрядний переклад*.

УРОК № 2

**ОРИГІНАЛИ Й ПЕРЕКЛАДИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ, ЇХНЯ РОЛЬ
У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ. ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД
ЯК ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС І ЙОГО РЕЗУЛЬТАТ. ПЕРЕКЛАДНА
ЛІТЕРАТУРА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ВІТЧИЗНЯНОЇ
КУЛЬТУРИ Й ЧИННИК ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ**

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння основних відмінностей художнього перекладу й оригіналу; знання особливостей художнього перекладу, його різновидів і функцій, імен видатних українських перекладачів та їхньої перекладацької діяльності); *ключові* (уміння *вчитися*: уміння класифікувати прочитані твори за ознакою «оригінальна література — перекладна література»; *математичну*: уміння виокремлювати головну та другорядну інформацію; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі й колективі; *інформаційну*: уміння орієнтуватися в різних джерелах інформації (словниках, енциклопедіях, онлайн-ресурсах), самостійно знаходити потрібні літературні твори на електронних сайтах; *загальнокультурну*: усвідомлення ролі художньої літератури для світового духовного поступу та значення української перекладної літератури для вітчизняної культури).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: автор, читач, діалог культур, оригінал, художній переклад, переспів, підрядник.

Міжпредметні зв'язки: українська література, українська художня культура (мистецтво).

Обладнання: твори різних стилів мистецтва, портрети письменників I половини ХХ ст., роздавальний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****1. Постановка й розв'язання проблемного питання
(запис до зошитів)**

- ▼ Чим відрізняється вивчення української та зарубіжної літератур?
(*Зарубіжну літературу ми здебільшого вивчаємо у перекладах.*)

2. Слово вчителя

— Французький письменник, мислитель-есеїст Моріс Бланшо в есе «Про переклад» розмірковував: «*Чи усвідомлюємо ми, чим*

зобов'язані перекладачам, а ще більше — перекладу? Не впевнений. Але коли ми вдячні людям, які відважно не відступали перед загадкою, яку являє собою завдання перекладу, коли ми на відстані вітаємо їх як непомітних майстрів нашої культури, ідучи за ними й підкоряючись їхній наполегливості, наша вдячність залишається непочутою, навіть децю зарозумілою й водночас запобігливою, оскільки ми ніколи не підносимося до того, щоб нагородити їх справжнім визнанням... Перекладач — це письменник неповторної оригінальності, причому саме в тому, що, здається, на неї і не претендує. Він — таємний володар мовних відмінностей. Але його завдання — не стерти їх, а використати, щоб різкими або витонченими зрушеннями відтворити в рідній мові наявність того, що у своїй первісній відміні мав оригінал...». Суттєва відмінність вивчення зарубіжної літератури від української полягає в тому, що понад 90% творів світового письменства ми читаємо у перекладах. Власне, про оригінали й переклади ми сьогодні говоритимемо.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Евристична бесіда

- ▼ Для чого перекладають літературні твори? (Для того щоб люди, які не знають іноземної мови, мали змогу долучитися до кращих духовних здобутків інших народів. Пізніше читач, можливо, і зможе ознайомитися з творіннями класиків світової літератури мовою оригіналу, але спершу тільки завдяки перекладам ми відкриваємо для себе те, чим захоплюється весь світ.)
- ▼ Що таке переклад? (Переклад художнього твору — це відтворення змісту й форми літературного твору, написаного однією мовою, за допомогою засобів іншої мови.)
- ▼ Дайте визначення поняття переспів. (Переспів — це поетичний вірш, написаний за мотивами певного прозового чи віршованого твору іншого автора.)
- ▼ Що таке підрядник як різновид перекладу? (Підрядник — це технічний переклад, позбавлений одухотвореності; це дослівний переклад для подальшого мистецького опрацювання оригіналу.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Кожен літературний твір чужою мовою можна інтерпретувати по-різному. Це залежить від мети: чи передати зміст усіх

ужитих в оригіналі слів, чи зберегти смисл або художність твору, чи дотримати мовних та національних особливостей першоджерела, чи якомога влучніше передати все це засобами рідної мови перекладача. Існують так звані вільні й підрядкові переклади, у яких той самий твір, перекладений іншою мовою, звучатиме інакше.

2. Компаративний аналіз (робота в групах)¹

- ▼ Об'єднайтеся у 4 групи й порівняйте оригінали й переклади: 1-ша та 2-га групи — одного із сонетів В. Шекспіра, 3-тя й 4-та — різні фрагменти поеми Е. По «Крук» (*сонети В. Шекспіра та фрагменти поеми Е. По «Крук» для роботи груп обирає вчитель*).

План роботи груп

1. Ознайомитись із запропонованими оригіналами й перекладами.
2. Сτισло схарактеризувати різні варіанти поетичних творів, порівнюючи їх.
3. Підготувати виразне читання твору (варіант, що найбільше сподобався групі). Пояснити свій вибір.

3. Презентація групами результатів роботи

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ

Бліцопитування

- ▼ Що означають поняття *вільний переклад*, *технічний переклад*, *художній переклад*? Чим вони різняться?
- ▼ Яке завдання постає перед людиною, яка здійснює технічний переклад тексту?
- ▼ Чого прагне поет, беручись за художній переклад?
- ▼ Чи можна лише за художнім перекладом скласти враження про майстерність поета й досконалість твору-оригіналу?
- ▼ На вашу думу, чи ідентичні форма та зміст оригіналу й перекладу? Узагалі: чи можлива така ідентичність?
- ▼ Чи здатна машина виконати художній переклад?

Висновок учителя. Тільки ретельна робота над перекладом вірша дає змогу здійснити ідейно-художній аналіз твору. Переклади можна детально досліджувати або лише вслухуватися в текст без жодного аналізу, але для кращого усвідомлення й розуміння літературного твору необхідно ознайомитись з різними його перекладами та, бажано, оригіналом.

¹ Див. додаток до уроку № 2 на с. 215–219 цього посібника.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Асоціативний куш»

- ▼ Доберіть слова-асоціації до понять *художній переклад, підрядний переклад, оригінал, поетична майстерність перекладача*.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити раніше вивчене про античність, міфологію Давньої Греції та Гомера. **Випереджальне (індивідуальне; 2–3 учні):** підготувати повідомлення¹ про українську перекладацьку школу.

ЗОЛОТІ СТОРІНКИ ДАЛЕКИХ ЕПОХ

Давня Греція

УРОК № 3

ЕТАПИ Й ШЕДЕВРИ АНТИЧНОСТІ (ОГЛЯД). ГОМЕР «ОДІССЕЯ» (ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД)

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання про літературу античності, про життя та творчість Гомера; розуміння стилю гомерівської оповіді; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань; *комунікативну*: уміння працювати в групі; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: античність, міф, аполог.

Міжпредметні зв'язки: всесвітня історія, українська художня культура (мистецтво), інформатика.

Обладнання: портрет Гомера, текст «Одіссеї», ілюстрації до неї.

*Музо, повідай мені про бувалого мужа, що довго
Світом блукав, священну столицю троян зруйнувавши,
Всяких людей надивився, міста їх і звичаї бачив,
В морі ж багато біди і тілом зазнав, і душею.
Гомер «Одіссея» (переклад Бориса Тена)*

¹ Тут і далі: за можливості — мультимедійну презентацію.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****Перевірка домашнього завдання**

(Учні виступають із повідомленнями про українську перекладацьку школу.)

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**1. Робота з епіграфом**

- ▼ Про кого йдеться в епіграфі? До якої епохи належить цей персонаж? Назвіть ім'я автора твору.

2. Слово вчителя

— Поневіряння й повернення на батьківщину героя Троянської війни, царя Ітаки Одиссея описано в епічній поемі Гомера, названій на честь головного героя, яка разом з «Іліадою» посідає 8-ме місце поміж 100 найкращих книг усіх часів за версією журналу *Newsweek*. Саме цьому безсмертному творінню присвячено наш урок.

Гомер

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ**1. Інтерактивний прийом «Запитання-відповідь»**

- ▼ Яку літературу називають *античною*? Визначте її хронологічні межі.
- ▼ Кого з античних авторів вважають засновником європейської літератури? Чому?
- ▼ Що ви знаєте про Гомера?
- ▼ У чому суть «гомерівського питання»?

2. Інтерактивний прийом «Посилена лекція» (запис до зошитів)

- ▼ За допомогою тез у перший стовпець «Таблиці порівняння первинних і вторинних знань» запишіть усе відоме вам про Гомера. Працюватимемо паралельно на дошці й у зошитах. Потім ви прослухаєте інформацію про життя Гомера. Можете занотувати найголовніше до зошитів. Після цього заповніть другий стовпець таблиці. На роботу ви маєте 3–5 хвилин, після чого охочі зачитують свої записи.

Таблиця порівняння первинних і вторинних знань

Це мені було відомо	Це для мене нове
...	...

Текст лекції вчителя

Ще з античних часів постать Гомера була оповита легендами й вигадками. Його уявляли мудрим, старезним незрячим рапсодом (слово *гомер* за античності мало кілька тлумачень, а саме: від давньогрецького *омерео* — перехожий, зустрічний; від давньогрецького *омерос* — заручник; від давньогрецького *омерос* — сліпий). Проте поеми свідчать, що їх автор від народження був зрячим, оскільки дуже майстерно передав у своїх творах найтонші відтінки барв.

Достеменно не відомо, коли жив Гомер, найімовірніший час — VIII ст. до н. е. Біографія митця також не відома. За легендами, які приписують грецьким історикам Геродоту та Плутарху, народився майбутній співець неподалік малоазійського міста Смірни, на березі річки Мелес. Тут знайшла притулок його мати, вигнана з рідного міста Кіме, що в Малій Азії. Свого сина вона назвала Мелесіген, себто «син Мелеси». Жінка жила нужденно, поки не стала дружиною місцевого співця, який визнав її дитину своїм сином та учнем. Тямущий до слова й музики, хлопець невдовзі випередив свого вчителя й ще замолоду зажив слави навіть серед чужинців, які прибували до берегів Смірни. Якось він познайомився з торговцем з далекої Ітаки. Юнак, який на той час осиротів, сподобався прибульцю, і той узяв хлопця із собою, щоб показати світ, познайомити з різними людьми та їхніми звичаями. Саме ці враження стали основою поем «Іліада» й «Одіссея». Та доля, подарувавши Гомерові щасливі дні, тяжко випробувала його хворобою очей. Бідолаха вирушив до батьківщини, сподіваючись на одужання, але, побачивши рідні береги, назавжди втратив зір.

Смірна неприємно зустріла свого сина. Гомер змушений був стати мандрівним співцем, подорожуючи грецькими містами. Довго блукав він, заробляючи на життя, і вже хотів осісти в затишній колонії Кіме, але й тут йому не пощастило: Гомерові не надали притулку, мовляв, пригріємо одного зайду, завтра нас обсяде ціла зграя дармоїдів. І знову дорога, і знову злидні. У Фокеї, що поблизу Смірни, якийсь Тесторід викрав у поета записи його епічних творів і виконував їх як власні на острові Хіос, заживши чужою працею і слави, і статку. Скривджений співець на попутному судні вирушив до Хіосу. Там він блукав лісом на узбережжі, поки не трапився йому пастух на ім'я Глак. Своєю мудрістю Гомер

полонив Ліка, заможного господаря цього пастуха, і той доручив йому виховання своїх дітей. Хіосці прихильно поставилися до аеда. Зігрівшись людською ласкою, Гомер завершив тут «Іліаду» й «Одіссею», із вдячністю згадавши в поемах імена тих, хто у біді простягнув йому руку допомоги.

Давнім світом ширилися чутки про співця. Уже сивочолим поет вирушив до Афін. Здавалося б, усі незгоди й випробування позаду, проте Гомерові не судилося насолодитися заслуженою славою: він помер дорогою до Афін на невеликому острові Іос, де його було поховано. Надмогильний напис сповіщає:

Тут божественний Гомер під покровом землі спочиває,
Той, що словом своїм нездоланих героїв уславив.

Сім грецьких міст сперечалися за право називатися батьківщиною видатного співця. Місця, які нібито відвідав Гомер, вельми шанують досі: печеру в Смірні, де він начебто любив творити, тополею в Хіосі, під якою полюбляв відпочивати.

3. Характеристика літературного твору (запис до зошитів)

- ▼ Складіть тезовий конспект розповіді вчителя.

Учитель. Як і «Іліада», «Одіссея» — епос доби становлення античної суспільно-економічної формації. Більшість дослідників датує оформлення «Одіссеї» VIII ст. до н. е. «Хитромудрий» та «багатостраждальний» Одисей є героєм зовсім іншого типу, ніж богатирі «Іліади»; поле поетичного зору розширюється підвищеним інтересом до чужих земель, до побуту простого люду, до психології жінки; світовідчуття Одисея оповито серпанком сентиментальності. «Іліаду» побудовано на переказах героїчної саги, а в «Одіссеї» переважає побутовий та казковий матеріал.

Тема — мандри й пригоди «хитромудрого» Одисея, царя Ітаки, який повертається з Троянської війни.

Дія поеми висвітлює останні 40 днів із 10-річного плавання Одисея.

Основні дійові особи: Одисей, Посейдон, Поліфем, Каліпсо, Кіркея, Телемах, Пенелопа.

Складові: 12 110 віршів, укладені у 24 пісні;

I частина — 1-ша–4-та пісні (пошуки Телемахом батька);

II частина — 5–12-та пісні (пригоди Одисея);

III частина — 13–24-та пісні (Одисей повертається додому).

Головний герой — Одисей, цар острова Ітаки, чоловік Пенелопи й батько Телемаха, один з ахейських вождів, які брали участь в облозі Трої. Одисей мав повернутися додому після

Троянської війни, але він прогнівив спочатку бога морів Посейдона, потім бога сонця Геліоса, тому йому довелося довго блукати невідомими країнами й побачити під час цих мандрів багато чудес. Тим часом удома в Одіссея, на Ітаці, до його дружини Пенелопи сватаються молодики, яких марно намагається позбутися юний син Одіссея — Телемах.

Дія поеми розпочинається на острові Ітака, батьківщині відсутнього Одіссея, де впродовж 20 років чекає на повернення чоловіка Пенелопа. До неї сватаються 108 потенційних женихів. Для того щоб уникнути їхніх домагань, Пенелопа обіцяє вийти заміж після того, як закінчить ткати поховальне покривало, яке вона плете вдень і розплітає вночі. Оповідь у поемі починається із середини, а про попередні події ми дізнаємося пізніше, із розповіді Одіссея.

«Одіссею» побудовано на архаїчному матеріалі. Сюжет про чоловіка, який вертається після тривалих мандрів невідомим шляхом на батьківщину й потрапляє на весілля власної дружини, є поширеним фольклорним сюжетом, як і сюжет про сина, що вирушає на пошуки батька. Майже всі епізоди мандрів Одіссея мають численні казкові паралелі. Форма оповіді від першої особи є традиційною для цього жанру (фольклор мореплавців). У вкладених у вуста Одіссея оповідях (*апологах*), імовірно, відображено географічні спостереження іонійських мореплавців, проте численні спроби географічно локалізувати шлях Одіссея додому не мали однозначних результатів. Техніка оповіді в «Одіссеї» загалом близька до «Іліади», але молодший епос відзначається майстерним об'єднанням розмаїтого матеріалу, а окремі епізоди менш ізольовані й утворюють цілісні групи.

4. Теорія літератури

Аполог (від грец. *απολογος* — оповідання) — повчальне алегоричне оповідання, притча. За жанровими ознаками аполог тотожний байці. Цей термін вживають щодо античної та стародавньої східної байки. Твори байкарів нового часу апологом не називають.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Незавершене речення»

- ▼ Завершіть речення: «Мене сьогодні найбільше вразило...».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: опрацювати опорний конспект уроку й відповідний матеріал підручника. **Випереджальне (для охочих):** переглянути телефільм «Одіссея» (1997; Італія, Велика Британія, Німеччина, США; реж. А. С. Кончаловський).

УРОК № 4

**МІФОЛОГІЧНІ, ПРИГОДНИЦЬКІ Й ПОБУТОВІ ЕЛЕМЕНТИ
В «ОДІССЕЇ». ЗАСУДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА
Й НЕСПРАВЕДЛИВОСТІ, САМОВПЕВНЕНOSTІ
Й МАРНОСЛАВСТВА У ТВОРІ**

Мета — формувати компетентності: *предметні* (уміння визначати міфологічні, пригодницькі й побутові елементи епічного твору; аналітико-дослідницькі навички; культуру мовлення; мислення; естетичний смак; читачські інтереси); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань; здатність критично осмислювати інформацію; *комунікативну*: уміння працювати в групі; толерантне ставлення до думок та почуттів оточуючих; *інформаційну*: навички визначення ролі деталі в тексті, ефективної роботи з книгою; *здоров'язбережну*: здатність цінувати життя; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: поема, сюжет, одісея.

Обладнання: портрет Гомера, текст «Одіссеї», ілюстрації до неї, мапа-схема шляху Одиссея, роздавальний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****Евристична бесіда**

- ▼ Чи можна назвати Гомера *обличчям античності*? Чому?
- ▼ Чим різняться «Одіссея» й «Іліада»?
- ▼ Чи належить «Одіссея» до героїчного епосу? Відповідь аргументуйте.

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

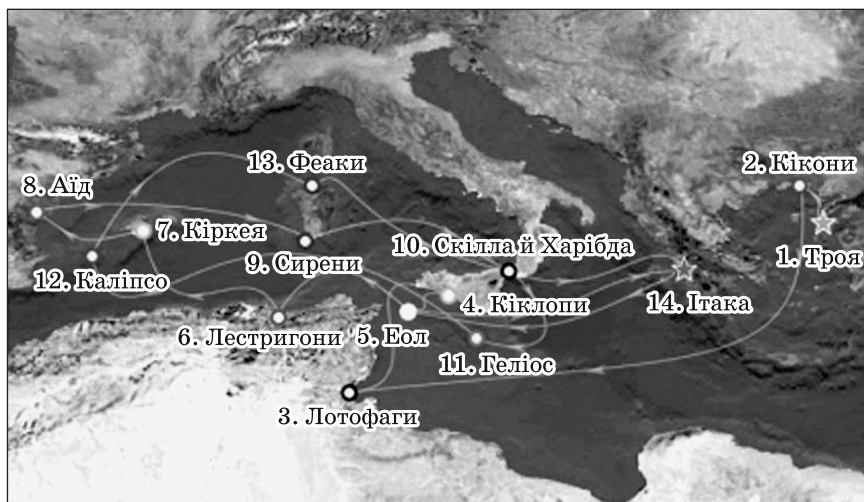
Учитель. Гомерівська «Одіссея» упродовж ледь не трьох тисяч років захоплює читачів, адже за цей час психологія людей майже не змінилась: як і колись, ми гніваємося, страждаємо, закохуємося, співчуваємо іншим та припускаємося помилок. Поема Гомера вражає кількістю пригод і фантастичних подій, а слово *одіссея* набуло загального значення й означає нині не лише назву твору Гомера про шлях додому володаря Ітаки, а й будь-чий тривалі мандри й/або поневіряння. Якщо поглянути на мапу, мимоволі

постає питання: чому шлях із Трої до Ітаки, що неподалік одна одної, розтягнувся на довгих 10 років?

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Розповідь учителя

Шлях поневірянь Одиссея дорогою із Трої до Ітаки

— Під час моєї розповіді опрацюйте мапу-схему поневірянь Одиссея й ілюстрації до твору, складіть опорний конспект уроку.

Сюжет поеми Гомера «Одіссея». Шлях Одиссея (10 років): Троя — земля кіконів — земля лотофагів — острів кіклопів (циклопів) — острів вітрів — земля лестригонів — царство Кіркеї (Цирцеї) — царство Аїда — сирени — між Скіллою (Сциллою) та Харібдою — острів биків Геліоса — царство Каліпсо — острів феаків (цар Алкіной, цариця Навсікая) — острів Ітака.

Перша фантастична пригода — перебування в країні мирних лотофагів — «їдців лотоса» (чудової солодкої квітки: хто скуштує її, той назавжди забуде свою батьківщину й залишиться збирачем лотоса). У країні кіклопів (однооких чудовиськ) велетень-людоджер Поліфем з'їв кількох супутників Одиссея. Велетні-людоджери лестригони знищили всі кораблі Одиссея, крім одного. На острові чарівниці Кіркеї супутники Одиссея перетворилися на свиней, лише Одиссей за допомогою рослини-протиотрути здолав чари й залишався у Кіркеї протягом року. Мандрівникам довелося пропливати повз підступних сирен, які знищували довірливих мореплавців;

проходити поміж скель, поблизу яких жили Скілла й Харібда, що пожирали людей. На острові бога Геліоса супутники Одиссея вбили бика бога, за що Зевс покарав їх смертю. Хвилі викинули Одиссея на острів Огігія, де він сім років був німфі Каліпсо за чоловіка. Остання мандрівка Одиссея — до острова феаків, які допомогли героєві дістатися Ітаки, за що їх покарав розгніваний Посейдон.

Композиція поеми:

- *експозиція* — дім Пенелопи. Телемах вирушає на пошуки Одиссея. Одиссей у фракійців;
- *зав'язка* — Одиссей у кіклопа Поліфема;
- *розвиток подій* — пригоди героя дорогою додому;
- *кульмінація* — повернення Одиссея додому та побиття женихів Пенелопи;
- *розв'язка* — Пенелопа впізнає чоловіка. Одиссей укладає мирний договір з родичами вбитих молодиків.

2. Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

3. Аналіз тексту літературного твору (робота в групах)¹

- ▼ Об'єднайтеся у 5 груп. Прочитайте фрагмент «Одиссей і кіклоп Поліфем» пісні 9-ї (вірші 181–566). У групах підготуйте запитання для взаємоперевірки знання тексту за віршами: *1-ша група* — 181–249-й; *2-га* — 250–314-й; *3-тя* — 315–394-й; *4-та* — 395–461-й; *5-та* — 462–566-й.

4. Презентація групами результатів роботи

(Учні здійснюють взаємоперевірку знання однокласниками тексту літературного твору, ставлячи одне одному запитання, підготовлені в групах.)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Евристична бесіда

- ▼ Доведіть, що Поліфем — дикий велетень, який порушує закони гуманності.
- ▼ Чи можна виправдати дії Поліфема? Чи викликає він співчуття?
- ▼ Назвіть риси характеру, які Одиссей виявив у цьому епізоді.
- ▼ Розкажіть про реакцію Посейдона на прохання свого сина.
- ▼ У який спосіб у цьому фрагменті зображено побут давніх греків?
- ▼ Який прочитаний вами раніше твір має схожий сюжет? (*Арабська народна казка «Синдбад-мореплавець»*.)

¹ Див. додаток до уроку № 4 на с. 220–228 цього посібника.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Я вважаю, що в цьому фрагменті Гомер засуджує...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати й підготувати стислий переказ фрагментів поеми Гомера «Одіссея» (*за вибором учнів*).

УРОК № 5

УСЛАВЛЕННЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗУМУ, ВІРНОСТІ, ВИНАХІДЛИВОСТІ Й ДОПИТЛИВОСТІ В ОБРАЗІ ОДІССЕЯ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (уміння характеризувати образи героїв літературного твору; навички аналітико-дослідницької роботи з текстом; культуру мовлення; мислення; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: прагнення нових знань; здатність критично осмислювати інформацію; *комунікативну*: навички ефективної роботи в групі; толерантне ставлення до думок та почуттів оточуючих; *інформаційну*: навички визначення ролі деталі в тексті, ефективної роботи з книгою; *загальнокультурну*: читацькі інтереси; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: епічна поема, поетичний епітет.

Обладнання: портрет Гомера, текст «Одіссеї», ілюстрації до неї.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Перевірка домашнього завдання

(Учні стисло переказують прочитані фрагменти поеми Гомера «Одіссея».)

2. Бліцопитування

- ▼ Визначте основні відмінності між поемами Гомера «Іліада» й «Одіссея». (Головну увагу в «Іліаді» приділено описам боїв, зброї, військової доблесті; в «Одіссеї» змальовано події мирного життя.)

- ▼ Що об'єднує ці дві поеми, крім імені автора? (*Троянська війна, Одиссей.*)
- ▼ Назвіть ім'я головного героя «Іліади». Чи є він також головним героєм «Одіссеї»? (*Головним героєм поеми «Іліада» вважають Ахілла; Одиссея, який є головним героєм однойменної поеми, в «Іліаді» тільки згадано поміж решти славетних воїнів, однак саме завдяки його винахідливості Трою було зруйновано.*)
- ▼ Чи побудовані ці дві поеми на міфах троянського циклу? (*«Іліада» не описує всіх подій Троянської війни — тільки 51 день до падіння Трої; також у поемі не йдеться ані про причини, ані про перебіг усієї війни. В «Одіссеї» розказано про повернення Одиссея на батьківщину після закінчення Троянської війни, яке тривало 10 років і супроводжувалося надзвичайними пригодами.*)
- ▼ Скільки років Одиссея не було вдома? (*20: 10 років Троянської війни й 10 — шлях додому.*)
- ▼ Який проміжок часу охоплює дія в поемі «Одіссея»? (*40 днів.*)

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. За давніх часів Гомера змальовували не тільки як сліпого мандрівного співця, який мав дар провидця та знав усе про минуле й майбутнє, — давні греки шанували Гомера, тільки його називали *поетом* і вживали щодо нього епітет *божественний*. Платон уважав, що Гомер *«виховав усю Елладу»*, а гомерівські герої — Ахілл, Гектор, Одиссей, Пенелопа, Андромаха — стали улюбленцями не лише давніх греків, а й наступних поколінь. Скульптурами гомерівських героїв прикрашали античні храми, сцени з поем зображали на античних вазах, зброї. Для античного світу гомерівський епос був книгою книг так само, як згодом для християнського світу — Біблія. «Іліада» й «Одіссея» слугували шкільними підручниками і в Давній Греції, і в Римі. Герої Гомера були взірцями для виховання дітей, а поеми правили за кодекс моралі античного світу. Усе це — могутній поштовх для того, щоб докладніше познайомитися з «Одіссеєю» та її головним героєм.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Теорія літератури

Епічна поема — один із різновидів поеми, у якій порушено важливі проблеми минулого, сучасного й майбутнього. Поема розгортається на основі певних подій, має сюжет та чітко виражені характери.

Постійний епітет — зазвичай у фольклорі це стале образне означення предмета чи явища, наприклад *кривава зрада, сира земля, хитромудрий Одисей, шоломосяйний Гектор*.

2. Аналіз образу героя літературного твору

- ▼ Що вам відомо про походження та соціальний статус Одисея? (Цар Ітаки. Його батько — хитрий Сізіф (Лаерт), його дід — Автолік, прадід — бог Гермес (покровитель вправних і спритних); його багатство — отари. Він має дружину Пенелопу та сина Телемаха.)
- ▼ Розкажіть про ділові якості героя. (Він є досвідченим воїном, «градоборцем» (начебто саме він вигадав троянського коня), один із ахейських ватажків.)
- ▼ Що відомо про його фізичний стан та зовнішність? (Одисей є звичайною людиною, але він фізично сильний і витривалий.)
- ▼ Якими рисами наділив автор свого героя? (Одисей — уособлення мудрості; він неабиякий оратор, талант дипломата поєднано в ньому із силою, мужністю, спритністю, вправністю в бою. Одисей приваблює відданістю батьківщині: де б він не був, якими б принадами його не спокушали, він прагне повернутися на свою маленьку Ітаку. Гідне поваги й Одисеєве кохання до Пенелопи: навіть прекрасна німфа Каліпсо не змогла примусити його забути дружину. Одисей напрочуд вигадливий, про що свідчать його втеча від кіклопа Поліфема, боротьба з Кіркеєю, перемога над Скіллою та Харібдою.)
- ▼ Автор оспівує тільки силу й героїзм Одисея? (Гомер також зазначає, що Одисей усе вмів робити власноруч, не цурається будь-якої праці. Одисей постає героєм і людиною, відданим батьком і чоловіком, полум'яним патріотом своєї батьківщини.)
- ▼ Чи можна вважати Одисея ідеальною людиною? (Подеколи герой виявляє марнославство, підступність до ворогів, глузливість, жорстокість, хитрість, нерозважливість (пригадаймо відплиття від острова кіклопів), не завжди дослухається до порад своїх супутників.)
- ▼ Як ставляться до героя інші персонажі поеми? (Одисея поважають; він завжди вірить у себе, тому навіть у найтяжчі моменти знаходить сили, щоб рухатися далі; намагається протистояти стихії; опікується своєю командою (завдяки кмітливості перемагає Поліфема та звільняє товаришів); вистоявши в сутичці з чарівницею Кіркою (Кіркеєю), не поспішає скористатися гостинністю, вимагаючи насамперед звільнення

супутників від чарів. Відважний мореплавець, зухвалий шукач пригод, розумний лідер, Одисей ще й виважений господар, що дбає про свій зиск.)

3. Інтерактивний прийом «Гронування» (запис до зошитів)

- ▼ За принципом гронування складіть схему до образу Одисея.

Примітка. Пропонований різновид роботи спонукає учнів міркувати й відверто висловлюватися, стимулює до пошуку зв'язків між окремими поняттями. Для роботи обирають слово-тему (опорне слово, поняття, термін та ін.), до якого добирають слова за асоціаціями, створюючи однорівневі (від першого слова) та багаторівневі (кожне слово наступного рівня стає опорним) грона. Багаторівневе грона, засноване на принципі гіперзв'язків, стає розгорненою опорною схемою за обраною темою. Гронування допомагає за нетривалий час пригадати багато інформації та систематизувати її.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Творчо-аналітична робота

- ▼ Доведіть, що Одисей — утілення ідеалу давніх греків. (*Мудрість Одисея, його дипломатичний талант, який, щоправда, часом нагадує крутість, доповнено мужністю, фізичною силою, спритністю, вправністю в бою, силою волі, стійкістю й витримкою. Він діє помірковано й обережно, не зізнаючись навіть найближчим, коли готує розправу над женихами Пенелопи. Усі 10 років поневірянь Одисей залишався патріотом своєї батьківщини. Саме такі риси особистості цінували давні греки.*)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Запитання авторіві»

- ▼ Про що б ви запитали Гомера, якби мали нагоду поговорити з ним?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: дочитати обрані фрагменти поеми Гомера «Одіссея». Випереджальне (групове; 5 домашніх груп): підготувати повідомлення (4 групи — про відповідні елементи поеми: 1-ша — міфологічні, 2-га — казкові, 3-тя — епічні та пригодницькі, 4-та — побутові; 5-та група — про образи Пенелопи й Телемаха).

УРОК № 6

**РМ (УСНО). МІФОЛОГІЧНІ, ПРИГОДНИЦЬКІ Й ПОБУТОВІ
ЕЛЕМЕНТИ В ПОЕМІ ГОМЕРА «ОДІССЕЯ»**

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання про поему Гомера «Одіссея»; уміння визначати й аналізувати провідні елементи літературного твору; культуру мовлення; критичне мислення; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; *комунікативну*: навички ефективної роботи в групі й колективі; *інформаційну*: уміння самостійно опрацьовувати джерела інформації, критично оцінювати теоретичний матеріал; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

Міжпредметні зв'язки: інформатика.

Обладнання: портрет Гомера, текст «Одіссеї», мапа-схема шляху Одиссея.

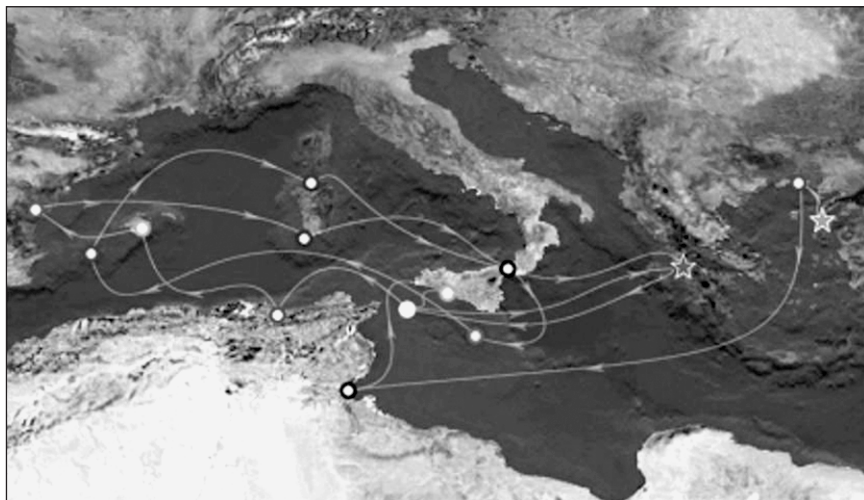
ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання (поточна робота зі стислим коментуванням)

- ▼ За мапою-схемою розкажіть про шлях Одиссея від Трої до Ітаки та про події, що сталися з героєм у місці кожної зупинки.

III. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. Ви вже знаєте, у поемі «Одіссея» в межах нетривалої дії сконцентовано змістовний матеріал — не стільки героїчний, скільки побутовий та казковий. «Одіссея» є певною мірою продовженням «Іліади»: дія поеми розгортається на десятий рік після падіння Трої, дійові особи «Одіссея» згадують про події війни й повоєнні пригоди, про живих і мертвих героїв грецького табору «Іліади». За композицією «Одіссея» складніша за «Іліаду»: якщо сюжет «Іліади» подано у лінійній послідовності, то в «Одіссеї» цю послідовність порушено: поема починається описом останніх 40 днів із 10-річних поневірянь героя, а про попередні події слухач дізнається дещо згодом, із розповіді Одіссея (апологів). У творі гармонійно поєднано пригодницькі (поетизація подорожей, відкриття нових земель), казкові (чарівні персонажі й перетворення) та побутові (поранення Поліфема, побут Ітаки) елементи, які ми досліджуватимемо сьогодні.

Не дивно, якщо після прочитання одного з найвідоміших творів античності у вас виникли запитання, що потребують нагальних відповідей, або думки, якими ви прагнете поділитися з однокласниками. Тож занотуйте ці запитання й думки на видноті, щоб відповісти на них або зважати на них під час уроку. *(Охочі занотовують свої запитання (пропозиції) на вільній частині дошки.)*

Примітка. Подібні записи дають змогу вчителеві коригувати навчальний матеріал, зважаючи на інтереси й потреби учнів.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Аналіз тексту літературного твору *(запис до зошитів)*

- ▼ Стисло занотуйте апологи, що лунають із вуст Одіссея.

Очікувані відповіді

- Одісей відвідав країну лотофагів, які харчуються лотосом. Кожен, хто покуштував лотоса, забуває про батьківщину.
- Велетень-людожер, кіклоп Поліфем, зжер у своїй печері кількох супутників Одіссея, але Одісей напоїв і засліпив кіклопа та врятувався з рештою товаришів, заховавшись під черева баранів.
- За це Поліфем накликав на Одіссея гнів свого батька Посейдона. Бог вітрів Еол вручив Одісееві міх із зав'язаними в ньому вітрами, але супутники Одіссея розв'язали міх — і буря знову відкинула їх у море.

- Людожери-лестригони знищили всі кораблі Одиссея, крім одного, який пристав до острова чарівниці Кіркеї, що обернула товаришів героя на свиней. Здолавши її чари за допомогою Гермеса, Одиссей упродовж року був за чоловіка Кіркеї.
- Одиссей вирушив до царства мертвих, щоб розпитати віщуна Тіресія, там розмовляв з тінями матері й померлих друзів.
- Плив повз сирен, що спокушають і гублять мореплавців чарівним співом; перетнув стрімчаки, на яких живуть чудовиська Скілла і Харібда.
- Супутники Одиссея вбили бика бога Геліоса, і Зевс наслав бурю, що знищила корабель Одиссея.
- Уцілів лише Одиссей: він вплив на острів німфи Каліпсо.

2. Повідомлення груп учнів (за випереджальним домашнім завданням)

1-ша група. **Міфологічні елементи в поемі «Одіссея».** У гомерівському епосі поряд із людьми діють боги й інші міфологічні істоти. Одиссеєві допомагає улюблена дочка Зевса, світлоока богиня мудрості Афіна, а гонителем героя є морський бог Посейдон. Одиссей спілкується з вісником богів Гермесом; потрапляє в полон до чарівниці Кіркеї, яка перетворює його супутників на свиней; упродовж 7 років перебуває на острові німфи Каліпсо, що обіцяє йому безсмертя, якщо він залишиться з нею; вирушає до царства мертвих, у похмурий Аїд, де спілкується з душами померлих — Ахілла, Агамемнона й віщуна Тіресія, — тобто міфологічний план постійно переплітається з реальністю.

У гомерівському епосі відображено тисячоліття епічного пізнання світу. У поемі можна виокремити історичне зерно переказів про Троянську війну, що належить до так званої мікенської доби грецької історії. «Одіссея» відтворює еволюцію епічної свідомості: від початкової монолітності й цілісності до розщеплення єдності світу й багатшаровості. Проте роль богів у цьому творі значно менша, ніж в «Іліаді»: взаємини між олімпійцями, якими в першій поемі пояснено стосунки між людьми, в «Одіссеї» перебувають на другому плані, а на першому опиняються конфлікти приватного й суспільного життя.

2-га група. **Казкові елементи в поемі «Одіссея».** «Одіссея» — це не тільки подорож головного героя, а й мандрівка різними рівнями епічної свідомості. **Перший рівень** — архаїчний: велетні-кіклопи, діти богів (за осліплення одного з них, свого сина Поліфема, і мститься Одиссеєві Посейдон); хтонічні боги (від грец. *chthonos* — земля) підземного світу Аїд та Персефона; загадкові чудовиська

Скілла й Харібда; людожери-лестригони; сирени, що гублять своїм солодкозвучним співом необачних моряків. Усіх цих первісних страховиськ Одисей перемагає завдяки присутності духу та кмітливості. *Другий рівень* епічної свідомості відображає гармонію золотої доби: бенкети богів на Олімпі, безтурботне життя людей на щасливому острові феаків. *Третій рівень* — початок руйнування гармонії, свідченням чого є нахабство женихів Пенелопи, невірність деяких рабів і рабинь Одисея. Також наявна провідна ознака казки: *щасливе завершення*.

3-тя група. *Епос та пригоди в поемі «Одіссея»*. «Іліада» й «Одіссея» дають нам змогу визначити ознаки народного епосу: якнайширший опис дійсності, зображення видатних подій життя народу, повільність розвитку дії, об'єктивність розповіді, безсторонність оповідача, щед্রে вживання поетичних засобів виразності (порівнянь, метафор, тропів, часто повторюваних словосполучень, сталих епітетів при іменниках).

Повернення Одисея розтяглося на довгих 10 років, і розповідь про них побудовано не за хронологією подій, а з численними відступами й уповільненнями дії, що характерно для епосу. Власне дії в «Одіссеї» віддано 40 днів — опис останніх випробувань Одисея на шляху до рідної Ітаки: розповідь про те, як його вірна дружина Пенелопа і син Телемах протистоять безчинствам нахабних женихів, і про помсту цим женихам. Упродовж усієї поеми Одисей згадує то про війну під Троєю, то про різні пригоди за роки своїх мандрів, тому загалом у поемі описано аж 20 років із життя героя. На відміну від «Іліади», в сюжеті «Одіссеї» значно більше описів повсякденного життя, більшою мірою представлено пригодницький елемент.

4-та група. *Побутові елементи в поемі «Одіссея»*. Твір Гомера містить соціальні епізоди: зокрема, Одисея зображено як господаря, що дбає про свою власність. Устами Одисея автор описує фантастичну країну кіклопів, мешканці якої не орють, не сіють, не садять, а лише збирають ячмінь, пшеницю, виноград (IX, 107–111); там родючі землі, незаймані ліси, безліч кіз і немає ані мисливців, ані пастухів; добре облаштовані пристані для кораблів (IX, 136–139). Така оповідь могла заохотити слухачів до завоювання цих земель (щоправда, страшнувато зустрітися з кіклопами, адже їх складно перемогти).

Багато розповідає поет про різні господарства й ремесла: пригадаймо згадку Одисея про власний сад (XXIII, 139), опис садів (VII, 114–118) та багатого на рогату худобу, овець і свиней господарства Алкіноя (VIII, 59–60). З оповіді Одисея ми дізнаємося про вівчарське господарство кіклопа Поліфема, а також про його власну

тваринницьку ферму, продукцію якої споживали нахабні женихи Пенелопи (XIV і далі). Також у поемі згадано про різні ремесла, зокрема про ткацтво: Арета, дружина Алкіноя, «*пряжу сукає пурпурну*» (VI, 306–307), звісно, разом із рабіннями; таку саму роботу виконують рабині Пенелопи за її участі (XXI, 350–354). Ідеться про ковальство й золотарство (III, 432–435); роботу мулярів, каменярів і стельмахів. Також згадано про грецькі вироби із заліза (VII, 87; XII, 280; XXI, 81): греки обробляли цей метал від XII ст. до н. е.

5-та група. **Образи Пенелопи й Телемаха.** Пенелопа — один з найчудовіших образів жінки у світовій літературі. Це образ вірної дружини, мудрої господині, доброї матері й наставниці єдиного улюбленого сина. Пенелопа керується переважно розумом, аніж почуттями. Тому поет і називає її розумною. Її ім'я є символом подружньої вірності. Окрім краси й інших чеснот, Пенелопу (Гомер називає її «*богинею серед жінок*») наділено розсудливістю, кмітливістю та відвагою: у цьому вона рівня своєму чоловікові. Одисей відсутній майже 20 років, його вважають загинлим, а до Пенелопи сватається понад сто женихів, однак, «*то втративши надію, то знову вірячи, що він повернеться*», вона вірна чоловікові: жінка оголошує, що знову вийде заміж тоді, коли витче саван своєму свекрові, Лаертові Ітакійському. Щоночі вона розпускає виткане за день, завдяки чому впродовж 3 років обманює залицяльників, поки її не видає служниця. Зрештою, за навіюванням Афіні, Пенелопа обіцяє свою руку переможцеві у стрільбі з богатирського лука Одисея. У цей час повертається її чоловік та вбиває женихів саме з цього лука.

Сина Одисея, Телемаха, змальовано в поемі подібним до батька. Спочатку йому бракує життєвого досвіду, тому хлопець покладається на старших, але рішучої миті в бою з ворогами він діє так само мужньо та вправно, як і його батько.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

1. Складання опорного конспекту (*запис до зошитів*)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

2. Доповнення й уточнення вчителя

(Учитель відповідає на записані учнями на початку уроку запитання, які не були озвучені під час уроку.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Інтерактивний прийом «Обмін думками»

- ▼ Чи рекомендуватимете ви своїм дітям та онукам прочитати «Одіссею»? Чому?

2. Завершальне слово вчителя

— Гомерівська «Одіссея» зображує громадянські й сімейно-побутові ідеали давньогрецького суспільства — любов до батьківщини, домівки, почуття подружньої вірності, зв'язку батьків та синів. Проте здебільшого це — історія про відкриття світу: людина (Одісей) досліджує загадковий, незвіданий, сповнений таємниць навколишній світ, допитливим поглядом прагне досягнути його таємниці. Потяг до пізнання невідомого — ідейний стрижень мандрівок і пригод Одісея. Певною мірою цей твір є прикладом давнього утопічного роману: герой відвідав і потойбічний світ (Аїд), і країну соціальної справедливості, загального процвітання та благополуччя (острів феаків), а також зазирнув у майбутнє технічного прогресу (плив на кораблі, керованому думкою). Можна стверджувати, що Гомер у цій поемі оспівує життя, піднесено малюючи його торжество.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити вивчене в курсі всесвітньої історії про добу Середньовіччя. **Випереджальне (індивідуальне; 2–4 учні):** підготувати огляд ліричної творчості трубадурів, декламування напам'ять одного з віршів Дж. Рюделя або Б. де Борна.

УРОК № 7

ПЧ. ПРОВАНСЬКА ЛІРИКА. ТВОРЧИСТЬ ДЖ. РЮДЕЛЯ ТА Б. де БОРНА

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння особливостей середньовічної європейської лірики; знання кращих зразків поезії трубадурів; навички аналітико-дослідницької роботи з текстом; мислення; культуру мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань; здатність критично осмислювати інформацію; *комунікативну*: уміння працювати в групі; толерантне ставлення до думок та почуттів оточуючих; *інформаційну*: навички визначення ролі деталі в тексті; *здоров'язбережну*: навички здорового способу життя; *загальнокультурну*: навички лицарської поведінки; читачські інтереси; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок (урок позакласного читання).

Міжпредметні зв'язки: інформатика.

Основні терміни й поняття: трубадури, канцона, сирвента, альба, пасторела, тенсона, балада, плач.

Обладнання: портрети Дж. Рюделя та Б. де Борна, ілюстрації до творів доби Середньовіччя, роздавальний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Саме за доби античності було сформовано всі відомі літературні жанри. Античну спадщину вважали за взірець письменники наступних століть. Але одна доба поступається місцем іншій, час спливає, нові літературні вершини підкорюють інші митці, які оспівують життя по-іншому. Сьогодні ми досліджуватимемо літературні здобутки ще однієї видатної епохи — Середньовіччя.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Інтерактивний прийом «Грунування» (*запис до зошитів*)

- ▼ За принципом грунування складіть схему до слова *Середньовіччя*.

2. Повідомлення учнів (*за випереджальним домашнім завданням*)

(*Учень (учениця) виступає із загальним оглядом ліричної творчості трубадурів.*)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Творчо-аналітична робота (*у групах*)

- ▼ У чотирьох групах опрацюйте вміщену на картках інформацію та поділіться з однокласниками здобутими знаннями.

Очікувані відповіді

1-ша група. **Морально-етичні ідеали трубадурів.** До XI–XII ст. панівний клас західноєвропейського феодального суспільства склався остаточно, як і неписаний статут, звичаї, правила поведінки й ідеали честі **лицарства** — своєрідного про шарку військово-феодальної знаті. Лицар повинен був бути мужнім, чесним, щедрим, відданим сюзеренові, захищати церкву, перемагати невірних, допомагати слабким і беззахисним. Також справжній лицар обов'язково мав даму свого серця. Спочатку лицар мовчки поклявся їй, не відкриваючи своїх почуттів, потім відкрито оспівував її чесноти та благав про прихильність, а якщо здобував схвалення, то ставав другом чи захисником цієї пані. Лицар убирався у кольори дами серця, прикрашав свій щит чи спис символом — її дарунком: поясом, хусткою або стрічкою. Лицар заживав слави й честі

для дами свого серця в численних битвах і турнірах, осяяних цим символом. Проте кохання лицаря мало платонічний характер: середньовічний шанувальник мріяв хіба що про поцілунок. Лицарська література сприяла формуванню морально-естетичного ідеалу тогочасного суспільства.

У середні віки в саяві земної краси вбачали відблиск краси небесної. **Куртуазна література** (західноєвропейська придворна література Середньовіччя, що оспівувала лицарство), вихваляючи красу земної жінки, обов'язково згадувала про янголів і небеса, наближаючи ідеал жінки до сонму янголів, проголосивши куртуазне кохання священним. Кохання у певному сенсі перетворилося на науку: знання її правил і законів було обов'язковим для закоханого, особливо для трубадура, що складав вірші, а кохання — силою, яка підносила, очищала й удосконалювала душу закоханого, змушуючи його страждати.

Трубадур (від окситан. *trobar* — знаходити (складати вірші)) — середньовічний (XI–XIII ст.) прованський (*Прованс* — історична область на південному сході Франції біля узбережжя Середземного моря) поет-лірик і співець. Трубадури прагнули вдосконалити поезію, поміж них були представники різних верств населення. Любовна лірика трубадурів була дещо ідеалізованою.

2-га група. **Жанрові форми літератури трубадурів**. Виникнувши на ґрунті народної пісні й народної поетичної мови, запозичуючи деякі мотиви з фольклорних джерел, прованська поезія вперше в історії новоєвропейської літератури постає як поезія індивідуальна, як лірика особистості. Провідна ознака любовної лірики трубадурів — жанрове розмаїття. Прованська поезія поділялась на любовну та службову.

Канцона — любовна пісня інтимної або релігійної тематики, відзначена вишуканістю і складною будовою строф, що об'єднувала вірші різної довжини.

Сирвента — вірш на політичну або громадську тему, що містив особисті випадки поета проти його ворогів.

Альба — пісня, що змальовувала розлучення закоханих уранці, після таємного побачення, нерідко набувала форми діалогу.

Пасторела (від латин. *pastorates* — пастуший) — лірична пісня, що зображувала зустріч лицаря з пастушкою та їхню суперечку, у якій лицар часто зазнавав поразки.

Тенсона (суперечка) — віршований діалог двох поетів, диспут на інтимні, поетичні або філософські теми.

Балада — танцювальна пісня у супроводі приспіву. (Із часом балада як жанр літератури зазнала змін.)

Плач — пісня-туга поета, написана на смерть знатного сеньйора або близької людини.

3-тя група. **Бертран де Борн** (бл. 1140–1215) — один із видатних трубадурів Провансу, що оспівував намети, списи, шоломи лицарів, військо яких під звуки сурми вирушає в бій, залишаючи після себе могили. Малозаможний лімузенський барон де Борн був лицарем і володарем замку. Розквіт його творчості припадає на 1180–1195 рр. Як типовий лицар-феодал, Бертран брав участь у феодальних суперечках, звеличував війну, не приховуючи своєї ненависті до селян і міщан. Вигадані біографії приписують де Борну чи не очільну роль у тогочасних війнах англійського короля Генріха II Плантагенета з власними синами (що надихнуло Данте помістити Бертрана де Борна, який посварив короля-батька із сином, до 8-го кола пекла в «Божественній комедії», де той тримав свою відрубану голову в руці «як ліхтар»). Поетична спадщина (48 пісень) Бертрана де Борна — здебільшого сирвенти на політичні теми, що оспівують війну як єдину гідну справжнього лицаря справу. Захоплення боєм замінює де Борну любовне захоплення: навіть у кансонах, адресованих дамі свого серця, поет незмінно звертається до військової доблесті й честі. Його твори відзначаються експресією, сарказмом, майстерними образними, тематичними й ритмічними асоціаціями. Наскрізна тема пісень де Борна — його взаємини з Річардом Левове Серце (який фігурує у творчості де Борна під прізвиськом *Так-і-ні*) — від відвертого протистояння до військового союзу васала й сюзерена. Отже, Бертран де Борн був доблесним лицарем і вправним поетом, здатним як на добрі, так і на погані вчинки.

4-та група. **Джауфре Рюдель де Блая** (Жофре Рюдель де Бле; бл. 1110/1120–1148/1170) — князь м. Блая, прованський трубадур I половини або середини XII ст.; зажив слави завдяки віршам, що оспівували «*кохання здаля*» (кохання до прекрасної жінки, яку він ніколи не бачив). Це сприяло появі легенди про кохання трубадура до Мелісандри — графині Триполітанської (графство існувало до 1200 р.). Трубадур почув про неї від прочан Антіохії та покохав за визначну шляхетність. Він склав про неї вірші з прекрасною мелодією й простими словами. Прагнучи побачити графиню, вирушив у Хрестовий похід морем, де занедужав. Ледь живим його довели до Триполі. Графиня зглянулася над закоханим поетом-лицарем та

Бертран де Борн

прийшла до його смертного одра. Джауфре подякував Усевишньому за те, що побачив даму свого серця, та сконав на її руках. Графиня наказала поховати його з почестями в будинку місцевого ордену тамплієрів і того ж дня постриглася в черниці від скорботи й туги по ньому. Рюдель де Блая залишив для нащадків шість віршів, які не мали особливого успіху, але в I половині XIX ст. легенда про нього набула популярності. Генріх Гейне та інші поети переповідали легенду про кохання князя Блая. На початку XX ст. існувало майже 100 літературних обробок цього сюжету, найвідомішою з яких є драма Едмона Ростана «Принцеса Мрія».

Джауфре Рюдель де Блая

2. Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

3. Декламування поетичних творів

(за випереджальним домашнім завданням)¹

(Двоє учнів декламують напам'ять вірші Б. де Борна «Сирвента», Дж. Рюделя «Канцона».)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Бліцопитування

- ▼ Хто такі *трубадури*? Що є характерним для їхньої творчості?
- ▼ Чому лірику трубадурів називають *прованською*?
- ▼ Якими є особливості *канцони*?
- ▼ Що ви запам'ятали з кодексу середньовічного лицаря?
- ▼ Чим різняться твори Джауфре Рюделя та Бертраана де Борна?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Незавершене речення»

- ▼ Завершіть речення: «Сьогодні мене вразило...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити вивчене на уроках літератури та історії про добу Відродження й Данте Аліґ'єрі. Випереджальне (індивідуальне; 2–3 учні): підготувати повідомлення про культурні здобутки доби Відродження та життєвий і творчий шлях Данте.

¹ Див. додаток до уроку № 7 на с. 228–229 цього посібника.

Італія

УРОК № 8

СПЕЦИФІКА ІТАЛІЙСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ, ЙОГО ОСНОВНІ ЕТАПИ, ПРЕДСТАВНИКИ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання особливостей розвитку культури й літератури Італії доби Відродження; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: уміння критично осмислювати здобуту інформацію; *комунікативну*: навички ефективної роботи в групі; *інформаційну*: уміння самостійно здобувати інформацію та систематизувати її; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; читацьку активність).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: Ренесанс, Проторенесанс, Постренесанс, гуманізм.

Міжпредметні зв'язки: всесвітня історія, інформатика, українська художня культура (мистецтво).

Обладнання: портрети митців доби італійського Відродження, роздавальний матеріал.

*Хай нащадки одержать від нас децю подібне до того,
що нам самим лишилося від наших предків.*

Данте

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

1. Перевірка домашнього завдання. Бліцопитування

- ▼ Яку епоху називають *добою Відродження*? Назвіть її часові межі.
- ▼ Поясніть значення поняття *Відродження (Ренесанс)*.
- ▼ Назвіть основні здобутки доби Відродження.
- ▼ Якою була провідна ідея Ренесансу?
- ▼ Поясніть значення терміну *гуманізм*.
- ▼ У чому полягала специфіка доби Відродження?
- ▼ Що вам відомо про Данте Аліг'єрі з курсу зарубіжної літератури попередніх класів?
- ▼ Чому 1616 р. умовно вважають кінцем доби Відродження? (*Це рік смерті Шекспіра й Сервантеса.*)

2. Робота з епіграфом

- ▼ Як ви розумієте слова епіграфа до уроку?
- ▼ На вашу думку, кого саме Данте згадував як предків і нащадків?

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Ви вже знаєте, що найповніше і найпоследовніше Відродження еволюціонувало в Італії. Саме там розпочалася хода Ренесансу — могутнього культурного руху XIV — початку XVII ст., під час якого було подолано духовну диктатуру церкви, виникли нова культура (звернена до земних справ та заснована на гуманістичних засадах) і національна література, розквітли філософія, наука, мистецтво. Особливості італійського Відродження ми сьогодні розглянемо докладніше.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Звісно, Відродження не виникло випадково — його підґрунтям стали досягнення середньовічної цивілізації. XIV–XV ст. відзначилися швидким розвитком економіки й культури багатьох міст Італії та Фландрії, з'явилися нові технічні винаходи (компас, друкарський верстат, артилерія тощо), здійснені великі географічні відкриття (отже, розвинені кораблебудування та мореплавство). Посилилася боротьба за звільнення філософської думки від догматів церкви; людство опановувало нові знання й вигадувало нові течії, що не вкладалися в середньовічну філософсько-богословську систему; почалося активне книгодрукування. В італійському мистецтві епохи Відродження виокремлюють такі періоди: XIV ст. — *Передвідродження*, або *Проторенесанс*, XV ст. — *Раннє Відродження*, кінець XV — XVI ст. — *Високий Ренесанс*, кінець XVI — початок XVII ст. — *Пізнє Відродження*.

2. Творчо-аналітична робота (у групах)

- ▼ У п'яти групах опрацюйте вміщену на картках інформацію та поділіться з однокласниками здобутими знаннями.

Очікувані відповіді

1-ша група. *Проторенесанс та Раннє Відродження*. Раннє Відродження умовно поділяють на два етапи — Проторенесанс та Раннє Відродження. Проторенесанс в образотворчому мистецтві Італії ще не позбувся традицій готичної іконографії та тлумачення форм, проте позбавив готику драматичного напруження, зробивши

її граційною, дещо манірною, усміхненою або меланхолійною: наприклад, візантійська ікона стала приємно-світською. Саме ця, почасти проторенесансна, почасти готична течія панувала у XIV ст. У Проторенесансі розвивалася й інша, історично більш рання течія, яка рішуче протистояла готиці та корінилася в античності. Її представниками були скульптори — Нікколо Пізано й Арнольфо ді Камбіо, однак єдиним митцем, якого в образотворчому мистецтві Проторенесансу можна поставити поряд із Данте, був Джотто ді Бондоне. Провідний принцип Раннього Відродження — це **гуманізм**, утвердження гідності та краси реальної людини, її розуму й волі, її творчих сил. Мета мистецтва полягала у відтворенні живого людського тіла, яке змальовано на картинах митців здоровим, енергійним, атлетичним — схожим на твори Давньої Греції: кожний м'яз, суглоб, вигин тіла вивчено детально й передано досконало. Раннє Відродження пов'язане з плеядою майстрів, поміж яких визначальною для становлення нового мистецтва стала творчість архітектора Брунеллескі, скульптора Донателло, художника Мазаччо. Своєрідністю відзначалася також творчість Сандро Боттічеллі, який часто звертався до античної міфології, яка нещодавно перебувала під церковною забороною.

2-га група. **Високий Ренесанс**. Початок XVI ст. був для Італії часом економічного занепаду, політичної кризи й початку іноземної інтервенції. Однак саме в цей період, у супереч роздробленості та міжусобним війнам, міцніє розуміння загальнонаціональної єдності, починається небачений розквіт мистецтва. Високе Відродження (Високий Ренесанс) позначене творчістю найталановитіших майстрів: Леонардо да Вінчі, Рафаеля Санті, Мікеланджело Буонарроті, Тиціана — вже сучасники називали їх божественними. Особливістю культури Високого Відродження було надзвичайне розширення громадського світогляду її творців, масштабність їхніх уявлень про світ і космос. Позбавлені цехових обмежень, митці Високого Відродження змушують зважати на свою думку представників панівних класів. У центрі їхнього мистецтва, узагальненого за вимогами художньої мови, перебуває образ ідеально прекрасної людини, досконалої фізично й духовно, не відірваної від дійсності, а сповненої життям, внутрішньою силою та значущістю, титанічною міццю самоствердження.

3-тя група. **Пізнє Відродження**. Історичні й культурні зміни цього періоду позначено соціальними змінами не тільки в Італії, а й у всій Європі. Гуманізм Відродження зіткнувся з падінням абсолютних монархій, знищенням міст-комун, загостренням класових протиріч, унаслідок чого гармонійне й героїчне світосприйняття

Ренесансу набуло трагічного характеру. Пізній Ренесанс іще називають *трагічним гуманізмом*. У мистецтві реалістичні форми зображення поступилися місцем алегорії й символізму, адже митець уже не розумів реального світу, утратив ідеал, змінив стиль і манеру, урізноманітнив і вдосконалив форму. Так виник новий художній напрям, який пізніше назвуть *мистецтвом бароко* — незвичайним, химерним, несподіваним, шокуючим. Другим напрямом постренесансної культури є *пантеїзм*. Філософію пантеїзму започаткував філософ і поет Джордано Бруно. Він заперечував існування Бога як конкретної особистості, а визнавав наявність душі в кожній істоті й рослині, у кожному предметі. Переслідований італійською владою і церквою, Бруно впродовж певного часу жив у різних країнах. Після повернення на батьківщину його ув'язнили на 7 років і зрештою спалили живцем як еретика. Популярність у XVI ст. здобув *мак'явеллізм* (за ім'ям автора цієї філософії — письменника Нікколо Мак'явеллі). Поділяючи віру гуманістів у могутні творчі можливості людини, він уважав рушійною силою історії політичну й соціальну боротьбу та порушував складні питання (як досягти гармонії в суспільстві? чи сумісні влада та мораль? чи може насильство бути гуманним?). На ці питання спробували відповісти представники *утопізму*: англійський гуманіст, письменник Томас Мор («Утопія») у XVI ст. й італійський поет і філософ Томмазо Кампанелла («Місто Сонця») у XVII ст., створивши образ ідеального суспільства, де немає класової боротьби та приватної власності, де людина вільна. Проте життя довело нездійсненність цих ідей, назвавши їх утопією.

4-та група. *Італійська література Відродження*. В італійській літературі на межі між старим, церковно-феодальним, і новим, гуманістичним, світоглядом (порубіжжя XIII–XIV ст.) перебуває творчість Данте Аліґ'єрі (1265–1321) — не тільки письменника, а й політичного діяча, прихильника гвельфів (*гвельфи* — політичне угруповання, що виступало проти німецької імперської влади на території Апеннінського півострова). Після того як його гвельфи зазнали поразки, поет був приречений на вигнання із Флоренції до кінця життя. Тоді Данте й написав свою «Комедію», яку згодом Джованні Боккаччо назвав «Божественною комедією» (саме ця назва увійшла в історію літератури). Книга написана народним тосканським діалектом, що став основою італійської літературної мови (*Тоскана* — область Італії; столиця — Флоренція). «Божественна комедія» значною мірою пов'язана зі світоглядом католицизму, відображаючи середньовічну картину світу: сюжетом є фантастична подорож автора до пекла, чистилища й раю.

Першими в повному розумінні гуманістами в італійській культурі були Франческо Петрарка та Джованні Боккаччо, які разом з Данте є творцями італійської літературної мови.

5-та група. **Італійський театр епохи Відродження.** Ренесансний театр почав розвиватися значно пізніше за літературу й образотворче мистецтво. Середньовічні театральні жанри (містерії та фарси) були провідними до кінця XV ст. Лише в середині XVI ст. в Італії виник перший професійний європейський театр доби Відродження — **комедія дель арте**, комедія масок. Вистави цього театру — це акторські імпровізації за схематичним сценарієм зі вставними музичними й танцювальними номерами, а також постійними персонажами. Це — маски-типи: слуги (Брігелла, Арлекін і Коломбіна), жадібний купець Панталоне, фанфарон і боягуз Капітан, балакун і тупак Доктор. Постановки нового театру, які розгорталися на дерев'яних сценах, на площах міст, остаточно витіснили релігійні містерії. Щоправда, глибоко зрозуміти свою епоху, виразити її ідеали комедії масок було не під силу. Сучасний театр завдячує появі не тільки нових поглядів та нових драматургів, а й формуванню нового глядача, адже за своєю природою театр — мистецтво масове й демократичне. Якщо у джерел культури Відродження стоїть могутня фігура геніального Данте Аліґ'єрі, то завершує цю добу не менш велична фігура геніального Вільяма Шекспіра.

3. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

(Учні виступають із повідомленнями про культурні здобутки доби Відродження та про життєвий і творчий шлях Данте.¹)

4. Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ

Бліцопитування

- ▼ Яким було історичне тло італійського Відродження?
- ▼ На які періоди поділяють італійський Ренесанс?
- ▼ Яким було значення античної спадщини для культури італійського Відродження?
- ▼ Назвіть ознаки ренесансного гуманізму в Італії.
- ▼ Що поєднує творчість видатних майстрів італійського Ренесансу?
- ▼ Кого з митців слова вважають початком і завершенням доби Відродження? Чому?

¹ Див. додаток до уроку № 8 на с. 230 цього посібника.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Одне слово»

- ▼ Завершіть речення одним словом: «Італійське Відродження — це...».

Примітка. Цей прийом доречно використовувати для узагальнення опрацьованого матеріалу: учитель розпочинає речення, учні по черзі додають до нього по одному слову, яке, на їхню думку, найточніше відповідає запропонованій темі (слова повторювати не можна).

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити вивчене, опрацювати матеріал підручника за темою уроку.

УРОК № 9

ПОЕМА ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ «БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ» ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ХУДОЖНІЙ СИНТЕЗ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ КУЛЬТУРИ Й УТІЛЕННЯ ІДЕЙ РАНЬОГО ВІДРОДЖЕННЯ. ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЇ ПОЕМИ. ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ТВОРУ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання особливостей поеми «Божественна комедія» (жанру, композиції, часу творення, уявлення про світ); навички аналітико-дослідницької роботи з текстом; зацікавленість творчістю Данте; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань, критичне мислення; *інформаційну*: розуміння філософсько-етичної проблематики твору; *загальнокультурну*: дотримання моральних норм; гуманістичний світогляд; читальські інтереси).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: терцина.

Обладнання: портрет Данте, текст «Божественної комедії», ілюстрації до неї.

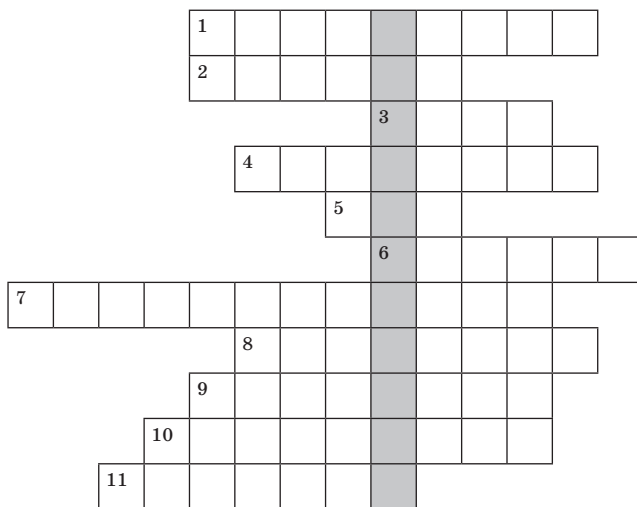
ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Розгадування кросворда (робота в парах¹)

- ▼ Розв'язавши кросворд, у зафарбованому стовпці прочитаєте назву культурно-філософського руху, заснованого на ідеалах гуманізму й орієнтованого на античну спадщину. Пам'ятайте: для апострофа в кросворді не відведено окремої клітинки, його ставлять разом із попередньою літерою.

1. Письменник, військовий теоретик кінця Середньовіччя — початку Нового часу, який започаткував нову філософію. (*Мак'явеллі.*)
2. Країна, митці якої першими відгукнулися на зміни Нового часу. (*Італія.*)
3. Комедія масок, або комедія ... (*дель*) арте.
4. Один із творців італійської літературної мови. (*Петрарка.*)
5. Англійський письменник, автор книги «Утопія», Томас ... (*Мор.*)
6. Ім'я дружини Данте, про яку він не згадав у жодному із творів. (*Джемма.*)
7. Видатний італійський скульптор, художник, архітектор, поет та інженер, гідний конкурент Леонардо да Вінчі. (*Мікеланджело.*)
8. Слово іншомовного походження, яке означає розквіт, піднесення чого-небудь, що перебувало в стані занепаду. (*Ренесанс.*)
9. Система ідей і поглядів на людину як на найбільшу соціальну цінність. (*Гуманізм.*)

¹ Або у трійках — залежно від кількості учнів у класі.

10. Місто народження Данте Аліґ'єрі. (Флоренція.)
11. Авторська назва найвідомішого твору Данте. (Комедія.)
Ключове слово: Відродження.

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. «Божественна комедія» Данте узагальнила досягнення середньовічної культури, синтезувавши поезію, філософію й теологію, заклавши підвалини нового життєрозуміння, що руйнували загальноприйняті канони, і зумовивши відповідну реакцію. Про поему Данте точилися суперечки: від повного її неприйняття (Вольтер називав цей твір «неправдоподібним науковим трактатом», написаним варварською мовою) до критичного переосмислення або навіть називання її священною книгою, сенс якої не здатні осягнути смертні: у деяких теософських вченнях Данте та його поеми відведено пророцьку роль. Чим саме цей твір вразив сучасників і захоплює наступні покоління — досліджуватимемо сьогодні.

Данте Аліґ'єрі

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Розповідь учителя

— *Історія написання.* Поему «Комедія» Данте писав упродовж 14 років: розпочав 1290 р., переробив 1313-го, а завершив 1321-го.

Назва твору. Данте назвав свою поему «комедією» за усталеними середньовічними канонами: так називали твори із сумним початком (пекло) і щасливим фіналом (рай), написані не «високим», а «середнім» стилем. Згодом перший біограф Данте Джованні Боккаччо оголосив поему «*Divina Commedia*» — «Божественною комедією». Слово *божественна* означало високу оцінку твору й те, що це «*твір про Бога та його оточення*». Саме з такою назвою поема Данте Аліґ'єрі вийшла друком 1555 р. у Венеції.

Мова комедії — народна, «*vulgare*», рідний авторові тосканський діалект, адже Данте адресував її широкому загалу читачів, що не знали латини.

Жанр. Ліро-епічна поема, у якій розповідь про зовнішні події переплетено з ліричними й філософськими роздумами автора. Написана у жанрі християнського видіння, вона водночас

продовжує лінію античної літератури (пригадайте: царство Аїда вже відвідали Одисей та Еней).

Тема «Божественної комедії» — зображення уявних мандрів поета потойбічним світом. Супутником Данте є римський поет Вергілій, пізніше Данте супроводжує Беатріче, що уособлює милість Божу.

Ідея — відвернути людину від гріха й повернути її до праведного життя, урятувати людей від ганебного стану й привести їх до щастя. Письменник мріяв про духовне спасіння людини й усього світу.

Мета поеми — звільнити людей від стану гріховності й привести на шлях блаженства, тобто висловлено морально-релігійну думку про звільнення від гріха як шлях до щастя.

Особливості сюжету. Основний сюжет твору — подорож героя потойбічним світом (уві сні, протягом Великоднього тижня 1300 р.). Данте розповідає, що в середині життєвого шляху, тобто в 35 років, він заблукав у життєвому лісі. У супроводі Вергілія поет спочатку потрапляє до пекла, потім — до чистилища. До раю його веде тінь Беатріче. У поемі автор спостерігає страждання грішників, вислуховує їхні пристрасні оповіді й розмовляє з ними («Пекло», «Чистилище»). Мандруючи раєм, Данте змальовує блаженство праведників та красу царства небесного, яке постає перед ним у сліпучих променях божественного світла.

Композиція. «Божественну комедію» поділено на три частини («Пекло», «Чистилище», «Рай»), кожна з яких містить 33 пісні. Усього в поемі 100 пісень: 1 (вступ) + 33 («Пекло») + 33 («Чистилище») + 33 («Рай»). Як математик Данте обчислив просторові параметри: **а)** у «Пеклі» — 9 кіл; **б)** у «Чистилищі» — 2 передчистилища і 7 сходинок гори; **в)** у «Раю» — 9 небесних сфер.

Жанрова своєрідність. За жанром «Божественна комедія» є ліро-епічною поемою, у якій розвинутий сюжет (оповіді про події) переплетено з філософськими й ліричними роздумами.

Поетика. Данте вдається до різних стилів, вільно змінюючи їх, залежно від змісту. Мова емоційна й образна. Найчастіше вживано порівняння та метафори, звертання та паралелізми. Твір написано трирядковою строфою — *терциною*.

2. Теорія літератури (запис до зошитів)

Терцина (італ. *terzina*, від *terza rima* — третя рима) — строфа з трьох рядків п'ятистопного ямба, у якій середній рядок римується з крайнім — першим і третім — у наступній строфі (*аба ббб ввв гдг* тощо), завершуючись окремим рядком, римованим з другим рядком попередньої строфи. Терцину вперше застосував

у «Божественній комедії» Данте Аліг'єрі, згодом нею активно по-слуговувалися українські поети.

- ▼ Які українські митці використовували терцину у своїх поезі-ях? (*І. Я. Франко, Б. С. Лепкий, М. Т. Рильський, П. Г. Тичина, Юрій Клен.*)

3. Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

4. Аналітична робота

- ▼ Опрацювавши складені вами опорні конспекти, у 5–7 реченнях схарактеризуйте своєрідність «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі.

Очікувана відповідь

Своєрідність «Божественної комедії»:

- композиційний прийом сну-мандрівки;
- мандрівник — автор (поет), а не його герой;
- символічність образів;
- емоційна, образна (метафори, порівняння, звертання, паралелізи), проста народна мова;
- трирядкова строфа — терцина;
- гуманістичний погляд на життя й людину;
- ідея твору — пізнати ідеал, здолавши шлях морального очищення.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ

Бліцопитування

- ▼ Коли Данте створив поему «Божественна комедія»? Чим сла-ветна ця доба?
- ▼ Чи була тема цього твору актуальною для свого часу?
- ▼ Що ви знаєте про жанр «Божественної комедії»?
- ▼ Назвіть особливості композиції поеми Данте.
- ▼ Схарактеризуйте строфу «Божественної комедії».
- ▼ Як ви вважаєте, що мав на меті Данте, створюючи цю поему?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Незавершене речення»

- ▼ Завершіть речення: «Я вважаю “Божественну комедію” ...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати вступ та фрагменти першої частини («Пекло») «Бо-жественної комедії» Данте.

УРОК № 10

ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ «БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ» («ПЕКЛО»). КОНЦЕПЦІЯ СВІТУ У ТВОРІ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння мети створення Данте I частини «Божественної комедії», філософсько-етичної проблематики поетичного твору; знання принципів розташування кіл дантового пекла; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: прагнення нових знань; здатність аналізувати систему образів для розкриття ідейного задуму твору; *комунікативну*: уміння працювати в групі; толерантне ставлення до думок та почуттів оточуючих; *інформаційну*: навички визначення ролі деталі в тексті; *загальнокультурну*: свідоме ставлення до моральності; гуманістичний світогляд; читацькі інтереси).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Обладнання: портрет Данте, текст «Божественної комедії», ілюстрації до неї, схема «Концепція світу в “Божественній комедії”», роздавальний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Данте виповнилося 35, коли він опинився у фантастичному темному лісі — «*на півшляху свого земного світу*» (середня тривалість життя за часів поета становила 70 років). У житті кожного настає мить, коли слід переосмислити своє життя, визначити свої духовні ідеали: яка він людина, куди йде і чим багата його душа. Герой Данте (почасти це він сам) — філософ, шукач істини, правди, вищого смислу буття, Бога. Водночас він шукає самого себе, загубившись не тільки в лісі гріхів і політичних суперечок, а й у протиріччях власної особистості, втративши правильний шлях. Пропоную сьогодні разом з автором «Божественної комедії» пройти шляхом пошуків його героя.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАнь

Перевірка домашнього завдання. Бліцопитування

- ▼ Стисло розкажіть про історію написання та мову «Божественної комедії».

- ▼ Чи відповідає назва твору його жанру?
- ▼ На вашу думку, якою є мета «Божественної комедії»?
- ▼ Стисло схарактеризуйте композиційні особливості поеми.
- ▼ Що таке *терцина*? Що пов'язує цей термін та твір Данте?

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Ліричний герой Данте втілює шукання й поривання людського духу, його нелегкий шлях до усвідомлення себе та світу. Хижі звірі, що перешкоджають йому, — своєрідне випробування людини на моральну міць. Невідомо, чим би завершилася ця боротьба, якби героя не врятував Вергілій. Ця ситуація набуває символічного змісту: в образі Вергілія Данте стверджує рятівну роль античності, мистецтва взагалі й Божественної мудрості (Вергілія шанували у Середньовіччі за те, що він передбачив прихід Христа). Усе це допоможе людині, на думку автора, вижити серед гріхів і пороків, політичних чвар і суперечок, зберегти людську сутність, не схилитися перед спокусами й випробуваннями. Але далі — усе залежить від людини, від її морального вибору. Уже в першій пісні «Божественної комедії» ми відчуваємо, що герой Данте — сильна й мужня особистість. Попри вагання й суперечності, він сміливо рушає за Вергілієм, тому що прагне пізнати, як живуть люди й людство та куди зрештою прямує у своїй духовності суспільство.

2. Опрацювання опорної схеми (запис до зошитів)

- ▼ Самостійно опрацюйте схему «Концепція світу в “Божественній комедії”» (див. с. 57) й ознайомтеся з примітками до неї. Занотуйте до зошитів найсуттєвіше.

3. Творчо-аналітична робота (у групах)

- ▼ У 4 групах опрацюйте зміщену на картках інформацію та дайте відповіді на запитання, ознайомивши в такий спосіб однокласників з відомостями, які ви дізналися.

Запитання	Очікувані відповіді
<i>1-ша група</i>	
▪ Символом чого є темний ліс? Які алегоричні образи змальовано в першій пісні (вступі)?	Данте починає свою подорож із темного, страшно-го лісу — символу сумнівів і страхів. На його шляху з'являються перешкоди — алегорії людських вад: леопард, лев і вовчиця. Беатріче посилає йому на допомогу улюбленого поета Вергілія, який буде поруч із Данте протягом мандрів пеклом.

Запитання	Очікувані відповіді
▪ Чому Харон не хотів брати в човен Данте? Хто вмовив перевізника? ▪ Хто перебуває в 1-му колі пекла? ▪ За що покарано душі, що перебувають у 2-му колі?	Поет спочатку злякався, але зібрав рештки рішучості, і вони рушили до брами. Харон, який перевозить мертвих, не хотів брати Данте, але Вергілій уловив його. Пройшовши поріг пекла, населений душами нікчемних, нерішучих людей, вони вступають у 1-ше коло пекла, так званий лімб, де знайшли притулок нехрещені та душі доброчесних язичників, які не пізнали істинного Бога, однак наблизилися до цього пізнання і за те позбавлені пекельних мук (серед них Гомер, Горацій, Овідій та інші представники античної культури), їхня доля — тільки сумувати. У 2-му колі — порушники шлюбної вірності. Мінос хвостом визначає місце грішника. Франческа да Ріміні розповідає історію свого кохання до Пауло. Серед тих грішників Данте побачив Клеопатру та Єлену
2-га група	
▪ Де мешкає триголовий пес Цербер? Що він охороняє? ▪ Підготуйте стисло розповідь про 3-тє–5-тє кола пекла. Хто їх охороняє?	Вхід до 3-го кола вартує триголовий пес Цербер. Серед примар і бруду, під сильною зливою перебувають ненажери. Демон Плутос загородив вхід до кола скупих і марнотратників. Мандрівники підійшли до вежі, оточеної водою. Човняр Флегій перевіз їх до пекельного міста Діт, хоча фурії погрожували поетам. Побачили там відкриті могили політичних опонентів
3-тя група	
▪ Стихло опишіть 6-тє та 7-ме кола пекла. Хто там перебуває? ▪ Хто й чому опинився у 8-му колі? Як їх покарано? ▪ Де і з якою місією перебувають кентаври?	У 6-му колі мучилися єретики, в іншому поясі — гвалтівники, брехуни, безбожники. Вхід до 7-го кола перегороджували трое кентаврів, які не давали душам вийти з киплячої кров'ю річки. Там карали тиранів і розбійників, у яких постійно влучали стрілами кентаври. В одному з поясів побачили самогубців, над якими знущалися навіть мертвяки. Дістатися 8-го кола поетам допоміг хвостатий Геріон. У 10 ровах цього кола можна зустріти спокусників, зведениць, підлесників, повій. Їх били батогами, тримали в «калі зловонному». Пророчиці були там німі, скрючені. Злодії там кусали змії, а іноді відбувалися страшні метаморфози: змії ставав людиною, а якийсь злодій — змієм. Людей, що підбурювали інших, карали важким мечем

Запитання	Очікувані відповіді
4-та група	
▪ Хто перебуває у 9-му колі? Чим завинили вони? ▪ Чим завершується перша частина твору? ▪ Чим з'єднано пекло й чистилище? Як Данте та Вергілій потрапили до чистилища?	Колодязь з'єднує 8-ме коло пекла з 9-м, у якому страждали гіганти. На дні криниці вони побачили тих, що зрадили рідних, батьківщину, однодумців. На дні крижаного озера зустріли Каїна, Ганелона, а також Брута, Іуду й Касія, що перебували в пащах Люцифера, заточеного в льодяну брилу. Поети протиснулись у щілину, якою піднялися на поверхню й побачили зорі. Потім вийшли до підніжжя чистилища

4. Завершальне слово вчителя

— За доби Середньовіччя панувало уявлення про те, що земне життя людини не має самостійної цінності, що воно є тільки підготовкою до життя замогильного, здійснюваного під проводом церкви. Данте (як і Петрарка) став провісником та ініціатором гуманістичної думки. Він першим надав плоті та чуттєвого образу діяволу й іншим демонам; принцип побудови дантового пекла, сцени якого є вираженням суті самого гріха, — це порушене сприйняття світу, постановка в центрі того, що центром не є. Суть його пекла полягає в тому, що людина, страждаючи від свого гріха, усе одно йому піддається. Тобто не зовнішні сили, а сама людина кидає себе до пекла. Ті, хто в змозі здолати гріх, опиняються в чистилищі. Отже, подорож героя загробним світом є мандрями людською душею: це пристрасті будь-якої людини, кожну з яких змальовано докладно.

Данте вчить, що людина має подвійну природу (смертну й безсмертну), що вона є середньою ланкою між тлінним і нетлінним, тому має подвійне призначення: одне — у земному житті — полягає у виявленні власної доброчесності, іншого досягає лише по смертю та за сприяння Божої волі. Данте навчає відповідальності за скоєне, адже це і є свобода людської волі, що визначає гідність людини.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Бліцопитування

- ▼ Опис якого кола пекла свідчить про гуманістичні засади поезії Данте? Яке значення для літератури це мало? (*Зворушливе*

порівняння грішників-коханців із голубами доводить, що поет співчуває Франчесці та Пауло. Гуманістичні погляди на земне життя людини посядуть панівне місце за доби Відродження, а Данте став провісником нового сприйняття світу.)

- ▼ Кого та за які гріхи покарано найбільше? найменше? (Данте стає свідком мук ненажер (змушених страждати від дощу та граду), скнар і марнотратників (які невтомно котять величезні камені), гнівливих (що потопаять у болоті); за ними — охоплені вічним полум'ям єретики та єресіархи (серед них імператор Фрідріх II, Папа Анастасій II), тирани і вбивці (що плавають у потоках киплячої крові), самогубці (перетворені на рослини), богохульники і гвалтівники (яких палить полум'я, що спадає зверху), різноманітні брехуни (муки яких також вельми різноманітні), брехливі пророки не можуть більше душити людей — їхні голови повернуті у зворотній бік. Дев'яте коло пекла, призначене для злочинців зі злочинців, із них найбільші — Іуда Іскаріот, Брут і Кассій: їх гризе своїми трьома пащами Люцифер, повсталий колісь на Бога ангел, цар зла, приречений до ув'язнення в центрі Землі. Найменших страждань зазнали ті, хто не мав гріхів, але вмер нехрещеним: немовлята, видатні постаті античності, які не знали справжнього Бога, — Гомер, Сократ, Платон, Діоген, Евклід, Птоломей, знамениті герої Гектор, Еней... Усіх їх Данте не засуджує, а глибоко шанує.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Складання есе (усно)

- ▼ Складіть усне есе за темою «Думки після прочитання “Пекла” Данте».

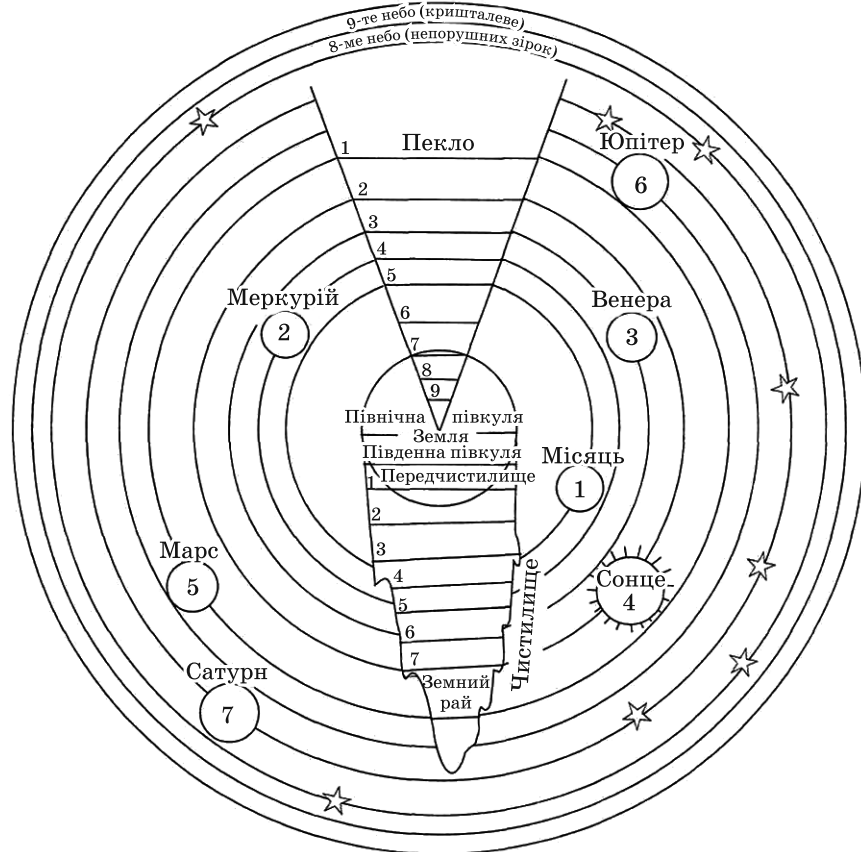
Примітка. Складання усного есе можна замінити інтерактивним прийомом «Метод ПРЕС», за якого учні самостійно обирають одну із запропонованих учителем тем, наприклад: **а)** «Розташування грішників у пеклі вважаю...»; **б)** «Мандрівка пеклом ще живого Данте та нехрещеного Вергілія наштотує на думку про те, що...»; **в)** «Я б звільнив (звільнила) із пекла...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: скласти схему або мапу чистилища (за «Божественною комедією» Данте); прочитати пісні 31–33 частини «Рай». **Випереджальне (індивідуальне; 1–2 учні):** підготувати огляд третьої частини «Божественної комедії».

Концепція світу в «Божественній комедії» Данте Аліґ'єрі

Небесний рай (емпірей)

Примітки

Пекло. У Північній півкулі розташована глибока вирва пекла, що має вигляд воронки, яка утворилася внаслідок падіння Люцифера — ангела, вигнаного з раю. У 9 колах пекла страждають душі грішників. Це всеосяжна картина людських вад і пороків.

Чистилище. У Південній півкулі розташована гора чистилища, оточена зусібіч океаном. Тут також 9 кіл (2 передчистилища та 7 сходинок гори). У передчистилищі очищуються душі померлих, не примирених із церквою, недбайливих та померлих не своєю смертю.

Рай. Навколо Землі рухаються Сонце й планети. Вони також утворюють 9 кіл, на яких розташований небесний рай (емпірей), де живуть у вічному блаженстві душі праведників.

УРОК № 11

ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ «БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ» («РАЙ»).
КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДИНИ У ТВОРІ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння побудови дантового раю та концепції людини в поемі; мислення; культуру мовлення; навички аналітико-дослідницької роботи з текстом та виокремлення головного у тексті; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: критичне мислення; розуміння системи образів для розкриття ідейного задуму й філософсько-етичної проблематики твору; *комунікативну*: уміння сприймати сторонню точку зору; *інформаційну*: навички визначення ролі деталі в тексті; *загальнокультурну*: світове ставлення до моральності; гуманістичний світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: інформатика.

Обладнання: портрет Данте, текст «Божественної комедії», ілюстрації до неї, схема «Концепція світу в “Божественній комедії”».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ**

Перевірка домашнього завдання

(Учні презентують складені вдома схем (мапи) чистилища за «Божественною комедією» Данте.)

III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Ви вже знаєте, за Данте, людина, що у своїх вчинках не керується вірою, надією і любов'ю, кидає себе в пекло ще за земного життя. Після пекла — дорога до чистилища. Там поет знаходить те, що втратило людство, — совість і свободу волі. Третя частина «Божественної комедії» відкриває читачеві новий світ, сповнений краси й добра. Сьогодні ми досліджуватимемо цей світ...

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ**1. Аналіз тексту літературного твору**

- ▼ Що розділяє чистилище та рай? *(Дві ріки: Лета знищує пам'ять про скоєні гріхи, а Євноя воскрешає в людині спомини про всі її добрі вчинки.)*

- ▼ Чому душа Вергілія залишила Данте біля раю?
- ▼ Хто супроводжував поета шляхами небесного раю?
- ▼ Уособленням чого в «Божественній комедії» є душа Беатріче?
- ▼ Що споглядають душі праведників? (*Велич Творця.*)
- ▼ Чим відрізняється рай від чистилища й пекла? (*У раю є рух та світло.*)
- ▼ Данте в раю супроводжує тільки Беатріче? (*Ні, третім провідником є Бернар Клервоський.*)
- ▼ Що запитує поет у праведників?
- ▼ Із ким розмовляє поет на Марсі? (*Із Каччаґвідою, своїм прапрадідом, який був хрестоносцем.*)
- ▼ Про що Бернар Клервоський та Беатріче просять Діву Марію? (*Про те, щоб Данте було дозволено побачити Бога.*)
- ▼ Яким Данте побачив Бога? (*Бог — сяйво, у якому видно три кола; два — дуже схожі між собою — це Бог-отець і Бог-син, третє коло (сяйво та вогонь) — Бог — Дух Святий.*)
- ▼ Опишіть почуття Данте, коли він побачив Бога. Наведіть цитату.
- ▼ Що є найголовнішим у раю? (*«Любов, що водить сонце й зорні телі».*)

2. Опрацювання опорної схеми (запис до зошитів)

- ▼ Самостійно продовжте опрацьовувати схему «Концепція світу в “Божественній комедії”». Занотуйте до зошитів найсуттєвіше.

Очікуваний результат

Рай за «Божественною комедією» Данте

Небо раю	Ознака	Опис
1-ше	Місяць	Місце, де перебувають душі людей, які не дотримали своїх обітниць, але зберегли прагнення до ідеалу
2-ге	Меркурій	Тут — душі честолюбців. Візантійський імператор Юстиніан розповів про складний шлях спокутування гріхів, визначений для людей Богом
3-тє	Венера	Це — притулок для душ люблячих людей
4-те	Сонце	Світило оточують два сузір'я; тут перебувають душі вчених, філософів, богословів
5-те	Марс	Тут — душі воїнів, що загинули, захищаючи віру
6-те	Юпітер	Місце перебування душ справедливих людей
7-ме	Сатурн	Тут перебувають душі монахів, які спостерігали за життям та служили Богові, та душі споглядальників

Небо раю	Ознака	Опис
8-ме	Непорушних зірок	На зоряному небі Данте й Беатріче спостерігали тріумф Христа, оточеного «яскравим сьйвом дужним»
9-те	Кришталеве	Данте зіставляє небесну красу й земну потворність як символи духовного і матеріального світів

3. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

(Учень (учениця) ознайомлює однокласників зі змістом та образами (огляд) третьої частини «Божественної комедії» Данте.)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Постановка й розв'язання проблемного питання (запис до зошитів)

- ▼ Ще на початку творчого шляху Данте дійшов висновку про необхідність завжди говорити людям правду, якою б гіркою вона не була. Яку ж правду ви відкрили для себе? На які висновки наштовхнув вас цей твір?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Завершальне слово вчителя

— У земному раю Вергілія змінює Беатріче, яка возсідає на запряженій грифом колісниці (алегорія панування церкви); вона спонукає Данте до покаяння, а потім підносить його, просвітленого, на небо. Заключну частину поеми присвячено подорожам Данте небесним раєм. Останній містить 7 сфер, що оперізують землю, і 7 планет (за поширеною тоді Птолемеєвою системою): сфери Місяця, Меркурія, Венери і т. ін.; за ними — сфери нерухомих зірок і кришталева сфера; за кришталевою сферою розташований емпірей — нескінченна область, населена блаженними, які споглядають Бога, — остання сфера, що дає життя всьому суццюму. Пролітаючи сферами, Данте бачить імператора Юстиніана, який розповідає поетові історію Римської імперії; учителів віри, мучеників за віру, чії сяючі душі утворюють блискучий хрест; підносячись вище, Данте бачить Христа й Діву Марію, янголів, зрештою перед ним розкривається місцеперебування блаженних. Тут Данте долучається до вищої благодаті — спілкування з Творцем.

У раю, на берегах річки полум'яніють вогняні квіти — душі праведників. Вище — престол Бога. Він немов охоплює Всесвіт. Далі душу супроводжує «любов, що водить сонце й зорні стелі». Данте усвідомлює, що світом рухає любов: саме вона визначає гармонію Всесвіту.

2. Інтерактивний прийом «Запитання авторові»

- ▼ Про що б ви запитали Данте, якби мали нагоду поговорити з ним?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити термін *алегорія*, знайти алегоричні образи в «Божественній комедії» Данте. **Випереджальне (індивідуальне; 2–3 учні):** підготувати повідомлення про символіку чисел поеми Данте, про її українські переклади.

УРОК № 12

АЛЕГОРИЧНИЙ ЗМІСТ ОБРАЗІВ ТА ЕПІЗОДІВ «БОЖЕСТВЕННОЇ КОМЕДІЇ». ПЕРЕКЛАДИ ДАНТЕ УКРАЇНСЬКОЮ. РОЛЬ ДАНТЕ АЛІГ'ЄРИ В ІСТОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання художніх особливостей «Божественної комедії» Данте, ознак алегоричності твору; асоціативне й логічне мислення; читацьку активність); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань; аналітичне й образне мислення; *комунікативну*: уміння працювати в групі; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її, сприймати інформацію на слух; *загальнокультурну*: гуманістичний світогляд; естетичний смак).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: гуманізм, алегорія.

Міжпредметні зв'язки: українська література, українська художня культура (мистецтво), інформатика.

Обладнання: портрет Данте, текст «Божественної комедії», ілюстрації до неї, таблиці «Чотири аспекти тлумачень у поемі Данте» та «Багатозначність образів та ситуацій “Божественної комедії”».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Поема «Божественна комедія» — вершина творчості Данте Аліг'єрі. Тлумачити поему можна з кількох ракурсів. Сучасники поета вважали, що Данте побачив потойбічний світ

і розповів про його устрій у своєму творі. Але насправді суть поеми не тільки у цьому: крім буквального, правомірним є також алегоричне розуміння поеми, за якого кожна подія, кожна деталь сповнені додаткового значення. Про це сьогодні ми й говоритимемо.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Теорія літератури (*запис до зошитів*)

- ▼ Що таке *алегорія*? Які алегорії ви зустріли в «Божественній комедії» Данте?

2. Бліцопитування

- ▼ Поема «Божественна комедія» написана мовою
- ▼ Чистилище — це місце, де душі померлих
- ▼ Данте вважав найтяжчим гріхом
- ▼ Перша частина «Божественної комедії» має назву
- ▼ Пекло Данте розташував на
- ▼ На планетах нашої Сонячної системи Данте розмістив
- ▼ Найголовнішим у раю є

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— За традиційними релігійними уявленнями, пекло — місце, куди потрапляють грішники. Страждання через скоєні гріхи в чистилищі призначено для тих, хто може очиститися та врятуватися для нового життя. Рай — нагорода для тих, хто жив праведним життям. Ідеться про моральну оцінку вчинків людей: куди саме потрапляє душа людини після смерті, визначає її земне життя.

Так, навіть у буквальній інтерпретації поеми, світ людей поділено на праведників і грішників. Проте в «Божественній комедії» йдеться не про окремих осіб: створені автором образи символізують певні принципи або явища. Так, образ Вергілія, який супроводжує головного героя під час подорожі колами пекла, утілює принцип пізнання світу, позбавленого віри. Данте визнає велич Вергілія, проте зображує його мешканцем пекла. Беатріче — не просто образ коханої жінки, а й алегорія кохання, що рятує. Навіть алегорії в поемі неоднозначні. Значення однієї алегорії нашаровується на значення іншої, збагачуючи твір додатковими вимірами.

2. Опрацювання опорної таблиці (*запис до зошитів*)

- ▼ «Божественна комедія» вказує людству шлях від гріховності й політичної анархії, у яких воно загрузло, до спасіння й щастя — через засудження (пекло) та спокуту (чистилище) до

блаженства (раю). Самостійно опрацюйте таблицю «Чотири аспекти тлумачень у поемі Данте». Занотуйте до зошитів найсуттєвіше.

Чотири аспекти тлумачень у поемі Данте

Аспект	Тлумачення
1-й — <i>буквальний</i> (текст сприймається реально)	Мандри Данте в загробному світі
2-й — <i>алегоричний</i> (під текстом розуміються події зовнішнього світу)	Людство потонуло у гріхах, і тільки мудрість та потреба у вірі зможуть урятувати його
3-й — <i>моральний</i> (передбачає опис переживань і пристрастей людської душі)	Боротьба точиться в людській душі, звідусіль оточеній гріхами, яким протистоїть ідеал громадських чеснот
4-й — <i>містичний, філософський</i>	Людство втратило духовні орієнтири, потрапило в полон до жаклих пороків; лише морально очистившись, воно знайде шлях до істини

3. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

— *Символіка чисел* в поемі Данте «Божественна комедія» є такою: *трійка, дев'ятка* — числа Святої Трійці. *Три частини* — це три світи, де водночас жив Данте: реальне життя, яке дуже схоже на пекло; *чистилище* — внутрішня боротьба; *рай* — віра, добро й добродійність. *Число 3* пов'язане з християнською ідеєю про Трійцю, *число 33* має нагадувати про роки земного життя Ісуса Христа. Усього в «Божественній комедії» 100 пісень (число 100 — *символ досконалості*): 1 (вступ) + по 33 пісні у кожній із 3 частин.

4. Опрацювання опорної таблиці (запис до зошитів)

- ▼ Самостійно опрацюйте таблицю «Багатозначність образів та ситуацій “Божественної комедії”» (див. с. 64). Занотуйте до зошитів найсуттєвіше.

5. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

— Відомо, що отець Павло Штокалко на помежів'ї XIX–XX ст. одним із перших переклав українською мовою «Божественну комедію» Данте (3 книги), проте невідомо, чи зберігся цей переклад.

Багато українських митців перекладали окремі фрагменти «Божественної комедії». Перші 36 терцин пісні першої та 6 рядків пісні тридцять третьої з «Підземелля» переклав у 1877–1883 рр. Іван Франко (обидва надруковано значно пізніше, 1955-го). Згодом у монографії «Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії» (1913) Франко три останні

Багатозначність образів та ситуацій «Божественної комедії»

Образ Поет	Буквальний	Алегоричний	Моральний	Філософський
Данте		■ Пошуки людиною свого місця у суспільстві; ■ «гріхове людство» ■ Прихильник суспільної єдності; ■ «земний розум»	Людська душа оточена гріхами, але прагне очищення, морального відродження Ідеал громадянських чеснот і людських якостей	Пошук людиною духовних ідеалів задля людства
Вергілій	Римський поет Публій Вергілій Марон, автор «Енеїди»			Провісник християнства, уособлення Божественної мудрості, що введе людство до світла
Беатріче	Кохана поета — Беатріче Портінарі	Ідеал Краси, Кохання, Жіночності	Кохання, моральні цінності, що просвітлюють душу людини, удосконалюють її	Символ Божественної любові, що веде людство до духовного відродження, вічного життя
Ліс	Темний густий ліс	■ Внутрішні вагання й сумніви Данте; ■ папський Рим; ■ політичні чвари в Італії	Людські гріхи й помилки	Утрата людством Божественної істини, правильного шляху, духовних орієнтирів
Хижак	Леопард Лев Вовчиця	Політичні супротивники Король Франції Римське папство	Чуттєвість, брехня, зрада Гордість, жага влади, пиха Егоїзм, жадібність, скупість, користолюбство	Людські вади, спокуси
Пагорб	Узвишся	Над лісом гріхів і помилок височіє рятівний пагорб	Доброчесність — це мораль на меті кожної людини	Через доброчесність можна піднятися до Бога
<i>Розгорненою алегорією</i> є власне подорож — це пошук правильного духовного шляху для людини, оточеної гріхами, спокусами та пристрастями. Обрання шляху — це пошук сенсу життя. Головна дія розгортається в душі ліричного героя. Уся подорож відбувається у свідомості поета. Пізнавши те, що є злом, пройшовши колами пекла, душа поета зазнає змін: поет підноситься до усвідомлення найважливіших істин про світ і про себе. Висновок. Саме у частині: поет зображує рай, розкрито головну таємницю життя, що полягає в любові. Не тільки в коханні до єдиної та прекрасної жінки, а у всеосяжній любові, що прощає та рятує: любов у найширшому значенні. Любов є могутньою силою, завдяки якій рухаються небесні світила. Данте підводить нас до думки, що Бог є любов				

розділи присвятив послідовно «Підземеллю», «Чистилищу» та «Раю». Франко переклав найзначущі, на його думку, фрагменти поеми, чергуючи їх із власними прозовими коментарями та переказом решти змісту.

У 1892–1896 рр. у Львові в часописі «Правда» вийшли друком перші 10 пісень «Пекла» в перекладі Володимира Самійленка, що підписався В. Сивеньким (окрема книжка — 1902). Наприкінці 1890-х рр. Леся Українка переклала 9 терцин із п'ятої пісні «Пекла». 1965 року в Мюнхені у видавництві Ігоря Костецького «На Горі» опубліковано експериментальний переклад Василем Баркою фрагмента «Божественної комедії».

Уперше повний переклад першої частини «Божественної комедії» («Пекло») та більшої частини другої («Чистилище») виконав Михайло Драй-Хмара (1930–1935), але рукопис перекладу зник 1935 р. під час обшуку НКВСниками будинку Драй-Хмари у Києві й арешту українського митця. 2007 року Український католицький університет видав друком переклад Богдан-Івана Лончина першої частини «Божественної комедії» — «Пекла».

Переклад усіх трьох частин «Божественної комедії» виконав Петро Карманський у 1950-х рр. На жаль, лише першу частину «Пекло» у перекладі Карманського та за ґрунтовної редакції Максима Рильського було опубліковано 1956 р. (по смерті). Переклад Карманського, на думку дослідника Данте в Україні Максима Стріхи, далекий від досконалості.

Повний переклад усіх трьох частин виконав 1976 р. Євген Дроб'язко (видавництво «Дніпро»). У 2013–2015 рр. вийшов друком другий варіант повного тексту поеми у перекладі Максима Стріхи (видавництво «Астролябія»).

6. Завершальне слово вчителя

— «Божественна комедія» — це велика алегорія людини, гріха та спокутування з релігійної й моральної точок зору. Тут відкривається падіння й відродження людини. У творі міститься алегорія внутрішнього та зовнішнього розвитку людини. Будь-яка людина носить усередині себе власні пекло та рай. Пекло — смерть душі, владарювання тіла, образ зла й пороку. Рай — образ добра й доброчесності, внутрішнього миру й щастя. Чистилище — перехід від першого стану до другого через каяття. Леопард, лев і вовчиця, які загороджують шлях до сонячного пагорба, уособлюють три найбільші вади людини, а саме: пристрасть, гордість і жадібність. У трьох цих вадах, як уважали за Середньовіччя, криється причина людської зіпсованості.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Аналітична робота (розвиток усного мовлення)

- ▼ «Божественна комедія» Данте посідає 10-те місце у Рейтингу 100 найкращих книг усіх часів за версією журналу *Newsweek*. Поясніть таку популярність поеми.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Одне слово»

- ▼ Завершіть речення одним словом: «Символіка “Божественної комедії” Данте змусила мене замислитися над...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити вивчене, підготуватися до написання твору-роздуму за поемою Данте «Божественна комедія».

УРОК № 13

КОНТРОЛЬНА РОБОТА. НАПИСАННЯ ТВОРУ-РОЗДУМУ ЗА ПОЕМОЮ ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ «БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ»

Мета — формувати компетентності: *предметні* (систематизовані й узагальнені знання поеми Данте «Божественна комедія»; творче мислення; писемне мовлення; гуманістичний світогляд); *ключові* (інформаційну: уміння систематизувати здобуті знання та критично їх осмислювати; загальнокультурну: прагнення досягти високого результату).

Тип уроку: урок контролю й корекції знань, творчих умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Ознайомлення з темами творів та рекомендаціями щодо систематизування матеріалу

Тема творів

- 1) Відображення в поемі Данте «Божественна комедія» нового гуманістичного погляду на людину та її цінності.

- 2) «Любов, що водить сонце й зорні стелі» (за поемою Данте «Божественна комедія»).
- 3) Алгоритм змислу поеми Данте «Божественна комедія».
- 4) Чому людину має бути покарано за гріхи?
- 5) Що мене найбільше вразило в поемі Данте «Божественна комедія»?
- 6) Мої роздуми над сторінками поеми Данте «Божественна комедія».
- 7) Чи актуальна «Божественна комедія» Данте сьогодні?

(Учитель ознайомлює учнів з рекомендаціями щодо систематизування вивченого матеріалу.)

2. Написання твору-роздуму

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Незавершене речення»

- ▼ Завершіть речення:
 - «Мені сьогодні вдалося...»;
 - «Найскладнішим для мене було...».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Випереджальне (для охочих): підготувати повідомлення про Ренесанс в Англії, його здобутки та представників.

Англія

УРОК № 14

РЕНЕСАНС В АНГЛІЇ. ЗДОБУТКИ Й ПРЕДСТАВНИКИ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання основних тенденцій суспільно-історичного й мистецького розвитку Англії доби Відродження; навички визначення провідних тенденцій у мистецтві; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; *комунікативну*: навички ефективної роботи в групі; *інформаційну*: навички самостійного опрацювання інформації; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: всесвітня історія, українська художня культура (мистецтво), інформатика.

Обладнання: портрети видатних діячів англійського Ренесансу, видання їхніх творів, роздавальний та ілюстративний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

1. Аналіз контрольної роботи (твору-роздуму)

2. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

- ▼ Пригадайте відоме вам з курсу історії, літератури й мистецтва про добу Відродження. *(Один учень занотовує на дошці або аркуші паперу ф. А1 назване однокласниками.)*
- ▼ Як відмова від догматів Середньовіччя вплинула на мистецтво? *(Як і за часів античності, формується культ людської особистості, що спонукало митців до пошуку нових шляхів осмислення дійсності, форм і суті її зображення.)*

III. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. Ви вже знаєте, епоха Відродження характеризувалася тим, що людське «я» утверджувалося як богорівне. Через цікавість до людських потреб митців доби Відродження називали *гуманістами*. Ознакою творчості гуманістів були відкриття світу й людини, прагнення пізнати все, пов'язане з людиною, пошуки шляхів її щастя. Гуманісти обстоювали право людини радіти й бути щасливою у цьому, земному житті. Центральною постаттю був митець, який виборював своє право змінювати, удосконалювати світ за естетичними законами. Розгляньмо ознаки Ренесансу в Англії — країні, яка увійшла в нову епоху поміж останніх. Сьогодні ми маємо з'ясувати історичні передумови й періодизацію англійського Відродження та здобутки цієї доби в музиці та літературі, образотворчому й театральному мистецтві.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

Інтерактивна вправа «Броунівський рух» *(робота в групах)*

Примітка. Інтерактивна вправа «Броунівський рух» — прийом, за допомогою якого за стислий проміжок часу учні вивчають значний за обсягом теоретичний матеріал і повідомляють його зміст однокласникам за принципом «навчаючись сам, навчаю інших». Учні об'єднуються в групи. Кожна група отримує картку з текстом, дібраним учителем. Після прочитання й обговорення

змісту представники групи переходять до інших груп, повідомляючи здобуту інформацію. Процес переходу від групи до групи завершується після того, як кожен учень класу ознайомився з усім теоретичним матеріалом.

- ▼ У 5 групах опрацюйте текст на картках. Після цього по черзі по одному представнику від кожної групи переходитимуть до інших груп і в такий спосіб обмінюватимуться здобутою інформацією. Наприкінці роботи кожний має знати зміст усіх 5 карток.

Картка № 1. Історичні передумови розвитку англійського Відродження

В Англії Відродження розпочалося пізніше за решту країн Західної Європи, і хоча було нетривалим, але відбувалося інтенсивніше. До XIV ст. Англія здебільшого залишалася країною пасовиськ і землеробства. Сторічна війна з Францією виснажила Англію та її народ, водночас об'єднавши націю й загартувавши її, натомість міжусобний розбрат між Червоною й Білою Трояндами (між Ланкастерами та Йорками) за трон озлобив і роз'єднав. Зрештою трон посів висуванець Ланкастерів із династії Тюдорів Генріх VII. Влада Тюдорів мала абсолютистський характер: парламент повністю підкорявся короні. Проте століття правління Тюдорів (1485—1603) часто називають найкращим періодом англійської історії: Генріх VII заклав підвалини багатой держави й могутньої монархії; його син, Генріх VIII, відокремив англіканську церкву від Ватикану; його онука Єлизавета розгромила непереможну доти іспанську флотилію. Англійську монархію підтримували буржуа, що нажили свої статки завдяки лихварству, торгівлі, піратству. Водночас простий люд був позбавлений даху над головою й засобів до існування; через Реформацію закривали монастирі й конфісковували церковні землі; народ подекуди по-важав проти церковної реформи.

Англійські гуманісти вчилися у гуманістів континентальних, зокрема італійських та французьких. Багато англійців їздили до Італії, щоб особисто познайомитися з життям передової країни тогочасної Європи. На розвиток англійського гуманізму також вплинули ідеї Еразма Роттердамського, який тривалий час жив тут (викладав у Кембриджі), та філософія Мішеля Монтеня, що відобразилась у творчості Вільяма Шекспіра.

За доби Відродження розвивається англійська наука: Вільям Гарвей створив учення про кровообіг людини, Френсіс Бекон започаткував матеріалістичну філософію.

Картка № 2. Хронологічні межі й періоди англійського Відродження**Періодизація англійського Відродження**

Назва	Період	Провідні літератори, їхні твори
Час розквіту англійського Ренесансу — XVI та початок XVII ст.		
Передвідродження	3 кінця XIV ст.	Джеффри Чосер (24 віршованих «Кентерберійських оповідання», написаних у дусі «Декамерона» Дж. Боккаччо)
Раннє Відродження	I половина XVI ст.	Томас Мор («Утопія»)
Середнє Відродження	II половина XVI ст.	Філіп Сідней (108 сонетів «Астрофіл і Стелла», Едмунд Спенсер (поема «Королева фей»), Джон Лілі (роман «Евфуес»), Крістофер Марлоу (драма «Трагічне життя доктора Фауста»)
Пізнє Відродження	Межа XVI–XVII ст.	Вільям Шекспір (сонети; трагедії «Ромео і Джульєтта», «Макбет», «Отелло», «Гамлет», «Король Лір» та ін.; комедії «Приборкання норовливої», «Сон літньої ночі», «Багато галасу даремно» та ін.; історичні хроніки)

Картка № 3. Англійське Відродження в музиці й образотворчому мистецтві

Інтерес до античної культури виник в Англії вже на початку XVI ст., а розквітло англійське Відродження за часів правління Єлизавети, яку сучасники називали матір'ю нації. Мистецтво Середньовіччя стрімко поступалося вимогам нової доби. Заможні меценати охоче матеріально підтримували творчих особистостей. Аристократи захоплювалися мистецтвом і замовляли свої портрети запрошеним до Лондона іноземним художникам Гансу Гольбейну Молодшому (німцю за походженням) та Гансу Еворту (фламандцю з Антверпена). Популярності зажив також англієць Ніколас Хіллард (Гіллард) — ювелір, художник і майстер мініатюри. Музиканти позбувалися суворих лецят середньовічних правил, створюючи вокальну та світську музику (Томас Вілкс, Джон Дауленд та ін.), танцювальні мелодії й обробки народного фольклору (Френсіс Каттінг та ін.), клавірну музику (Вільям Берд та ін.). Навіть церковна музика за часів Ренесансу набула нового звучання: зокрема, у месях і мотетах Роберта Ферфакса й Томаса Талліса, антемах (багатоголосні вокальні твори за текстом Псалтирі англійською мовою) Томаса Томкінса.

Картка № 4. Англійське Відродження в літературі

Обмеженість англійського Відродження найбільше виявилася не в образотворчому мистецтві, а в літературі. Осягнення ідей

Відродження й гуманізму в Англії збіглося з добою маньєризму та раннього бароко, що також певною мірою мали обмежений характер у цій країні. Тут часто використовували форми, створені в інших мистецьких центрах — Італії, Нідерландах, частково — Франції. Англійська література була представлена жанрами ліричної поезії, психологічної прози та драматургії (особливо трагедії). Їй був властивий демократизм, оптимізм, реалістичні тенденції.

Англійське Відродження мало аристократичний характер, а королівський двір посів місце головного ренесансного центру країни. Саме при дворі короля Генріха VIII працювали гуманіст Томас Мор і художники Ганс Гольбейн Молодший та Ніколас Хіллард, а при дворі королеви Єлизавети I — поет Філіп Сідні та драматург Вільям Шекспір. Інтелектуальна еліта Англії мала всі умови для освіти й самовдосконалення, опанування найкращих здобутків попередників із різних країн.

Картка № 5. Англійський театр Відродження

В Англії найбільше був розвинутий жанр драматургії. Драма була представлена двома жанрами: комедією та трагедією. На зміну акторам-аматорам прийшли професійні актори, які більше не мандрували, а служили в театрах короля або вельмож. Збільшилася кількість домашніх акторських труп при палацах аристократів. Професійні актори найчастіше походили з ремісників. За часів царювання Єлизавети, яка полюбляла різні видовища, життя акторів значно покращилося, хоча саме вона запровадила цензуру на п'єси (1574), адже збільшувався попит на вистави, що стали вагомим фактом культурного й політичного життя країни. 1576 року колишній тесля Джеймс Бербедж, актор трупи Лейстера, власноруч побудував публічний театр за міською стіною та назвав його «Глобус». Того ж року з'явився ще один театр — «Блекфрайерс», придбаний для слуг короля. У столиці існував також придворний театр.

Публічний театр «Глобус» Джеймса Бербеджа проіснував майже 20 років. Потім сини старого теслі зламали його та звели новий театр на південному березі Темзи — без складних декорацій, із неприкрашеною сценою. У приватних і придворних театрах використовували певні механізовані ефекти; там грали або мандрівні трупи, або аматори. За часів правління Єлизавети відкрито проти театрів не виступали, хоча вважалося, що театр відволікає від праці, підриває матеріальний добробут міщан, розбещує робочий люд і змушує забувати про обов'язки щодо господаря. Після смерті королеви боротьба проти театрів набула політичного спрямування.

Якоб, син Єлизавети, хоча й любив театр, але не зміг захистити його від пуританських нападів: театри в Лондоні поступово припинили працювати.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ

1. Евристична бесіда

- ▼ Назвіть хронологічні межі Відродження в Англії.
- ▼ Схарактеризуйте періоди англійського Відродження.
- ▼ Чому англійський гуманізм вважають найрозвиненішим? (*Відродження в Англії почалося пізніше за інші країни, завдяки цьому англійські гуманісти мали змогу скористатися здобутками гуманістів-попередників і творчо опрацювати їхню ідейну спадщину.*)
- ▼ Які види мистецтв були найбільш розвиненими на той час в Англії?
- ▼ Назвіть жанри, що переважали в літературі Англії цього періоду.
- ▼ Як ставився королівський двір до ідей Відродження?
- ▼ Схарактеризуйте драматургію Англії доби Ренесансу.
- ▼ Яким було ставлення влади до театрів у згадану епоху?
- ▼ Назвіть митців, із якими пов'язаний розквіт Відродження в Англії.

2. Завершальне слово вчителя

— Для англійського Відродження характерним був бурхливий розвиток науки, особливо філософії. Френсіс Бекон, Томас Гоббс стали ідеологами Нового часу. Наприкінці XVI ст. Англію справедливо вважали першою країною у світі у сфері літератури, драматургії й театру завдяки Едмундові Спенсеру й іншим митцям слова, а особливо — Вільямові Шекспіру, геніальному драматургові, який відчув і передав у своїй творчості основні духовні засади Ренесансу: уславлення сильної, відважної людини, яка відчуває, сміливо мислить, повага до якої ґрунтується не на званні та вбранні, а на її розумі, хоробрості, благородстві душі. Відкриття цінності індивідуальності та її права на особисті вчинки (тобто подолання корпоративної етики середніх віків) виявляється у бунті Ромео та Джульєтти. Кризу ренесансного гуманізму, що спричиняла песимізм і меланхолію багатьох мислячих людей, утілено в образі Гамлета. Герой трагедії «Макбет» вважає, що спроможний на все (навіть на злочин); у трагедії «Отелло» зображено різні полюси нещодавно визволеної людської енергії, що кинулася у протилежні сторони: її світлий знак — Дездемона, а темний бік — Яго.

Загалом Північне Відродження було ближчим до Нової доби, важливим кроком якого стала Реформація.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Складання сенкана

- ▼ Складіть сенкан «Англійський Ренесанс».

Примітка. Сенкан — п'ятирядковий неримований вірш, у якому: *1-й рядок* — слово-тема (іменник); *2-й* — 2 прикметники (означення теми); *3-й* — 3 дієслова (активність, дієвість, пов'язані з темою); *4-й* — фраза з чотирьох слів (розуміння теми або ставлення до неї); *5-й* — слово-висновок (іменник, синонім (або висновок) до теми).

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: скласти опорні схеми опрацьованого на уроці матеріалу, повторити вивчене в попередніх класах про В. Шекспіра та «шекспірівське питання». **Випереджальне (індивідуальне; 2–3 учні):** підготувати повідомлення про життєвий шлях В. Шекспіра та українські переклади його творів.

УРОК № 15

ЗДОБУТКИ ДРАМАТУРГІЇ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА. ПЕРЕКЛАДИ В. ШЕКСПІРА УКРАЇНСЬКОЮ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання особливостей Ренесансу в Англії, життя та творчості Вільяма Шекспіра; зацікавленість спадщиною Ренесансу; критичне мислення; мовлення; читацьку активність; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань; навички сприймання матеріалу на слух, узагальнення й систематизування вивченого; *комунікативну*: уміння працювати в групі; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; високі моральні якості особистості).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: українська література, українська художня культура (мистецтво), інформатика.

Обладнання: портрет В. Шекспіра, видання його творів, ілюстрації до них, зображення театру «Глобус» та старовинної Англії, таблиця «ЗХВ» (аркуш ф. А1 на дошці), схема «Періодизація драматургії В. Шекспіра».

*Він був урочистим світанком ери нового
істинного мистецтва.*

В. Г. Белінський

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Перевірка домашнього завдання

(Учні презентують опорні схеми, складені вдома за матеріалом попереднього уроку.)

2. Робота з таблицею «ЗХВ» (запис до зошитів)

Примітка. Таблиця «Знаю — хочу дізнатись — вивчив» містить три стовпці. У перший записують інформацію із запропонованої теми (первинні знання). Заповнення другого спрямоване на мотивацію навчальних досягнень (учні занотують туди інформацію, яку очікують отримати). Останній допомагає узагальнити щойно здобуту інформацію (вторинні знання). Також потрібно з'ясувати, чого у здобутій інформації учні не знайшли: тоді учитель або спрямовує учнів до джерела інформації, або сам відповідає на запитання.

- ▼ Заповніть перший стовпець таблиці «ЗХВ» за темою «Вільям Шекспір».

Знаю	Хочу дізнатись	Вивчив
...	...	...

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Робота з епіграфом

- ▼ Поясніть, як ви розумієте вислів В. Г. Белінського.

2. Слово вчителя

— Вільям Шекспір — геніальний драматург і поет-б Bard не тільки Англії доби Відродження, а й усього світу та всіх часів. Кілька століть поспіль глядачі різними мовами сприймають вічні істини, утілені в образах героїв його драматичних творів. Ф. Енгельс назвав видатних діячів доби Відродження «титанами за силою думки, пристрасті й характеру»: творчість Шекспіра-драматурга та

Шекспіра-поета цілком відповідає цій влучній характеристиці. Сьогодні ми дізнаємося дещо більше про цього митця.

3. Робота з таблицею «ЗХВ»

- ▼ Заповніть другий стовпець таблиці «ЗХВ» за темою «Вільям Шекспір».

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Саме з творів Шекспіра почався різкий перехід літератури від похмурих середніх століть у більш освічений час. Кожне творіння знаменитого драматурга — шедевр. Його твори багатогранні, і кожен знаходить у них те, що шукає. Хтось гортає сторінки творів Шекспіра задля розваги — й обов'язково знаходить щось кумедне; якщо ж читач прагне чогось більш глибокого — знаходить саме це. У кожному творі Шекспіра і комедія, і драма, і напрочуд тонка психологія. Прославившись спочатку як творець поем, він дійшов через драму до створення історичних творів.

Літературна спадщина митця містить 37 п'єс, 2 поеми і 154 сонети. Із його ім'ям пов'язаний розвиток англійського театру, який у II половині XVI ст. здобув широку популярність. Твори В. Шекспіра, зокрема «Приборкання норовливої», «Сон літньої ночі», «Ромео і Джульєтта», «Багато галасу даремно», пройняті утвердженням краси земного життя, благородства почуттів, кохання і дружби, засудження зла й корисливості. Перебуваючи під впливом часу, він створив вражаючу картину загибелі могутнього титана Відродження. Глибоко відчуваючи ці процеси, Шекспір добирає такі літературні образи, які демонструють цю трагедію Відродження («Гамлет», «Отелло», «Макбет», «Король Лір»).

2. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)
(Учень (учениця) розповідає про життєвий шлях В. Шекспіра.)

3. Розповідь учителя (запис до зошитів)

— Раніше п'єси Шекспіра групували за сюжетами: комедії, трагедії, хроніки з англійської історії, римські трагедії. Подібне групування штучне: сполучаючи п'єси різних епох, різних настроїв і різних літературних прийомів, воно не пояснює еволюції творчості Шекспіра. Сучасне хронологічне групування дозволяє скласти досить чітку картину духовного життя письменника та змін його світогляду.

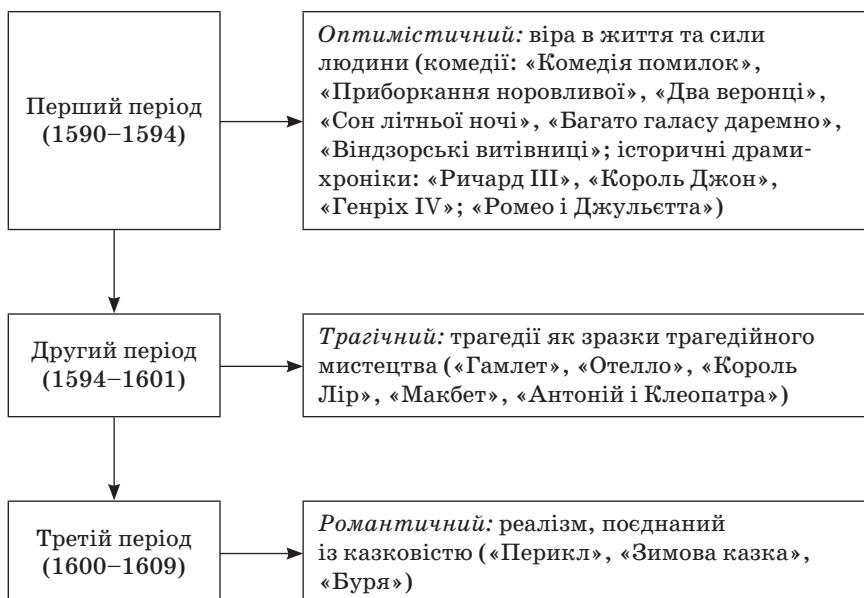
Зазвичай у драматургії Шекспіра виокремлюють чотири періоди, але часто перші два об'єднують; поділ на чотири періоди дає змогу детальніше розглянути ранні п'єси Шекспіра. Водночас поділ на три періоди більш наочний: до першого періоду потрапляють усі хроніки (крім лише частково написаного «Генріха VIII») і більшість комедій. Другий період, навпаки, містить майже всі трагедії; а третій — трагікомедії та «Генріха VIII».

Усього Шекспір написав 154 сонети, більшість із яких створено у 1592–1599 рр. Уперше вони вийшли друком без відома автора 1609 р., а два з них — удруге 1599 р. у збірці «Пристрасний пілігрим»: це сонети № 138 і № 144.

Поему «Венера й Адоніс» опубліковано 1593 р., коли Шекспір уже був відомим драматургом, але він назвав її своїм літературним первістком, що свідчить про давній задум твору. Друга поема «Лукреція» вийшла друком наступного року (її, як і першу, присвячено графові Саутгемпτονу). Шекспірові приписуються ще два невеликих слабких манірних твори, один з яких, «Скарга закоханої», можливо, Шекспір написав замовлуду, а авторство іншого («Пристрасний пілігрим») вельми сумнівне.

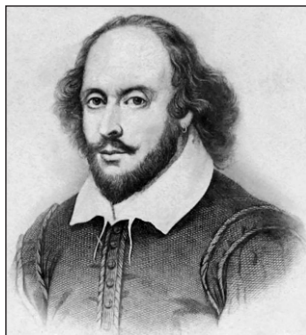
- ▼ Занотуйте до зошитів схему «Періодизація драматургії В. Шекспіра».

Періодизація драматургії В. Шекспіра

4. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

— Творчість В. Шекспіра високо цінували Тарас Шевченко, Панас Мирний, Іван Карпенко-Карий, Іван Франко, Леся Українка. Перші переклади доробку англійського генія українською мовою вийшли друком 1822 р. (М. Старицького — у Києві, П. Куліша — у Львові). Твори Шекспіра також перекладали І. Франко, Ю. Федькович, М. Рильський, Я. Антонович-Гординський, Юрій Клен, М. Лукаш, Г. Кочур, Д. Паламарчук та ін. Шанувальниками Шекспіра були О. Пушкін, В. Белінський, І. Тургенєв. Радянський режисер Григорій Козінцев зняв два фільми за його трагедіями «Гамлет» (1964) і «Король Лір» (1972).

Вільям Шекспір

5. Робота з таблицею «ЗХВ»

- ▼ Заповніть третій стовпець таблиці «ЗХВ» за темою «Вільям Шекспір».

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

1. Інтерактивний прийом «Грунування» (запис до зошитів)

- ▼ За принципом грунування складіть схему до образу Вільяма Шекспіра.

2. Усне словесне малювання

- ▼ Яким ви уявляєте Вільяма Шекспіра як людину?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Незавершене речення»

- ▼ Завершіть речення: «Найбільше мене сьогодні зацікавило...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати «Гамлета» В. Шекспіра, уміти характеризувати провідні образи, підготувати запитання для однокласників за змістом твору (за методикою взаємозапитань) та виразне читання улюбленого фрагмента.

УРОК № 16

ФІЛОСОФСЬКІ Й МОРАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В ТРАГЕДІЇ «ГАМЛЕТ» В. ШЕКСПІРА. ПРОВІДНІ МОТИВИ ТВОРУ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання філософських і моральних проблем трагедії «Гамлет» В. Шекспіра; розуміння провідних мотивів, сюжетного розвитку трагедії; навички ефективної роботи з твором ускладненого типу; критичне мислення; культуру мовлення; навички аналітико-дослідницької роботи з текстом; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань; здатність критично осмислювати інформацію; *комунікативну*: уміння працювати в групі; толерантне ставлення до думок та почуттів оточуючих; *інформаційну*: навички визначення ролі деталі в тексті, ефективної роботи з книгою; *загальнокультурну*: читацькі інтереси; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: драма, трагедія, інтрига, конфлікт.

Обладнання: портрет В. Шекспіра, видання його творів, ілюстрації до них.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Трагедія В. Шекспіра «Гамлет, принц данський» чи не найвідоміша п'єса англійського драматурга. На думку літературознавців, це одне з найбільш глибоких творінь людського генія, визначна філософська трагедія. Світ, зображений у творі, не схожий на нинішні уявлення про життя, і люди, що живуть у ньому, мислять інакше, ніж ми,— поетичними образами й поняттями. Розгляньмо світ трагедії та її проблематику докладніше.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання. «Методика взаємозапитань»

(Учні ставлять одне одному запитання й відповідають на них. Якщо школярі не зважили на якісь важливі деталі, запитання формулює вчитель.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Теорія літератури

- ▼ Повторіть за словником значення термінів *драма, трагедія, інтрига, конфлікт*.

2. Аналіз тексту літературного твору

Учитель. Основу шекспірівської історії Гамлета становить данська легенда, записана у XII ст. Саксоном Граматиком, у якій ідеться про принца Амлета, що розіграв власне божевілля, завдяки чому помстився за смерть батька своєму дядькові та повернув утрачений престол.

Особливості трагедії В. Шекспіра «Гамлет, принц данський»

Основа трагедії — старовинна легенда про принца Гамлета + художнє осмислення В. Шекспіра	
Ознаки епічного твору: ▪ розповідь Гораціо про перемоги батька Гамлета; ▪ розповідь Привида; ▪ повідомлення Офелії про нещастя з Гамлетом; ▪ монолог актора про загибель Трої; ▪ розповідь про бунт Лаерта тощо	Ознаки поетичного твору: ▪ в основі — ліричний погляд на світ; ▪ у світі Гамлета вірять у потойбічні сили, що впливають на людські долі; ▪ герої тонко відчують природу; ▪ монологи героїв відображають складний внутрішній світ цих людей
Головний конфлікт	
Гамлет	Клавдій
Поділ героїв на два табори, що протистоять одне одному	
Гораціо	Ті, хто тримається за владу
Завершення конфлікту	
Фізична загибель Гамлета	Загибель супротивника
Необхідна умова трагедії	
Моральна перемога Гамлета	Моральна поразка Клавдія та його прибічників
Висновок. Твір поєднує епос, лірику та драму (трагедію)	

Трагедію «Гамлет» називають філософською, тому що в ній порушено проблеми, пов'язані з основами людського буття. Сукупність проблем у творі називають **проблематикою**. Визначмо проблеми, порушені автором у трагедії.

Основні мотиви:

- божевілля;
- зволікання;
- смерті;
- заміни;
- «гнилі»;
- помсти;
- тлінності буття.

Проблематика:

- життя та смерть;
- добро і зло;
- боротьба й бездіяльність;
- любов та зрада;
- влада й тиранія;
- велич і нищість людини;
- обов'язок та честь.

Проблема життя та смерті є лейтмотивом п'єси. Більшість героїв твору помирають, майже всі вони розмірковують про смерть та життя. Важливим моментом для усвідомлення швидкоплинності людського життя є сцени на кладовищі.

Проблема боротьби й бездіяльності. Що краще: змиритися чи боротися зі злом? А чи буває добро з кулаками? Чи не перетворюється воно в цей час на зло? Більше питань, ніж відповідей.

Проблема любові та зради. Зрада — поняття, що присутнє у п'єсі майже постійно. На зрадників та шпигунів перетворюються навіть близькі для Гамлета люди. Чому королева зраджує пам'ять батька Гамлета, Офелія — Гамлета, Клавдій — брата, Розенкранц і Гільденстерн — друга? Зрозуміло одне: справжня любов і зрада — несумісні.

3. Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

4. Декламування поетичних творів

(Учні виразно читають улюблені фрагменти трагедії В. Шекспіра «Гамлет».)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ

Завершальне слово вчителя

— «Гамлет» — одна з найвідоміших трагедій Шекспіра. Дослідники творчості митця стверджують, що в історії немає іншого прикладу такої тривалої популярності п'єси, якої зажив «Гамлет». Майже 400 років ця трагедія живе на театральних сценах світу. Таємниця такої зацікавленості нею — у філософській глибині й гуманістичній насназі цього твору. Морально-філософські мотиви трагедії розкрито через образ головного героя Гамлета, принца данського. Кілька століть глядачі, читачі п'єси, дослідники намагаються розгадати загадку цього характеру: слабкий він чи сильний, підкоряється обставинам чи діє відповідно до своїх переконань. На початку минулого сторіччя американо-англійський поет Томас Еліот дуже влучно зазначив: *«П'єса “Гамлет” — це першочергова проблема, а Гамлет як характер — тільки другорядна»*. У монологах Гамлета порушено складні філософські питання: ким є людина, сильна вона чи слабка, чому людина не може досягти щастя й гармонії, у чому сенс людського буття, чому світ недосконалий, чи можлива перемога добра у цьому світі. Шекспір не дає на них остаточних відповідей, напевно, це й неможливо. Але його віра в людину, у її можливості творити добро, протистояти злу — шлях до відповіді на них.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Провідною у трагедії “Гамлет” я вважаю проблему...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: один із монологів Гамлета вивчити напам'ять мовою оригіналу чи в перекладі (*за вибором учнів*), уміти характеризувати образи трагедії. *Випереджальне (для охочих):* переглянути екранізації «Гамлета» виробництва СРСР (1964, реж. Г. Козінцев) або Великої Британії (1990, реж. Ф. Дзефіреллі).

УРОК № 17

ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР ТРАГЕДІЇ В. ШЕКСПІРА «ГАМЛЕТ»: ДАНСЬКЕ КОРОЛІВСТВО ЯК СИМВОЛ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння художнього простору трагедії В. Шекспіра «Гамлет»; усвідомлення головні лінії сюжетного розвитку трагедії; уміння розмірковувати над художньою деталлю; навички виразного декламування; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: уміння критично осмислювати здобуту інформацію; *комунікативну*: навички ефективної роботи в групі; *інформаційну*: навички самостійного здобування й систематизування інформації; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; читацьку активність).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Обладнання: портрет В. Шекспіра, видання його творів, ілюстрації до них, роздавальний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Перевірка домашнього завдання

(Виразне читання учнями монологу Гамлета напам'ять.)¹

¹ Див. додаток до уроку № 17 на с. 231 цього посібника.

2. Інтерактивний прийом «Запитання — відповідь»

- ▼ Що означають для Гамлета слова «Чи бути, чи не бути»?
- ▼ Стисло опишіть почуття Гамлета, викладені в цьому монолозі.
- ▼ За що картає себе Гамлет?
- ▼ Який із перекладів, на вашу думку, найточніше передає стан героя?

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Герої п'єси «Гамлет» заглиблюють кожного читача та глядача у свої переживання, біль, втрати... Система образів твору дає змогу якнайкраще розкрити філософські проблеми, закладені в основу твору. Важливо розуміти, що образи, змальовані у трагедії, далеко не однозначні. Кожен герой Шекспіра — окремий світ зі своїми перевагами й вадами. Водночас перед читачем розкривається данське королівство, яке стало своєрідним символом морального занепаду. Трагедія «Гамлет, принц данський» відзначається винятковою глибиною і складністю. Не випадково їй присвячено тисячі наукових досліджень. Поглиблений соціально-психологічний і художній сенс трагедії виявляється в утвердженні необхідності боротьби проти зла, у граничному обуренні проти всього, що спотворює природу людини, позбавляючи її істинної людяності. Також трагедія сповнена роздумами про причини зародження зла в людях. Поміркуймо над цим і ми.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

Аналіз образів героїв літературного твору (робота в групах)

- ▼ У 3 групах підготуйте відповіді на запропоновані запитання. Потім запитання й відповіді озвучте перед усім класом.

Запитання	Очікувані відповіді
1-ша група «Король Клавдій та його сутність»	
▪ Ким насправді був Клавдій? ▪ Коли Гамлет остаточно переконався, що слова Привида про злочин Клавдія були правдою? ▪ Що думає про свій злочин Клавдій? ▪ Чому Клавдій хоче і не може молитися?	Король Клавдій — «кривавий» монарх-тиран. Убив брата, спокусив королеву, має підлі наміри щодо Гамлета. Нікому не вірить, сам розпускає плітки. Обережний, хитрий, розумний, лицемірний. Нечиста совість мучить його, не даючи спокійно насолоджуватися здобутим. Під час вистави, організованої Гамлетом, Клавдій мимоволі видає себе.

Запитання	Очікувані відповіді
	Король відчуває страшну провину та прагне очиститися за допомогою молитви, сподівається на прощення, але розуміє, що не розкається, оскільки не може відмовитися від отриманої влади й королеви
2-га група «Гертруда — справжня королева?»	
▪ Які моральні якості притаманні Гертруді? ▪ Чи справді королева любила свого сина? Чи була справжньою матір'ю? ▪ Що відчуває Гертруда під час розмови із сином? ▪ Гертруда — співниця Клавдія?	Гертруда — мати Гамлета, уже за два місяці після смерті короля вийшла заміж за брата чоловіка, але від цього вона не стала менше любити Гамлета, хоча син засуджує її вчинок. Гертруда — розумна, але слабка й безвольна. Стає співницею Клавдія у цькуванні власного сина. Не знає каяття. Коли вона, випивши отруту, яку Клавдій приготував для Гамлета, переконалася у підступності свого нового чоловіка, то зрозуміла, наскільки її син мудрий і справедливий
3-тя група «Полоній та його родина»	
▪ Хто й навіщо влаштовує розмову королеви із сином? ▪ Яку роль виконує Полоній при дворі? ▪ Чому Гамлет убив Полонія?	Полоній — хитрий царедворець, канцлер данського королівства, перебуває на верхівці феодального суспільства. Видає себе за мудреця. Інтриган і лицемір. Шпигує за власними дітьми. У нього все підкоряється розрахунку, він готовий виконати будь-який наказ влади, але завжди пам'ятає про власний зиск. Помирає від руки Гамлета, підданий на шпигунстві

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Постановка й розв'язання проблемного питання (запис до зошитів)

- ▼ Якими були шанси Гамлета на перемогу в боротьбі, яку він розпочав?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Одне слово»

- ▼ Завершіть речення одним словом: «Данське королівство в трагедії В. Шекспіра “Гамлет” є втіленням...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти цитатну характеристику образу Гамлета.

УРОК № 18

**РМ (ПИСЬМОВО). ГАМЛЕТ — ВІЧНИЙ ОБРАЗ
СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння образу Гамлета як вічного образу світової літератури, основних філософських проблем твору В. Шекспіра; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі та в колективі; уміння висловлювати свою точку зору; *інформаційну*: навички ефективної роботи з текстом та вміння критично оцінювати теоретичний матеріал; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

Обладнання: портрет В. Шекспіра, видання його творів, ілюстрації до них, роздавальний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ**

Інтерактивний прийом «Гронування» (*запис до зошитів*)

- ▼ За принципом гронування складіть схему до образу Гамлета.

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ****1. Інтелектуальна розминка**

- ▼ Які дві важливі новини сколихнули данський двір? (*Божевілля Гамлета й відмова Фортінбраса від помсти данській короні.*)
- ▼ Через що непокоїться Клавдій та яких заходів уживає?
- ▼ Що ставив собі за мету Клавдій, запрошуючи «друзів» Гамлета та прислухаючись до порад Полонія?
- ▼ Якою була спільна мета Клавдія й Гамлета? (*Дізнатися правду.*)
- ▼ Назвіть справжню причину заслання Гамлета до Англії. (*Клавдій боїться Гамлета, оскільки розуміє, що принц небезпечний для нього.*)

- ▼ Як Клавдій намагався убезпечити себе від Гамлета? (*Гамлета мали вбити в Англії.*)
- ▼ Завдяки чому Гамлет урятувався? (*Завдяки власному розуму й випадку.*)
- ▼ Як змінюються погляди Гамлета на життя після смерті батька? (*Принц розчарувався в навколишньому світі й людях. Переживши смерть батька та зраду близьких людей, він не бажає жити, він жадає помсти.*)

2. Аналіз образу героя літературного твору (робота в парах)

(Пари отримують картки із запитаннями, на які формулюють стислі відповіді після нетривалого обговорення.)

- ▼ Що спільного й відмінного у Фортінбраса й Гамлета? (*Долі двох принців дуже схожі: обидва втратили батьків, обидва — законні спадкоємці корони (один — Норвегії, другий — Данії); обидва присягнулися помститися за смерть батьків, але Фортінбрас відмовляється від помсти, а Гамлет — ні.*)
- ▼ Як пов'язані монолог Гамлета наприкінці 3-ї дії («Ось я один...») з центральним монологом трагедії («Чи бути, чи не бути»)? (*Монологи доповнюють один одного, пояснюють, чому вагається Гамлет.*)
- ▼ Чому, на ваш погляд, між двома монологами Гамлета та виставою «Мишоловка» автор змальовує сцену зустрічі Гамлета й Офелії? (*Монолог Гамлета «Чи бути, чи не бути» завершується зверненням до Офелії, де Гамлет наголошує на своєму виборі, але Офелія цих слів не чує — текст розрахований на глядача.*)
- ▼ Як Гамлет хоче врятувати Офелію? (*Офелія — єдина людина, не запламована мерзенною грою, і їй принц бажає добра: він відмовляється від неї, вважаючи, що вона не повинна ділити з ним тягар його власних гріхів.*)
- ▼ Чому Гамлет відмовляється від задуму вбити Клавдія під час молитви? (*Мета Гамлета — відправити Клавдія до пекла, але молитва короля — це шлях до спасіння, до раю; тому, на думку принца, душа короля не отримає заслуженої й справедливої кари.*)
- ▼ Чи мав рацію Гамлет, коли довго розмірковував, перш ніж зважитися на помсту? (*Так, тому що один злочин обов'язково потягне за собою інші: зі смерті батька почався ланцюг смертей.*)
- ▼ Середньовічна філософія виходила з того, що помста відновлює гармонію, а відмова від помсти робить людину спільником

зла, сприяє знищенню гармонії світу. Чому від цього закону відступає Гамлет? *(Гамлет — людина нового часу, гуманіст, і жорстока помста суперечить його натурі. До того ж, щоб сприймати помсту як акт, що має всесвітнє значення й відновлює всесвітню гармонію, слід було мислити по-старому, сприймаючи себе часткою світового цілого. Саме цього Гамлет і не відчуває. Він відчужений від світу, не вірить, що один удар може щось вирішити у світовій гармонії, що він самотужки може щось змінити.)*

- ▼ Що найтяжче дається принцові? *(Найтяжче дається героєві усвідомлення свого ставлення до світу. Саме цьому присвячено трагедію, а помста стає лише одним із виявів цієї проблеми. Отже, Гамлет залишається самотнім; мотив відчуженості розвивається впродовж усієї трагедії, зростає і зрештою спричиняє катастрофу.)*
- ▼ У чому, на вашу думку, полягає протиріччя образу Гамлета? *(У творі існують ніби два образи Гамлета: перший — Гамлет дії, учинків; другий — Гамлет монологів. Над першим ще зберігається влада загальноприйнятого: він діє так, як належить людині його часу й суспільного стану, але доти, доки справа не стосується головного — помсти. Тут Гамлет починає розмірковувати та в монологах порушує глибокі філософські питання: хто така людина, яка вона — сильна чи слабка, чому світ недосконалий, чи можлива перемога добра у цьому світі.)*
- ▼ Яких висновків дійшов Гамлет після тривалих міркувань? *(Роздуми Гамлета про призначення людини набувають трагічного забарвлення. Зло, уважає він, всесильне, і людина — надто слабка істота, щоб протистояти йому. Герой переживає складну боротьбу між почуттям обов'язку та власними переконаннями й доходить сумного висновку: «Весь світ — тюрма», де немає місця людським чеснотам, де кожна людина приречена на самотність.)*

3. Інтерактивний прийом «Гронування» (продовження; запис до зошитів)

- ▼ Доповніть складене на початку уроку гронування до образу Гамлета новими словами-символами.

4. Творчо-аналітична робота

- ▼ Порівняйте сонет № 66 В. Шекспіра й монолог Гамлета «Чи бути, чи не бути».

Очікувана відповідь

Сонет і монолог дуже близькі за змістом. Обидва герої сповнені розчарування й туги. Відсутність справедливості у злочинному світі нашоухує на думку про самогубство. Гамлета стримує від цього кроку страх перед тим, що буде після смерті, та розуміння того, що потрібно боротися, а ліричного героя сонету — любов до друга, якому без нього буде тяжко й самотньо.

Герой-мислитель, Гамлет розмірковує над тим, яка життєва позиція людини більш благородна. Який вибір зробити: підкоритися ударам долі чи боротися, захищаючи свою гідність? Герой не може обрати: адже у першому випадку це означає змиритися зі злочинами та жити пліч-о-пліч з людьми, що не заслуговують на повагу, а в другому — стати злочинцем самому, тому що боротьба у цій ситуації означає помсту. Тому Гамлет замислюється над іншим виходом: піти з життя. Розчарований герой стверджує, що чимало людей без зайвих міркувань залишили б цей світ, сповнений несправедливості, пороків, недосконалості, якби не страх смерті, точніше, того, що очікує людину після смерті.

«Так боягузами нас роблять роздуми...» — робить висновок Гамлет, що так і не вирішив остаточно, як діяти далі. Він розуміє, що підкоритися долі — також для нього означає «не бути». «Бути» означає боротися, ризикувати, діяти.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Написання листа літературному героєві

- ▼ Напишіть лист до Гамлета. Скористайтеся цитатною характеристикою героя, складеною вдома.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Образ Гамлета став вічним тому, що...»

Інтерактивний прийом «Запитання авторіві»

- ▼ Про що б ви запитали Вільяма Шекспіра, якби мали нагоду поговорити з ним?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для тих, хто не встиг дописати листа літературному героєві, — завершити його написання. Уміти характеризувати решту образів трагедії.

УРОК № 19

БАГАТОГРАННІСТЬ ШЕКСПІРІВСЬКИХ ХАРАКТЕРІВ У ТРАГЕДІЇ «ГАМЛЕТ». ВІДКРИТІСТЬ ТВОРУ В ЧАСІ, ЙОГО РЕЦЕПЦІЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЗА НАСТУПНИХ ЕПОХ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (уміння виокремлювати проблеми трагедії В. Шекспіра «Гамлет» та аналізувати їх; цілісне бачення твору; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: уміння критично осмислювати здобуту інформацію; *комунікативну*: навички ефективної роботи в групі; *інформаційну*: навички самостійного здобування й систематизування інформації; *загальнокультурну*: стійкі моральні принципи; читацьку активність; світогляд).

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації знань, умінь і навичок.

Основні терміни й поняття: гуманізм.

Обладнання: портрет В. Шекспіра, видання його творів, ілюстрації до них, роздавальний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

(Охочі зачитують завершені вдома листи до Гамлета.)

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Не здивуюся, якщо після прочитання одного з найвідоміших творів Вільяма Шекспіра у вас виникли запитання, що потребують нагальних відповідей, або думки, якими ви прагнете поділитися з однокласниками. Тож занотуйте ці запитання й думки на видноті, щоб відповісти на них або зважати на них під час уроку. *(Охочі занотовують свої запитання (пропозиції) на вільній частині дошки.)*

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Шекспір у цій трагедії створює напружено драматичне й етично натхненне бачення життя. Ця п'єса, як і решта творів видатного англійця, являє собою світ у мініатюрі: вона дає картину не шматка дійсності, не окремих сфер її, а цілого світу.

Фабула п'єси розгортає ланцюг подій, що охоплюють найважливіші етапи життя героїв. Поряд із головною дією відбуваються побічні, що є або варіантом основної колізії, або тлом, що контрастує з цією колізією. Упродовж твору долю основних персонажів цілком вирішено: вони або знаходять своє щастя, або гинуть.

Дію трагедії тісно переплетено з характерами героїв. Багатоплановість дії органічно зливається з багатогранністю характерів персонажів, охоплених сильними особистими почуттями — пристрастю, принципом, жагою життєвих благ, прагненням ствердитися в житті. Яскравий та своєрідний не тільки Гамлет, а й решта героїв твору: жоден з них не є непомітним чи незначним.

2. Аналіз образів героїв літературного твору (робота в групах)

- ▼ Використовуючи ілюстрації до твору, у 5 групах підготуйте стислу характеристику одного з образів трагедії. Після виконання завдання по одному представникові презентують класу результати роботи своєї групи.

Очікувані відповіді

1-ша група. Образ *Офелії* є глибоко психологічним. Вона, на відміну від Гамлета, насправді збожеволіла після смерті батька й через нерозділене кохання до Гамлета. Вона загинула, зірвавшись зі скелі у швидкій воді. До останнього подиху вона кохала Гамлета, по-жіночому жаліла його і все йому прощала. Офелія слабовольна, кориться батькові, стає іграшкою в руках батька та Клавдія. Оточення змушує її стати на шлях брехні та шпигунства, вона неспроможна боротися за своє кохання. Божевілля Офелії спричинене відмовою від неї Гамлета, смертю батька, розумінням того, що вона обманювала Гамлета, й того, що її обмануто також.

2-га група. Психологічний портрет друга Гамлета — *Гораціо* — є досить цікавим. Він ділить із Гамлетом усі його тривоги, сумніви й безумства. Гораціо — освічений, має талант, поділяє погляди принца на світ, вірить у моральні закони. Він дав клятву не говорити про Привида. Але Гораціо є незалежним спостерігачем (він не належить до королівського двору). Після двобою Гамлета з братом Офелії Гораціо відчуває серцем трагічний кінець і просить товариша: *«Ще подиши на цім жорстокім світі / Й про мене розкажи!»*. Гораціо єдиний залишається живим.

3-тя група. *Лаерт* — син Полонія, запальний, недалекоглядний, але чесний. Він безстрашний, жадає помсти та вважає, що для досягнення мети годяться будь-які засоби, але мислить вузько, лише в межах родинних звичаїв. Стає знаряддям лихих намірів Клавдія. Помирає у двобої з Гамлетом від отруєної Клавдієм шпаги.

4-та група. *Розенкранц* і *Гільденстерн* — друзі Гамлета, товариші по навчанню в університеті; він їм довіряв, але вони зрадили принца. Шпигуни Клавдія; везуть до Англії послання з наказом убити принца. Утілюють лицемірство й підступність. Їх страчено в Англії.

5-та група. *Привид* — це персонаж, який інспірує зав'язку головної сюжетної лінії. Привид — це Тінь батька Гамлета. Сфера реалізації цього персонажа обмежується спілкуванням з Гамлетом, Привид підштовхує принца до активних дій, хоча сам навіть не намагається помститися. Попри свою пасивність, Привид утручається в розмову Гамлета з Гертрудою, оскільки Гамлет не дотримав слова у своїй помсті обійти королеву.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Постановка й розв'язання проблемних питань (запис до зошитів)

- ▼ Як ви вважаєте, чому Гамлет, законний спадкоємець трону й дійсно «кращий серед кращих», волею автора загинув?
- ▼ Часто доводиться чути, що Гамлет — людина нового часу. Як сталося, що він не знайшов місця у себе на батьківщині? Чому він почувається зайвим?
- ▼ Виходячи із тверджень героїв трагедії, що сталося із часом? (*Час захворів, утратив можливість рухатись.*)
- ▼ Яких заходів потрібно вжити, щоб виправити ситуацію? (*Лікувати, виправити, вправити суглоб.*)
- ▼ У чому вбачає своє завдання Гамлет? (*Повернути втрачене, відновити загублений порядок світу. Особиста справа героя (помста) починає слугувати благородній меті: утвердженню високої духовності.*)
- ▼ Якого висновку ми можемо дійти? (*У трагедії «Гамлет» Шекспір порушив складні моральні й філософські питання: чому людина не може досягти щастя і гармонії, у чому сенс людського буття, чи переборне зло. Він не дає на них остаточних відповідей, напевне, це неможливо. Але його віра в людину, в її можливості творити добро, протистояти злу — шлях до відповідей на ці вічні питання.*)

Примітка. Якщо останнє запитання виявиться для учнів занадто складним, підбити підсумок має учитель.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Усне словесне малювання

- ▼ Схарактеризуйте одного з персонажів трагедії «Гамлет» (3–5 речень), починаючи висловлювання словами: «Цього героя я уявляю...».

ВІІ. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи за темами «Вступ. Оригінальна й перекладна література в сучасному світі», «Золоті сторінки далеких епох».

УРОК № 20

КОНТРОЛЬНА РОБОТА ЗА ТЕМАМИ «ВСТУП. ОРИГІНАЛЬНА Й ПЕРЕКЛАДНА ЛІТЕРАТУРА В СУЧАСНОМУ СВІТІ», «ЗОЛОТІ СТОРІНКИ ДАЛЕКИХ ЕПОХ»

Мета — формувати компетентності: *предметні* (систематизовані й узагальнені знання про оригінальну й перекладну літературу, літературу античності та Відродження, їх видатних представників; писемне мовлення; гуманістичний світогляд); *ключові* (інформаційну: уміння систематизувати здобуті знання та критично їх осмислювати; загальнокультурну: творчі здібності; прагнення досягти високого результату).

Тип уроку: урок контролю й корекції знань, умінь і навичок.

Обладнання: картки із завданнями (2 варіанти).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Ознайомлення із завданнями та критеріями їх оцінювання

2. Виконання контрольної роботи (усього 12 балів за кожним із варіантів)

I варіант

Початковий рівень (кожна правильна відповідь — 0,5 бала)

1. Данте Аліґ'єрі належить до літератури:
 - а) італійського Середньовіччя;
 - б) англійського Відродження;
 - в) французького Середньовіччя;
 - г) італійського Відродження.

2. Поему «Божественна комедія» написано мовою:

- а) латиною;
- б) англійською;
- в) французькою;
- г) *італійською*.

3. Грандіозна будова поеми Данте схожа на:

- а) *храм*;
- б) музей;
- в) місто;
- г) ілюзію.

4. Данте вважав найтяжчим гріхом:

- а) убивство;
- б) єресь;
- в) брехню;
- г) *зраду*.

5. Гамлет назвав п'єсу, показану при дворі дядька:

- а) «Капкан»;
- б) «*Мишоловка*»;
- в) «Убивство Цезаря»;
- г) «Підступність».

6. Події трагедії «Гамлет» відбуваються у:

- а) Лондоні;
- б) *Единбурзі*;
- в) Віттенберзі;
- г) Копенгагені.

Середній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

7. Образ лісу в «Божественній комедії» символізує:

- а) *гріхове життя*;
- б) страхи героя;
- в) шлях до пекла;
- г) перехід від життя до смерті.

8. За допомогою вистави Гамлет збирається загарпунити:

- а) розум короля;
- б) любов короля;
- в) страх короля;
- г) *совість короля*.

9. Гамлет називає літописцями століть:

- а) філософів;
- б) істориків;
- в) *акторів*;
- г) могильників.

Достатній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

10. Гамлет називає вінцем всього живого, окрасою Всесвіту:
а) *людину*; б) Бога;
в) Офелію; г) владу.
11. Слова: «Прощай, прощай! І пам'ятай про мене» стали закликом для:
а) Привида; б) Лаерта;
в) *Гамлета*; г) Офелії.
12. Цей персонаж переконаний, що слово без чуття до неба не ді-
йде:
а) Гертруда;
б) Полоній;
в) Гамлет;
г) *Клавдій*.

Високий рівень (максимально — 3 бали)

13. Завдання відкритої форми з розгорнутою відповіддю на одне із запитань (*за вибором учнів*):
а) Чому наступником Гамлета стає Фортінбрас?
б) Чим різняться переклад та оригінал? Наведіть приклади з-поміж творів, прочитаних у 10-му класі.

II варіант

Початковий рівень (кожна правильна відповідь — 0, 5 бала)

1. Перша частина «Божественної комедії» має назву:
а) «Передмова»; б) «Рай»;
в) «Чистилище»; г) «Пекло».
2. Пекло Данте розташував на:
а) *півночі*; б) півдні;
в) заході; г) сході.
3. Немає ані дня, ані ночі у:
а) Лімбі; б) пеклі;
в) *чистилищі*; г) раю.
4. У пеклі й чистилищі Данте супроводжував:
а) Гомер; б) Горацій;
в) Беатріче; г) *Вергілій*.
5. За жанром «Гамлет» — це:
а) комедія; б) *трагедія*;
в) драма; г) поема.
6. Гамлет навчався в університеті міста:
а) *Віттенберг*; б) Оксфорд;
в) Лондон; г) Париж.

Середній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

7. У поемі Данте «Божественна комедія» особливе значення має число:
а) 3;	б) 5;
в) 12;	г) 66.
8. Історію Гамлета розповів:
а) Шекспір;	б) сам Гамлет;
в) літописець;	г) Горацію.
9. Погоджуючись із Гамлетом, Розенкранц вважає, що увесь світ — це:
а) королівство;	б) тюрма;
в) театр;	г) пекло.

Достатній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

10. Гамлет вважає, що кохає Офелію як:
а) Лаерт;	б) сто батьків;
в) 40 тисяч братів;	г) відданий коханець.
11. Гамлет убачає своїм завданням:
а) помсту за батька;	б) здобуття корони Данії;
в) установлення справедливості;	г) з'єднання руху століть.
12. Останнє прохання Гамлета до Горацію — мовчати про:
а) інтриги королівського двору;	б) його божевілля;
в) Привида;	г) помсту Гамлета.

Високий рівень (максимально — 3 бали)

13. Завдання відкритої форми з розгорнутою відповіддю на одне із запитань (за вибором учнів):
а) У чому суть мовчання, до якого закликає Гамлет Горацію наприкінці трагедії?
б) Схарактеризуйте функції художнього перекладу. Наведіть приклади з-поміж творів, вивчених у 10-му класі.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Незавершене речення»

- ▼ Завершіть речення:
 - «Мені сьогодні вдалося...»;
 - «Найскладнішим для мене було...».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити ознаки романтизму. Випереджальне (індивідуальне; 4–5 учнів): підготувати повідомлення про політичну ситуацію в Європі на порубіжжі XVIII–XIX ст., про розвиток романтизму в Європі та США.

ПРОЗА Й ПОЕЗІЯ ПІЗНЬОГО РОМАНТИЗМУ Й ПЕРЕХОДУ ДО РЕАЛІЗМУ XIX СТ.

УРОК № 21

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ РОМАНТИЗМУ В ЄВРОПІ ТА США. ПРОВІДНІ ТЕЧІЇ РОМАНТИЗМУ. ПОПУЛЯРНІ ЖАНРИ РОМАНТИЗМУ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання особливостей розвитку романтизму, специфіки його течій у національних літературах і творчості митців; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; *комунікативну*: навички ефективної роботи в групі й лідерські здібності; *інформаційну*: уміння критично опрацьовувати інформацію; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; читацьку активність).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: романтизм, лірика, ода, елегія, притча, балада, гімн, містерія, легенда.

Міжпредметні зв'язки: всесвітня історія, українська художня культура (мистецтво), інформатика.

Обладнання: портрети видатних діячів доби романтизму, видання їхніх творів, роздавальний та ілюстративний матеріал, схема «Провідні течії романтизму».

*Романтизм — це своєрідна реакція
на Французьку революцію.*

К. Маркс

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Аналіз контрольної роботи

2. Бліцопитування

- ▼ Назвіть культурний рух і провідний напрям європейської літератури I половини XIX ст.
- ▼ Які ознаки характерні для романтизму?

- ▼ Назвіть відомих вам авторів-романтиків.
- ▼ До якої доби зверталися романтики в пошуках естетичного ідеалу?
- ▼ На що була спрямована література «революційного» XIX ст.?

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. На попередніх уроках ми ознайомилися з особливостями Відродження — визначної доби в розвитку культури й науки. Час плине, суспільство розвивається, змінюються погляди, традиції, філософія життя. Зрештою навіть видатна доба Ренесансу добігла кінця, поступившись місцем романтизму й бароко. Сама назва *романтизм* натякає на часи, коли в літературі був популярним жанр лицарського роману. Романтизмом називають напрям у мистецтві, що виник наприкінці XVIII ст. у Німеччині, Великій Британії й Франції, на початку XIX ст. поширився Російською імперією, Польщею й Австрією, а з середини XIX ст. охопив решту країн Європи, а також Північної та Південної Америки.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

1-й учень. Період від першої буржуазної революції у Франції (1789–1794) до останніх десятиліть XIX ст. — це час руйнування феодальних відносин у більшості країн Західної Європи, активізації національно-визвольного руху та водночас — загострення протиріч нового буржуазного суспільства. Через криваві події Французької революції й наполеонівські війни Європа пережила сильне духовне потрясіння та глибоке розчарування. Ставилася під сумнів спроможність людей перебудувати суспільство на краще за новими принципами. Революція не сприяла суспільній гармонії: вона завершилася насильством і кривавим терором. Багнети наполеонівських солдатів також не несли свободи та справедливості. На початку XIX ст. ще точилася боротьба буржуазії проти феодального дворянства. Виховані на творах Вольтера й Руссо, прибічники «царства розуму» усвідомлювали невідповідність наявного суспільного ладу обіцянним «свободі, рівності та братерству» у просвітницьких творах XVIII ст. Реальність, у якій перемалили фінансові інтереси й утверджувалась егоїстична мораль власників, позбавила просвітників оптимізму.

Найкращі досягнення французького романтизму відображено в образотворчому мистецтві (Ежен Делакруа, Франсуа Рюд, Жак-

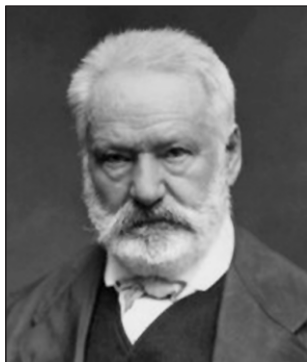
Луї Давід, Теодор Жеріко, та ін.) й літературі (Віктор Гюго, Жорж Санд та ін.), а французька музика цієї доби значно зміцнила свої позиції після прибуття до Парижа емігранта з підросійської тоді Польщі — Фридерика Шопена.

2-й учень. Романтизм Німеччини відзначився досягненнями у філософії (Й. Г. Фіхте, брати Шлегелі, Валенгродер та ін.) та живописі (К. Д. Фрідріх, Ф. О. Рунге, Ф. В. фон Шадов та ін.), розвинувши споглядальні, меланхолійні чи містичні настрої окремої особистості наодинці з величчю природи, з уламками величного минулого, з непізнанністю смерті чи Бога. У німецькому романтизмі годі й шукати суспільно-політичної складової, характерної для французьких митців. *«Ми можемо у цьому світі тільки меланхолійно чекати, тільки жити очікуванням полум'я майбутнього. Справжня дія — не в дійсності»*, — проголосив Людвіг Тік у «Мандрах Франца Штернбальда».

Романтизм у Російській імперії мав дещо обмежений характер і найбільше виявився в живописі Ореста Кіпренського, портретах роботи Карла Брюллова та в літературі, де унікальне місце посів Михайло Лермонтов, у творах якого яскраво відтворено і богоборчі, і патріотичні, і осудливо-бунтарські позиції автора («Прощай, немытая Россия», «Люблю отчизну я, но странною любовью!», «Нет, я не Байрон, я — другой»).

Жорж Санд

Віктор Гюго

Найвідоміші представники романтизму в мистецтві Бельгії — Луї Галле в живописі та Шарль Де Костер в літературі. Звертаючись до героїчного минулого Фландрії XVII ст., обидва закликали сучасників до патріотичного служіння новоствореній країні, яка щойно виборола державність, до пам'яті про героїв минулого. Але цього не було в романтизмі Британії, Німеччини, Польщі, що потонуло у дріб'язкових проблемах індивідуалізму.

3-й учень. Відмовившись від стилістичних особливостей класицизму, культура потребувала нової стилістики.

Однак цього не сталося, а в живописі почав домінувати бурхливий, нестримний рух персонажів, що нагадував призабуте бароко.

В архітектурі романтизм виявився у зацікавленості готикою. Показовими стали реставрація готичних споруд Віолле-де-Дюком, перебудова в готичній стилістиці колишніх барокових соборів (реготизація). За доби романтизму коріниться стиль неоготики, що охопив кілька європейських країн і США, хвилі від якого були помітні аж до початку ХХ ст.

Пам'ять про минуле відігравала значну роль в настановах романтизму, проте ставлення до цього минулого було різним. Нещодавні війни в Європі й авантюри Наполеона спричинили хвилю негативізму та розчарування. Постулат *«минуле було величним і прекрасним»* зазнав нищівної критики. *«Мені соромно брати участь в суспільному житті»*, — говорив персонаж роману Е. П. де Сенанкура «Оберманн», і його наслідувала більшість, травмована відчуттям небезпеки реальності настільки, що втратила здатність жити без відчаю, образ та страху. Панівні пригнічені настрої доби відображено в мистецтві романтизму.

4-й учень. Американський романтизм розвивався на тлі видатних подій історії країни: буржуазна революція ХVIII ст. сприяла створенню США, війна цієї країни за незалежність (1812–1814) — визволенню від англійського панування. Фінальною подією, яка залишала глибинний слід в літературі, стала війна між промисловою Північчю та плантаторським Півднем за Дикій Захід (1861–1865), що згодом переросла в рух за демократичні перетворення та відміну закону про рабство (аболіціонізм, від англ. *to abolish* — відмінати закон). Тому в літературі американського романтизму набули розвитку два напрями: аболіціоністський, головним жанром якого стала «повість раба» (твори Гарріет Бічер-Стоу та ін.), та «плантаторська традиція» (головний представник якої, Вільям Гілмор Сіммс, писав у сентиментальному дусі про життя чорних рабів на плантаціях і прославляв рабовласників, порівнюючи їх із давніми римлянами).

Американські письменники-романтики, хоч і прихильно ставилися до англійської традиції, із якою їх споріднювала мова, все-таки обстоювали право американської культури на самобутність. Яскравим прикладом синтезу європейської традиційності й американської самобутності можна вважати творчість Джеймса Фенімора Купера.

Американський романтизм не тільки породив концепцію національної культури, а й започаткував специфічне осмислення

жанрів, запозичених в Європі: коротке оповідання стало національним американським жанром, набувши небаченої глибини. Певна річ, осмислення національної специфіки неможливе без епічної поеми в дусі «Енеїди» Вергілія: це завдання розв'язав Генрі Лонгфелло, автор епосу «Пісня про Гайавату».

Ранній етап розвитку романтизму найбільшою мірою виявив відмінність творчості американських письменників від європейських романтиків. У своєму оптимізмі щодо сьогодення й майбутнього країни, на відміну від європейців, американські митці не були відмежовані від просвітницьких ідеалів, послідовно не протиставляли розум почуттям.

2. Евристична бесіда

- ▼ Чи однаково розвивався романтизм у всіх європейських культурах?
- ▼ Яким було ставлення митців-романтиків до минулого?
- ▼ Чому розвиток романтизму різниться в Європі й обох Америках? (*Порівняно з європейським романтизмом американський мав інші історичні передумови розвитку.*)
- ▼ Чим різнилося світобачення американських та європейських письменників?

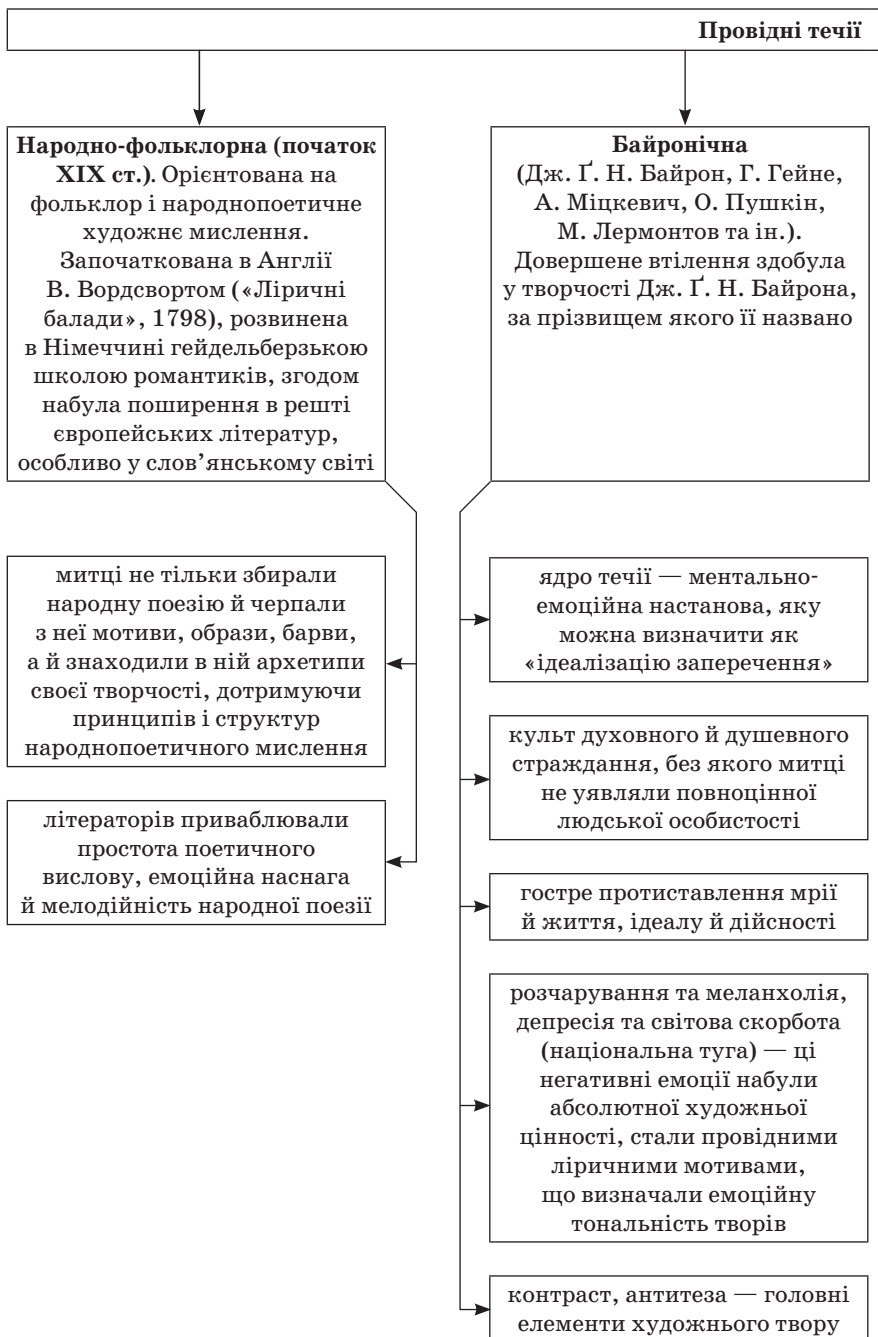
3. Творчо-аналітична робота (у парах; запис до зошитів)

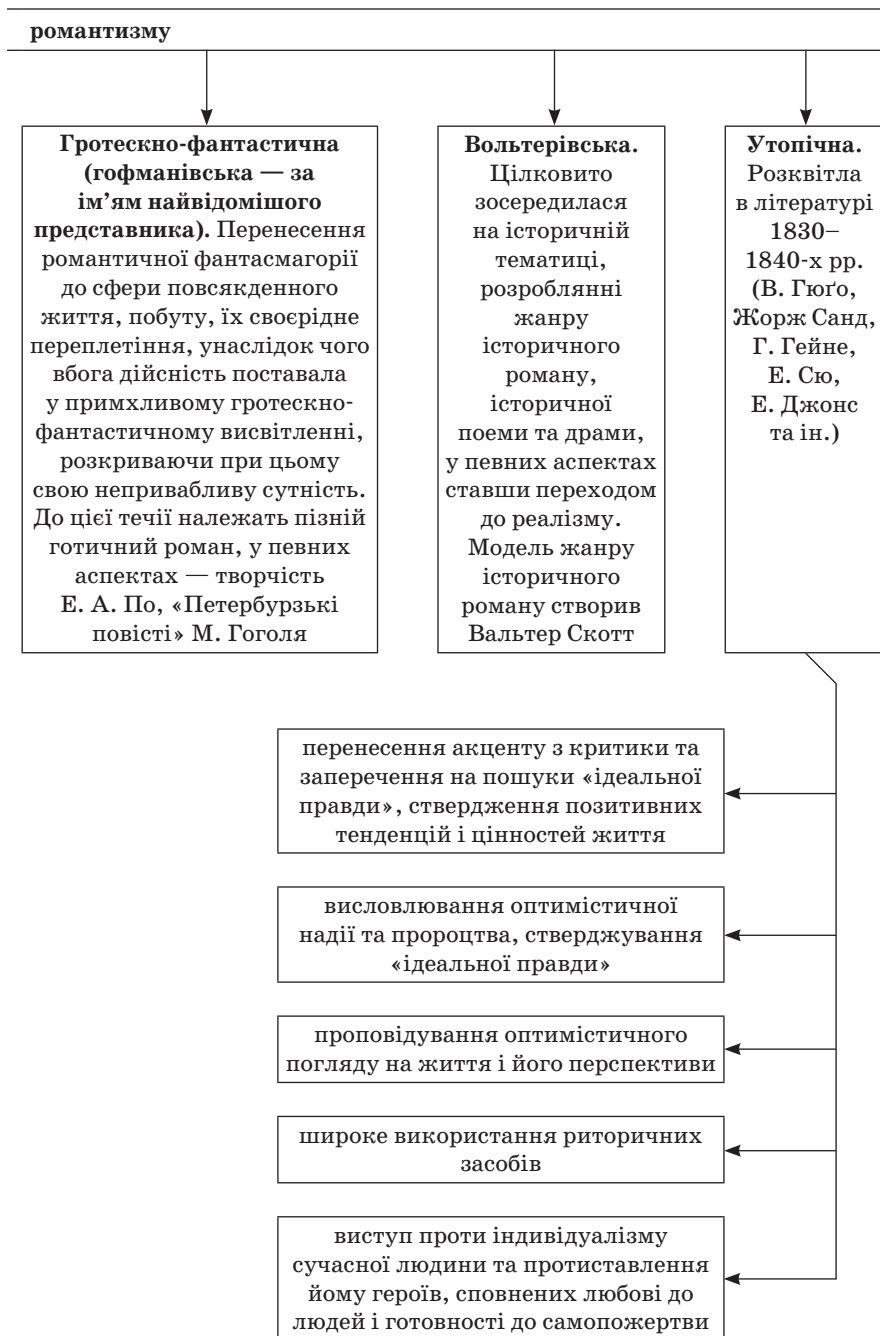
- ▼ У парах опрацюйте схему «Провідні течії романтизму» (див. с. 100–101). Найсуттєвіше занотуйте до зошитів.

4. Лекція вчителя. Теорія літератури (запис до зошитів)

— Основний різновид романтичної творчості — *лірика*. Навіть епічні твори (романи, новели) — наскрізь ліричні, близькі за духом (часто також за формою) до ліричних творів. Оскільки романтики особливу увагу приділяють внутрішньому світу людини, почуттям, настроям, то це гранично суб'єктивне, тобто ліричне мистецтво.

Ода перестає бути звеличенням окремої людини чи воєнних звитяг, а стає вираженням естетичних, моральних суспільних позицій поета, іноді набуваючи характеру маніфесту. Безперечним шедевром є «Ода до молодості» А. Міцкевича. З'являються дуже сміливі поєднання жанрів, функціонально прямо протилежних: ода та прославлення, памфлет і викриття. Поєднуючи їх та іронічно переосмислюючи форму оди, Дж. Г. Н. Байрон надав особливої гостроти викриттю, гіркому засудженню лордів, що схвалили смертну кару для луддитів за знищення машин.

Розширюється діапазон *елегій*. У творі Я. Коллара «Донька Слави» елегії втілюють особисті страждання від розлуки з коханою, але також є співом жалю над долею слов'ян. За романтичної доби філософи виступають як поети, а поети — як філософи, що переймаються глобальними проблемами життя та смерті. Звідси — розвинення *притчі* не стільки як самостійного жанру, скільки як жанрово-творчого чинника в поєднанні з баладою (наприклад, у К. Ербена), новелою, драмою, байкою, казкою та як вставного елемента в різні твори (наприклад, байка-притча в «Дзядях» А. Міцкевича).

Від романтиків починаються труднощі жанрового окреслення твору завдяки складним поєднанням, що нелегко розшифрувати через значну кількість різноманітних вставних елементів. Це *балади* й *пісні*, поміж багатьох функцій яких створення настрою, простору загрози (як зловісний рефрен пісні масок у першій ліро-епічній поемі польської літератури — «Марії» А. Мальчевського, визнаній одним із кращих творів романтичної доби).

Письменники звертаються до давніх жанрів — *містерії*, *гімну*, *легенди* (у «Конраді Валленроді» А. Міцкевича — функціонально три різні пісні: балада, епічна оповідь, гімн). Мабуть, одним зі структурно найскладніших творів світового романтизму є «Дзяди» А. Міцкевича.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЬ

Складання опорного конспекту (*запис до зошитів*)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за почутою інформацією.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Що нового ви дізналися сьогодні про романтизм?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: опрацювати опорний конспект уроку й відповідний матеріал підручника, повторити визначення термінів (*лірика*, *ода*, *елегія*, *притча*, *балада*, *пісня*, *містерія*, *гімн*, *легенда*), підготувати запитання з вивченої теми для однокласників (за методикою взаємозапитань). **Випереджальне (індивідуальне; 2–3 учні):** підготувати повідомлення про події в Німеччині на межі XVIII–XIX ст., про життєвий та творчий шлях Е. Т. А. Гофмана.

Німеччина

УРОК № 22

СПЕЦИФІКА ПЕРЕХОДУ ВІД РОМАНТИЗМУ ДО РЕАЛІЗМУ. РОМАНТИЗМ У НІМЕЧЧИНІ. ЕРНСТ ТЕОДОР АМАДЕЙ ГОФМАН: ВІХИ МИСТЕЦЬКОГО ШЛЯХУ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння романтизму як напряму світової літератури; знання особливостей німецького романтизму, специфіки переходу від романтизму до реалізму, біографії Е. Т. А. Гофмана; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань; навички узагальнення й систематизування вивченого матеріалу, сприймання на слух матеріалу; зацікавленість світовою літературною спадщиною; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *загальнокультурну*: високі моральні якості особистості; прагнення збагатити свій світогляд; читацьку активність);).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: всесвітня історія, інформатика.

Обладнання: портрет Е. Т. А. Гофмана, видання його творів, ілюстрації до них, таблиця «Особливості німецького романтизму».

Великі люди — це зміст книги людства.

Х. Ф. Геббельс

Видатні люди рідко з'являються у самотині.

В. Гюґо

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Перевірка домашнього завдання. «Методика взаємозапитань»

(Учні ставлять одне одному запитання й відповідають на них. Якщо школярі не зважили на якісь важливі деталі, запитання формулює вчитель.)

2. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

(Учень (учениця) розповідає про події в Німеччині на межі XVIII–XIX ст.)

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Наполеонівські війни спровокували тотальну реакцію в Німеччині: для збереження основ феодального устрою створено Священний Союз на чолі з Пруссією, суворий режим якого протримався з 1815-го до 1830 р. Опонентом Священного Союзу виступив письменник, композитор і художник Ернст Теодор Амадей Гофман. Як мислитель він є спадкоємцем єнської школи, що висувала до ідеального художника вимоги універсальності й синтезу мистецтв, дотримання концепції романтичної іронії. Усі ці вимоги повною мірою реалізовано у творчості Гофмана, з життям та творчістю якого ми розпочинаємо знайомитися. Також ми розглянемо специфіку переходу літератури від романтизму до реалізму.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Лекція вчителя

— XIX століття називають століттям історії невідпавково: саме в цей період відбуваються значні соціальні зміни, які, безумовно, відбилися на літературному процесі. Для літератури XIX ст. характерні два глобальні літературні напрями: романтизм і класичний реалізм, що розвивалися практично паралельно, постійно взаємодіяли, збагачуючи одне одного. Романтизм уважають старшим за класичний реалізм, оскільки романтики раніше за реалістів сформулювали естетичну теорію, що спочатку виникла в Німеччині (Єнський і Гейдельберзький університети), а потім поширилася світом. Відбулося це у 1790–1810-ті рр. Термін *реалізм* увійшов до арсеналу літературознавства лише наприкінці XIX ст., коли напрям уже сформувався: Стендаль уважав себе романтиком, Бальзак — еkleктиком, хоча обидва втілювали у своїй творчості реалістичні принципи. Деякі ознаки французький реалізм успадкував від класицизму: наприклад, характерну для трагедії XVIII ст. боротьбу двох пристрастей.

Література революційної доби була спрямованою на аналіз суспільства. «Поетичним правосуддям» займалися і романтики, і реалісти. Але робили вони це у різний спосіб. Критик Ш. О. де Сент-Бев дотепно охарактеризував різницю, що існувала між романтичним і реалістичним ставленнями до дійсності: *«Це вже не поет, який делікатно стягує покрови з інтимних таємниць, це — лікар, який безсоромно споглядає найінтимніші хвороби своїх пацієнтів»*.

Особливості німецького романтизму

Етап	Роки	Здобутки
1-й — ранній (єнський)	1795–1805	Розроблено естетичну теорію німецького романтизму (твори Ф. Шлегеля, Новалиса). Герой німецьких романтиків (поет, музикант, художник) силою своєї фантазії перетворював світ, який після цього лише віддалено нагадував реальність. Міф, казка, легенда, переказ — підґрунтя мистецтва єнських романтиків, що ідеалізували далеке Середньовіччя. Характерним є намагання звернутися до внутрішнього світу людини замість зображення конкретно-історичної дійсності. Єнські романтики зі своїх суб'єктивно-романтичних позицій випередили бурхливий розквіт роману в літературі XIX ст.
2-й — гейдельберзький	1806–1815	Гейдельберзькі романтики присвятили свою діяльність вивченню і збиранню німецького фольклору. У їхній творчості посилене відчуття трагічності буття втілено у фантастиці, ворожій особистості
3-й — пізній (романтизм)	1815–1848	Виникають локальні романтичні школи, а головне — з'являються такі яскраві індивідуальності, як Г. Бюхнер і Г. Гейне, що стають лідерами літературного процесу країни

2. Робота з епіграфами

- ▼ Зверніть увагу на запропоновані до уроку епіграфи. На вашу думку, про кого в них ідеться? (*Обидва вислови стосуються видатної особистості, якою був відомий письменник, художник та музикант Е. Т. А. Гофман.*)

3. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

— Ернст Теодор Амадей Гофман народився 24 січня 1776 року в Кенігсберзі (тодішня територія Східної Пруссії) у родині судового урядовця (адвоката). Родина була звичайною, а от місто було не зовсім звичайним. Кенігсберг був одним із центрів культурного й духовного життя Німеччини. Ернст був веселим, дуже дотепним хлопцем і ще в школі виявив хист до музики й малювання. З-поміж іншого також наполегливо опановував мистецтво слова: залюбки брався за створення віршів, оповідань, казок. Хлопець рано осиротів; його забрав до себе дядько, дуже «правильна» людина, сухий педант, який не бачив користі в музичних захопленнях Ернста. Вирішивши долю юнака, дядько відправив Гофмана до місцевого університету на юридичний факультет. Під час навчання Ернст для заробітку дає уроки музики та продає свої малюнки,

Ернст Теодор Вільгельм
Гофман

а в 19 років пише свій перший музичний твір і перші 2 романи, які не збереглися.

Після закінчення університету Гофман працює в суді Варшави; не витримуючи атмосфери криводушності й корисливості, що панувала там, удається то до керування оркестром, то до створення декорацій для театру. Хоча Гофман як юрист ретельно виконує свої службові обов'язки, його душа просить музики, а його серце належить їй. Навіть своє друге ім'я — Амадей — він бере на честь видатного австрійського композитора Вольфганга Амадея Моцарта. У Варшаві Гофман створює першу оперу та ставить

її на сцені. Потім з'являються інші твори: опери, дуети, вокальні п'єси, статті про музику й музикантів. Музика завжди була наसолодою для нього, вона стала окрасою його найщасливіших днів. *«Музика — найбільш романтичне з усіх видів мистецтва, можна навіть сказати, єдине достеменно романтичне, оскільки має своїм предметом тільки нескінченне»*, — так говорив він про своє захоплення.

Музика подарувала Гофманові кохання — Юлію Марк: йому було 35, а їй — лише 15. Проте Гофман уже був одружений з Михайлиною Тищинською. Юлія (у щоденнику він називав її Кетхен) була недосяжним дивом, і незабаром її видали заміж, навіть не спитавши, чи кохає вона нареченого. Гофман покинув Бамберг і переїхав до Берліна. Там він отримав призначення на посаду судового радника.

Із 1812 року він майже цілком віддається літературі. Відтоді він написав два романи, багато повістей та оповідань, що разом склали 6 великих томів (і всі створено за одне десятиліття!).

До кінця життя Гофмана вважали політично неблагонадійним. 1818 року письменник захворів, а 25 червня 1822 року помер. Йому було тоді тільки 46 років. Отак і закінчилося недовге життя людини, яку доля не жаліла: нещасне дитинство, безрадісна робота, яка не приносила ані задоволення, ані грошей, вічні злидні, хвороби, боротьба за людську гідність. Попрощатися з видатним Гофманом прийшло зовсім мало людей. У похоронній процесії брав участь Генріх Гейне. Епітафією стали слова: *«Тут похований Е. Т. А. Гофман, що народився 24 січня 1776 р. і помер у Берліні 1822 р. Він був однаково чудовий як юрист, як поет, як музикант, як живописець»*.

- ▼ Які факти біографії Е. Т. А. Гофмана вам запам'яталися?

4. Слово вчителя

— Саме завдяки літературній творчості Гофман зажив світової слави. Більшість його оповідань та повістей і навіть один роман мають казковий сюжет: у них поруч із людьми співіснують феї, чаклуни, добрі й лихі духи. Ці казкові істоти живуть у творах митця за власними законами, а іноді за несправедливими й підступними людськими законами, що служать не добру, а злу. Письменник дотепно висміює і такі закони, і тих, хто їх запроваджує.

1819 року вийшла друком казка-новела «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер», де у жанрі казки приховано гостру соціальну сатиру, а для перемоги добра мусять втрутитися добрі чарівники. У славетній казці про малого Цахеса митець майстерно змальював соціальний механізм закону відчуження — привласнення реальних заслуг тими, кому вони не належать.

- ▼ Що ви очікуєте від прочитання казки-новели «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер»?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

1. Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

2. Складання сенкану

- ▼ Складіть сенкан «Е. Т. А. Гофман».

Очікувана відповідь

Гофман.

Таємничий, обдарований.

Страждав, захоплювався, кохав.

Політ птаха, безжально обірваний.

Талант.

(Охочі зачитують складені сенкани.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Незавершене речення»

- ▼ Завершіть речення: «Найцікавішим для мене сьогодні було...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати повість-казку Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер», застосовуючи «Щоденник подвійних нотаток».

Примітка. Методика «Щоденник подвійних нотаток» допомагає читачеві тісніше пов'язати текст із власним досвідом та допитливістю. Зошит поділяють на два стовпці. У перший записують фрази, що найбільше вразили у тексті, у другий — міркування щодо цього фрагмента.

Фраза з тексту	Мої міркування
...	...

УРОК № 23

Е. Т. А. ГОФМАН «КРИХІТКА ЦАХЕС, НА ПРИЗВИСЬКО ЦИННОБЕР». ГОФМАН ЯК ПРЕДСТАВНИК ГРОТЕСКНОЇ ТЕЧІЇ РОМАНТИЗМУ. ПРОТИСТАВЛЕННЯ ФІЛІСТЕРІВ ТА ЕНТУЗІАСТІВ ЯК ПРОВІДНИЙ КОНФЛІКТ ТВОРЧОСТІ Е. Т. А. ГОФМАНА. ОСОБЛИВОСТІ СЮЖЕТУ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ТВОРУ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання особливостей німецького романтизму та творчості Е. Т. А. Гофмана; знання сюжетної лінії, тематики й проблематики повісті «Крихітка Цахес...»; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: навички аналізування художнього твору, складання характеристики персонажу; *комунікативну*: навички ефективної роботи в групі; лідерські здібності; *інформаційну*: уміння критично опрацювати інформацію; *загальнокультурну*: високі моральні якості особистості).

Тип уроку: урок-дослідження.

Основні терміни й поняття: філістер, ентузіаст.

Міжпредметні зв'язки: українська художня культура (мистецтво).

Обладнання: портрет Е. Т. А. Гофмана, видання його творів, ілюстрації до них.

*Художник — не професія,
художник — спосіб життя...*
Е. Т. А. Гофман

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель (*зачитує епіграф*). Це слова Ернста Теодора Амадея Гофмана. Сучасники згадували про нього так: *«У ньому була зовнішня різкість: різкі рухи, гострі, високо підняті плечі, високо і прямо посаджена голова, неслухняне волосся, з підстрибом хода»; «Він говорив дуже швидко і раптом замовкав»; «Він був не такий, як усі, наче зітканий із протиріч: м'який, лагідний погляд — й іронічна посмішка, добрий гумор — і зла іронія»; «Друзів у нього було мало, більшість не розуміла дивака й не любила його».* За згадками, він так боявся того, що описував, що просив дружину сидіти з ним поруч. Що ж такого він писав, щоб відчувати страх перед зображуваним? Саме на це запитання ми сьогодні шукатимемо відповідь.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Перевірка домашнього завдання

(*Учні стисло переказують зміст повісті-казки.*)

2. Робота зі «Щоденником подвійних нотаток»

(*Охочі зачитують свої записи, решта учнів коментує.*)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Теорія літератури (*запис до зошитів*)

Філістер (*книжн.*) — самовдоволена, обмежена людина з міщанським світоглядом і святенницькою поведінкою; міщанин, обиватель.

2. Аналіз тексту літературного твору

- ▼ Занотуйте приклади реального й фантастичного у творі Гофмана. Усно поясніть свої записи. На виконання завдання — 5 хвилин; охочі зачитують свої записи.
- ▼ Як ви вважаєте, із якою метою автор поєднав реальне й фантастичне? (*Фантастика слугувала письменникові засобом розуміння умовностей життя. У творах Гофмана, який відкрив подвійність людської натури, персонажі нерідко страждають на роздвоєння особистості. Ознаки протиріч людини у нього виступають окремо, не змішуючись, і матеріалізуються у творчій свідомості в образах двійників.*)
- ▼ Кого з героїв можна вважати головним у творі? Назвіть риси його характеру. Якою є його постать: фантастичною чи реальною? (*У новелі головний герой — студент Бальтазар. Він бере*

участь у реальній боротьбі проти політичного деспота і тирана. Бальтазар — поет, складає вірші про солов'я і троянду, укладаючи в поетичні образи свою палку пристрасть до красуні Кандіди. Не має значення, наскільки талановиті твори Бальтазара, бо важливіше, що йому притаманне поетичне світосприйняття, що наодинці з природою він перебуває у стані блаженного схвилювання. Автор наділив свого героя даром прозорливості. Він — поет, але бачить оточуючих людей такими, якими вони є насправді, жодне чаклунство не примусило його в потворному мерзотникові і кар'єристі визнати особу, гідну слави. У постаті Бальтазара немає нічого фантастичного: його життя є реальним, як і він сам.)

- ▼ Героїв Гофмана можна поділити на дві категорії: на щасливих обивателів, задоволених собою та своїм існуванням, які слухняно грають свої безглузді ролі, і на мрійників, ентузіастів, людей «не від світу цього». Життя зазвичай вселяє у них жах, тому вони тікають у свій внутрішній світ, але й там не знаходять спокою. На які категорії поділяє автор героїв цього твору? Заповніть стовпці таблиці.

Герої твору Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер»

Філістери	Мрійники (ентузіасты)
...	...

- ▼ Чим відрізняються філістери від мрійників?
- ▼ Хто, на вашу думку, має ознаки авторського ідеалу?
- ▼ Яким є вплив фольклору на творчість Гофмана взагалі? Яким є значення образу-символу золотих волосин?
- ▼ Хто піддається чарам, а хто — ні? Чому?
- ▼ Знайдіть опис малюка справжнього і спробуйте змалювати, яким його бачать філістери. («...Те, що на перший погляд можна було цілком сприйняти за химерно скручений цурпалок дерева, було ніщо інше, як спотворений малюк якихось дві п'яді на зріст, що досі лежав у коробі впоперек, а тепер виліз і борсався у траві. Голова у потвори глибоко запала між плечима, на спині виріс горб, як гарбуз, а зразу ж від грудей звисали тонкі, немов ліщинові палички, ноги, тож весь він був схожий на роздвоєну редьку. На обличчі неуважне око нічого і не розгледіло, але, придивившись пильніше, можна було помітити довгий гострий ніс, що витикався

з-під чорного скошланого чуба, пару маленьких чорних очниць, що виблискували на зморщеному, як у старого, обличчі,— проява, та й годі...»)

3. Творчо-аналітична робота

- ▼ Згадайте ознаки романтичного героя. Чи можемо ми назвати Бальтазара романтичним героєм? Чому? (*Бальтазар тому і є романтичним героєм, що стає до двобою зі злодієм, перевертнем, який краде все, що потрапляє в його поле зору. Знаючи, що Бальтазар закоханий у Кандіду, Цахес відбирає у нього кохану. Тоді студент розшукує чарівника Альпануса, і той розкриває таємницю Цахеса. Бальтазар, за законами казки, одружується з коханою й отримує подарунок від Альпануса — помешкання та засоби до життя.*)
- ▼ Визначте ознаки романтизму цієї повісті-казки. (а) Основний конфлікт твору (протистояння митця Бальтазара й філістера Цахеса) як утілення неприйняття романтиками буденності реального життя і звеличення «життя духу»; б) є переплетіння реальності та нестримної фантазії; в) контраст високого, прекрасного і заземлено-буденного, потворного у творі як конкретне втілення антитези: з одного боку — недосяжного романтичного ідеалу, з другого — жалюгідної буденності.)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ

1. Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть за здобутою інформацією опорний конспект уроку.

2. Творча робота

- ▼ Напишіть твір-мініатюру «Наскільки актуальна повість-казка «Крихітка Цахес...» сьогодні?».

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Незавершене речення»

- ▼ Завершіть речення: «Сьогодні мене вразило...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити значення термінів *алегорія, сатира, гротеск, іронія, гумор*; перечитати опис запровадження освіти у князівстві; скласти кросворд за казкою Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес...».

УРОК № 24

САТИРИКО-МЕТАФОРИЧНИЙ ЗМІСТ ТА КОМПОЗИЦІЯ ПОВІСТІ «КРИХІТКА ЦАХЕС, НА ПРИЗВИСЬКО ЦИННОБЕР». ГРОТЕСКНІ ОБРАЗИ. ВИКРИВАЛЬНИЙ ЗМІСТ ТВОРУ ТА ЙОГО СИМВОЛІКА

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання особливостей творчості Е. Т. А. Гофмана; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: прагнення нових знань; здатність критично осмислювати інформацію; уміння визначати у творі елементи іронії та гротеску; *комунікативну*: навички ефективної роботи в групі й толерантне ставлення до думок та почуттів оточуючих; *інформаційну*: навички визначення ролі деталі в тексті, ефективної роботи з книгою; *загальнокультурну*: читацькі інтереси; гуманістичний світогляд).

Тип уроку: урок-дослідження.

Основні терміни й поняття: філістер, ентузіаст.

Міжпредметні зв'язки: українська художня культура (мистецтво), інформатика.

Обладнання: портрет Е. Т. А. Гофмана, видання його творів, роздавальний матеріал.

*Гофман — величне ім'я. Я дивуюсь, чому
досі Європа не поставила Гофмана поряд із
Шекспіром та Гете, адже це письменники рівної
сили й однакового масштабу.*

В. Г. Белінський

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель (*зачитує епіграф*). Називаючи Гофмана «*дивовижним, величним генієм*», «*одним з найвидатніших німецьких поетів, живописцем невидимого внутрішнього світу, ясновидцем таємничих сил природи й духу*», В. Г. Белінський порівнював масштаб його творчості з масштабом художніх здобутків В. Шекспіра та Й. В. Гете, адже тією мірою, якою Шекспір уособлює добу Відродження, а Гете — добу Просвітництва, Гофман репрезентує добу романтизму, світ її чарівних і дивовижних фантазій. Водночас, як Шекспір та Гете, Гофман спрямовував свою творчість на пошук вищих моральних орієнтирів, гідних високого звання людини, рішуче ставав на захист ідеалів людяності, добра та справедливості.

Саме тому його співвітчизник, поет-романтик Генріх Гейне, назвав життя та творчість Гофмана «криком туги у двадцяти томах».

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

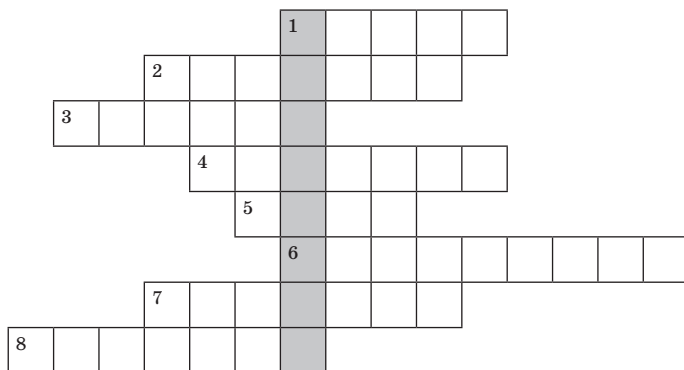
1. Бліцопитування

- ▼ Гофман народився
- ▼ Закінчив ... факультет університету.
- ▼ Перший літературний твір —
- ▼ Автор фантастичних повістей-казок —
- ▼ 1819-го написав повість-казку
- ▼ З 1814 р. до ... Гофман мешкав у Берліні.
- ▼ Улюблене заняття митця —

2. Перевірка домашнього завдання (взаємоперевірка у парах)

- ▼ Презентуйте складені вдома кросворди за методом взаємоперевірки із сусідом по парті.

Очікуваний результат

За горизонталлю

1. Ім'я карлика-потвори. (*Цахес.*)
2. Князь, який запровадив «освіту», — Пафнутій... (*Великий.*)
3. Друг і однодумець Бальтазара. (*Фабіан.*)
4. Кохана Бальтазара. (*Кандіда.*)
5. Фея, що зробила «подарунок» малюкові, — Рожа... (*Гожа.*)
6. Ім'я поета-мрійника, що викрив малюка-потвори. (*Бальтазар.*)
7. Назва князівська, у якому відбувалися описані події. (*Керепес.*)
8. Маг, що розкрив таємницю малюка-потвори, — ... Альпанус (*Проспер.*)

За вертикаллю

Ключове слово: Циннобер.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Теорія літератури (запис до зошитів)

- ▼ Що таке *алегорія*? Як її використовує Гофман? (*Алегорія — інакомовлення, у якому конкретний образ є формою розкриття абстрактного уявлення, судження, поняття. Суть алегорії становить внутрішнє порівняння певного явища з іншим. Вона стала на межі понятійного образно-художнього мислення з розкладом культової міфології, звідки взято багато алегоричних образів. Складніший вид алегорії — наділення істот, предметів рисами людського характеру. Алегоричні образи завжди можна розкрити аналітично, наприклад, у байках і сатиричних творах. У творі Гофмана алегоричними є образи фей, головних, прямо протилежних літературних героїв, золотих волосинок тощо.*)
- ▼ Що таке *сатира*? Чим вона відрізняється від гумору? (*Сатира — різновид смішного, комічного; особливий спосіб художнього відображення дійсності, який полягає в осудливому осміянні негативного — суспільних явищ, людських вад тощо. На відміну від гумору, сатира має гострий, непримиренний характер.*)
- ▼ У чому виявляється сатирична спрямованість повісті? (*Сатирична спрямованість твору полягає у змалюванні звичайв, що панують у князівстві, зображенні порядків у політиці й системі освіти, чиношанування та самозасліплення філістерів тощо.*)
- ▼ Що таке *гротеск*? Знайдіть елементи гротеску на сторінках твору. (*Гротеск — вид художньої образності, для якого характерними є фантастична основа, тяжіння до особливих, незвичайних, ексцентричних, спотворених форм, поєднання в одному предметі або явищі несумісних, контрастних якостей (комічного з трагічним, реального з фантастичним тощо), що веде до абсурду; заперечення усталених художніх і літературних форм. Гротеск відкрито й свідомо створює особливий надприродний, химерний, дивний світ: саме таким демонструє його читачеві автор. Прикладом гротеску є змальований образ Цахеса.*)
- ▼ Що таке *іронія*? Чи можемо ми стверджувати про наявність іронії у повісті-казці? (*Іронія — негативна оцінка предмет чи явища через його висміювання. В іронічному висловлюванні комічний ефект досягається завдяки тому, що справжній смисл висловлювання замасковано: автор говорить прямо протилежне тому, що потрібно розуміти. У літературному творі іронія може мати і більш широкий і значущий смисл: вона надає художньому зображенню особливої тональності, своєрідно розкриваючи незадоволеність автора навколишнім світом. Іронія стає художнім принципом, якого дотримує письменник у відображенні життя.*)

Мета іронії — не викликати сміх, не розважати, а підкреслювати всю серйозність, навіть трагічність становища, ситуації. У повісті-казці з різкою іронією, наприклад, зображено самозасліплення оточення Цахеса та його, Цахеса, відчуття значущості та величч.)

2. Аналіз тексту літературного твору

- ▼ Зачитайте епізод, який містить опис запровадження освіти в князівстві. Цитату прокоментуйте. *(Події казки відбуваються у вигаданому князівстві Керепес, де колись заходами князя Пафнутія Великого було запроваджено «освіту». Сплинули роки, а плоди «освіти» наочно зримі: у місцевому університеті пояснюють природу за допомогою фізичних дослідів, роблять дивовижні відкриття на зразок того, що «темнота походить від нестачі світла». Серед молоді поширене чиношанування, прагнення зробити кар'єру та збагатитися. Гофман висміює псевдопрограму освіти, де корисне змішане з безглуздом, важливе — з дурницею. Освітою керує колишній лакей, який спромігся стати міністром. Ось які новації в галузі освіти пропонує цей невіглас князеві: «Вирубати ліси, зробити річку судноплавною, розвести картоплю, покращити сільські школи, насадити акацій і тополь, навчити юнацтво співати на два голоси ранкові й вечірні молитви, прокласти шосейні дороги і привити вісню». Автор наводить у цьому переліку те, що дійсно робили в Прусії на межі століть. Гофман дає чудову пародію на так звану філософію здорового глузду і тверезих міркувань, яка визначала суть суспільного життя тогочасної Німеччини.)*
- ▼ Чого автор досягає, використовуючи у творі іронію та гротеск? *(Автор із сумом констатує непереборну владу реальності, яка поглинає романтичні мрії.)*

3. Розповідь учителя

— Усім відомо, що казка має щасливий кінець. У реальному житті керують цахеси, і нема кому вирвати ті три золоті волосинки. Тільки деякі бальтазари бачать ту правду — та й то тільки тому, що в них викрали наречену. У казці з'являється добрий Проспер Альпанус, але в житті таких чаклунів немає, і циннобери одружуються з прекрасними кандидатами, вони при владі, доля ж ентузіастів — вигнання, а то й ув'язнення. Гофман висміює не стільки «пасинка природи» — маленького Цахеса, нікчемного й безпомічного обранця феї, скільки середовище, що сприяє процвітанню Циннобера, те суспільство, яке схильне бачити у виродку — красеня, у бездарності — талант, в абсолютній тупості — мудрість, у недолюдку — «окрасу суспільства». Цахеси народжуються, цахеси

живуть і процвітають, ніби промовляє Гофман своєю казкою, лише завдяки нікчемності, вульгарності середовища, що їх породило. І вже не дивує те, що в такій країні знецінюються таланти, знання, моральні якості, навіть любов. Але автор, дуже точно викриваючи симптоми хвороби суспільства, не дає прямолінійних, раціональних пояснень причин її виникнення, а лікування — й поготів. У «Крихітці Цахесі...» присутні кілька припущень про джерела виникнення цинноберів. Це — влада грошей, людське божевілля, різні прояви чарівних сил. Кожне з них є гіпотезою. Романтичне щастя за Гофманом — тільки казка, фікція, поетична фантазія.

Гофман завдяки особливій уяві писав про небувале настільки переконливо, що його фантазії видавалися реальнішими за дійсність. Він був не байдужим спостерігачем, а дотепним іронічним критиком тих жалюгідних чи відразливих явищ, які спостерігав щодня. Як справжній романтик Гофман протиставляв нищому світу, бездуховному існуванню чорні постаті талановитого митця, який уособлював для нього ідеал чистої, безкорисливої творчої людини. Його проза напрочуд поетична, образний світ настільки багатий, барвистий, музикальний, що полонить читача, зачаровує, впливає на всі його почуття — зір, слух, дотик...

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ

Інтерактивний прийом «Карусель» (робота в групах)

- ▼ У 5 групах опрацюйте запитання за методикою «Карусель».

Запитання для «Каруселі»

- ▼ Наскільки гуманним був подарунок феї Рожі-Гожі (три волосинки)?
- ▼ Чи тільки волосинки затьмарили розум обивателям?
- ▼ На вашу думку, чи міг би Бальтазар перемогти без допомоги чаклуна?
- ▼ Чому наречена Бальтазара Кандіда також не бачила справжньої сутності Цахеса?
- ▼ Як ви вважаєте, чи заслуговує Цахес на співчуття?

Примітка. Методика «Карусель» дає змогу за обмежений час опитати весь клас та підбити підсумки вивчення теми. Учні об'єднуються у таку кількість груп, скільки запитань учитель планує поставити для опрацювання (необхідно зважати на те, що більша кількість груп потребує більше часу). Кожна група отримує картку із запитанням. Запитання обговорюють, обирають «писаря», який упродовж фіксованого часу (1–2 хв) занотовує аргументовану відповідь (якщо думка когось із групи відрізняється від

думки решти учасників, записують також її). Після цього картки із запитаннями по черзі передають іншим групам, кожна з яких перечитує запитання й відповіді та формулює свої доповнення до відповідей (упродовж такого самого фіксованого часу). Кожну картку має опрацювати кожна група. Коли картка із запитанням повертається до групи, яка відповідала першою, там знову зачитують запитання й усі варіанти відповідей, які група підсумовує й формулює остаточну чітку та стислу відповідь. На завершення роботи всі запитання й остаточні відповіді зачитують уголос.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Однією фразою...»

- ▼ Однією фразою по черзі підбийте підсумок уроку.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти тезовий план до твору «Повість-казка “Крихітка Цахес...”» спонукала мене замислитися над такими проблемами...».

УРОК № 25

РМ (УСНО). ПРОТИСТОЯННЯ МИТЦЯ БАЛЬТАЗАРА ТА ФІЛІСТЕРА ЦАХЕСА

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння підґрунтя конфлікту між мрійниками (ентузіастами) та філістерами в повісті-казці Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес...»; прагнення вправно володіти художнім словом; критичне мислення; мовлення; творчі здібності; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; уміння аналізувати проблематику літературного твору й образи його героїв; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі та колективі, толерантне ставлення до думок та почуттів оточуючих; *інформаційну*: навички визначення ролі деталі в тексті, ефективної роботи з книгою; *загальнокультурну*: читацькі інтереси, світогляд).

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

Обладнання: шкала для проведення «Кутків».

Жодна блискауча доля не приховує нищості.

Федр

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

(Охочі зачитують тезові плани до твору «Повість-казка “Крихітка Цахес...”» спонукала мене замислитися над такими проблемами...».)

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Усі ви, звісно, звернули увагу на те, наскільки несправедливим було панування такої істоти, як Цахес. Зрозуміло, що фея Рожа-Гожа просто зглянулася над малюком-калікою, не зазирнувши до його душі й не замислившись про наслідки. Але постає питання: чому ті, хто розгледів його сутність, нічого не зробили для того, щоб ця сутність стала якнайшвидше видимою іншим? Спробуймо відповісти на це запитання сьогодні.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

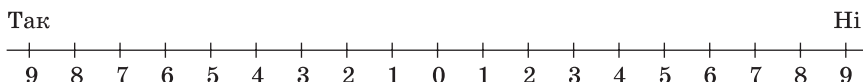
Інтерактивний прийом «Кутки» (запис до зошитів)

- ▼ Чи не міг Балтазар раніше покінчити з Цахесом? Дайте відповідь за допомогою прийому «Кутки».

Примітка. Запропонований різновид роботи спрямований на формування умінь прислухатися до того, що говорять інші, формувати власну точку зору й обстоювати її у словесній полеміці. Спочатку вчитель формулює відкрите запитання та пропонує учням у зошитах заповнити таблицю: дібрати по три виважені аргументи для позитивної та негативної відповіді.

Так	Ні
1.	1.
2.	2.
3.	3.

Зваживши свої аргументи, учні переходять до роботи на запропонованій шкалі.

Кожен учень робить позначку, що відповідає його особистій позиції щодо запропонованої проблеми, яку оцінює певною кількістю балів. На основі заповненої шкали учні об'єднуються у три групи: 1-ша — «Так» (від 9 до 4), 2-га — «Ні» (від 4 до 9), 3-тя — «Так»

(від 3 до 0) і «Ні» (від 0 до 3). Утворені групи обговорюють дібрані кожним аргументи й виробляють спільну позицію для ведення дискусії. Група обирає речника, який висловлює думки всієї групи. Групи презентують свої позиції по черзі, відповідаючи на запитання решти груп та висуваючи свої контраргументи. Кожен учень має право залишити свою групу й перейти до іншої, пояснивши, який саме аргумент переконав його змінити позицію.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Творчо-аналітична робота

- ▼ Напишіть есе («вільне письмо») за темою «Потворство: приховане й видиме».

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Незавершене речення»

- ▼ Завершіть речення: «Сьогодні мене вразило...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Випереджальне (групове; 4 домашні групи): підготувати повідомлення (1-ша — цікаві факти із життя Е. Т. А. Гофмана, 2-га — шлях письменника до літературної діяльності, 3-тя — естетичні принципи Гофмана, 4-та — провідні теми творчості митця).

УРОК № 26

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЕНС КАЗКИ «КРИХІТКА ЦАХЕС, НА ПРИЗВИСЬКО ЦИННОБЕР». ЗНАЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ Е. Т. А. ГОФМАНА

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання особливостей творчості Е. Т. А. Гофмана, філософського сенсу казки «Крихітка Цахес...»; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: здатність критично осмислювати інформацію; аналітичні здібності; *комунікативну*: уміння працювати в групі; толерантне ставлення до думок та почуттів оточуючих; *інформаційну*: навички визначення ролі деталі в тексті, ефективної роботи з книгою; *загальнокультурну*: гуманістичний світогляд; читацьку активність).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: інформатика.

Обладнання: портрет Е. Т. А. Гофмана, видання його творів, ілюстрації до них.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Австрійський письменник початку ХХ ст. Стефан Цвейг надзвичайно влучно схарактеризував складові дивовижного й неповторного художнього світу Е. Т. А. Гофмана: *«Неземний світ, зітканий із чар та мрій, заселений фантастичними образами,— ось світ Е. Т. А. Гофмана. Часом він добрий і світлий, як солодка мрія, а часом автор посеред своїх мрій раптово згадує про себе та власну невтішну долю — тоді він стає дошкульним і злим, спотворює людей до краю, обертаючи їх на карикатурних чудовиськ, з навіженою втіхою прибиваючи портрети своїх “покровителів”, що пригнічують його і дошкульють йому, до стіни своєї зневаги... Хто витримав столітній іспит, той витримав його на віки, а тому Е. Т. А. Гофман належить — про що цей нещасний, розіп’ятий на хресті земної прозаїчності та вульгарності, навіть не здогадувався — до вічної гільдії поетів і романтиків, які вигадали для життя, що їм дошкульало, найоригінальнішу помсту, а саме: створювали життєві образи, повніші й колоритніші за ті, які створює наша дійсність»*. Творчість Гофмана надзвичайно самобутня й оригінальна. Не лише в німецькій, а й у всій європейській літературі жодного схожого на нього письменника не було. Тож сьогодні пропонуємо додати останні штрихи до літературного портрета письменника.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

- ▼ Домашні групи, презентуйте результати своєї роботи.

Очікувані відповіді

1-ша група. Цікаві факти із життя Е. Т. А. Гофмана

— Народився Гофман 24 січня 1776 року в Кенігсберзі. Сфера інтересів цієї талановитої людини не обмежувалася письменництвом. Він був юристом, літератором, музикантом та живописцем. Але таланти не принесли йому статків: помер Гофман у злиднях.

У 12 років він уже грав на органі, скрипці, гітарі й арфі. Створив першу в історії романтичну оперу «Ундіна».

До 18 років Ернст Гофман жив із дядьком. Його батьки розлучилися, коли йому виповнилося 3 роки, а згодом померли. Тоді Ернста забрав до себе дядько Отто Дерфер: їх об'єднувала тільки любов до музики.

Гофман уважав, що його переслідували невдачі: спочатку нещастя з батьками, потім ненависна юридична робота... Уперше закохався у заміжню жінку з п'ятьма дітьми. Далі — гірше. Під час штурму Варшави французами було вбито його єдину дочку Теодору, дружину сильно поранено в голову, а сам Ернст довго страждав на нервову гарячку. Майже все життя він бідував. Дійсно, щасливим та безтурботним його життя назвати не можна. Невдачі та критика на літературному фронті спричинили його пияцтво.

Ернст Гофман — перший музичний критик Німеччини, рецензії та статті якого друкували в журналах та газетах, зокрема на музичні твори Л. ван Бетховена. Як фанат Моцарта він змінив одне зі своїх імен на Амадей і переїхав до Варшави. Там він створив власний оркестр і став його диригентом.

За свідченням сучасників Гофмана, він говорив швидко, немов строчив із кулемета, і так само швидко замовкав; він дивувався.

У підлітковому віці майбутній письменник був доволі розбишакуватим і винахідливим. Неподалік будинку Дерферів знаходився жіночий пансіон. Зачарований однією з його вихованок, Ернст із товаришем почали копати підземний хід до пансіону, і той був уже наполовину готовий, коли про це дізнався дядько Отто. Лаз засипали, а Ернст вирішив потрапити на територію пансіону в інший спосіб і змайстрував повітряну кулю, використавши для цього кошик з-під бургундського вина. Прикрашена прапорцями повітряна куля перелетіла огорожу, але раптово вибухнула просто над подвір'ям пансіону, і Ернст із товаришем ледве встигли накивати п'ятами з місця злочину.

За сімейною традицією, Гофман вступив до юридичного факультету Кенігсберзького університету. Справжньою знаменитістю цього вищого навчального закладу був професор філософії Іммануїл Кант — учений загальносвітового значення. Утім Гофман майже не відвідував його лекцій, чесно зізнавшись товаришам, що нічого в них не розуміє. Зате Гофман майстерно пародіював Канта, особливо те, як професор поводився в ідальні. Пізніше в деяких своїх творах Гофман з іронією змалював Канта в амплуа дивакуватого, далекого від реального життя вченого-ідеаліста.

Перебуваючи в Познані, Гофман захопився мистецтвом карикатури. На одному з балів-маскарадів жваві молоді люди пропонували учасникам маскараду дотепні малюнки. На одній з карикатур

двоє молодих поляків, відомих розбишак і гульвіс, наввипередки, як на перегонах, мчали до кінцевої мети — в'язниці. Був малюнок, де двоє офіцерів, які не мали коштів найняти екіпаж, але бажали з шиком з'явитися на балу, найняли інваліда, і він тягнув їх на плечах у кошику, і т. ін. І хоча вибухи сміху свідчили про те, що адресатів карикатур легко впізнати, а самі малюнки подобалися, роботу в Познані Гофман таки втратив.

Найперше місце в житті Гофмана посідала музика. Навіть 1813 р., коли він уже створив кілька прекрасних новел, митець писав одному з друзів про намір видати першу збірку новел анонімно, оскільки *«його ім'я має залишитись у пам'яті нащадків винятково як ім'я композитора»*. Навіть доньку він назвав Цецилією на честь мудрої Цецилії, яка прийняла мученицьку смерть і яку з XIV ст. вважають святою — покровителькою музики.

2-га група. Прихід Е. Т. А. Гофмана в літературу

— Бажання стати письменником виникло у Гофмана не одразу, адже перші кроки у своїй творчій біографії він зробив як музикант і саме з музикою мав намір пов'язати своє майбутнє. Гофман писав: *«Відтоді, коли я почав писати музику, я навчився забувати всі свої повсякденні клопоти, увесь світ. Це тому, що світ, який виникає з тисячі звуків у моїй кімнаті, під моїми пальцями, не сумісний ні з чим, що перебуває за його межами»*. Гофман — автор численних музичних творів різноманітних жанрів, зокрема й трьох опер, одна з яких — «Ундіна» — стала першою німецькою романтичною оперою. Як музичного критика Гофмана цінували за надзвичайно глибокі та вдумливі спостереження найвідоміші композитори Європи. Не менш цікавим був і доробок Гофмана-живописця: чудові театральні декорації, ілюстрації до літературних творів, портрети, а також дотепні карикатури.

До літератури Гофман звернувся в досить зрілому віці: у 30 років він пише свою першу новелу «Кавалер Глюк» (опубліковано 1809 р.), а в 38-річному віці видає тритомну збірку новел і повістей «Фантазії в манері Калло...» (1814). *«Мене повністю захопила література,— писав Гофман,— немовби у самому собі я відкрив казкове царство, яке, виходячи з глибин мого єства, матеріалізувалося в образи і захищало мене від натиску зовнішнього світу»*.

Усі казки Гофмана мають автобіографічний характер. Особливо ця тенденція помітна у творі «Життєва філософія кота Мурра...»

укупі з фрагментами біографії капельмейстера Йоганнеса Крейслера, що випадково збереглися у макулатурних аркушах.

Лише 8 років тривала літературна творчість Гофмана, але за цей період він написав напрочуд багато: новели, казки, повісті, два романи та чимало літературно-критичних статей.

3-тя група. Естетичні принципи Гофмана

— Творчість Гофмана належить до пізнього етапу німецького романтизму. Як і у творах інших німецьких романтиків, у творах Гофмана домінує елемент казковості, чудодійності, але особливого штибу. Назвавши свою першу збірку новел «Фантазіями в манері Калло...», Гофман у вступі до 1-го тому пояснив, що свідомо орієнтувався на творчу манеру французького барокового живописця першої третини XVII ст. Жака Калло, у творах якого реальність і фантастику поєднано так, що картини життя під його пером подавали водночас як *«щось дивно знайоме і водночас чуже»*. Як приклад Гофман наводив зразок одного з малюнків Калло, на якому ніс у чорта переростав у рушницю, націлену на праведника. Гофман мав на увазі таке зображення дійсності, де елементи реальної подаються не у формі самого життя, а за допомогою так званого гротескного образу, тобто образу, у якому свідомо порушено норми життєвої правдоподібності, протиставлено реальне й нереальне, застосовано фантастичне перебільшення. Саме така художня манера притаманна творчості Гофмана, який започаткував у німецькій романтичній літературі окрему — гротескно-фантастичну, або гофманівську, — течію.

4-та група. Провідні теми творчості Гофмана

— Творчість Гофмана зазвичай поділяють на три періоди.

Перший період (1808–1814) — написання творів, які увійшли до збірки «Фантазії в манері Калло...». Саме в цей час формується манера Гофмана, визначаються принципи і провідні тематичні лінії його творчості. Уже на початку своєї літературної діяльності Гофман чітко поділив своїх персонажів на дві групи — філістерів та ентузіастів.

У другий період (1815–1817) конфлікт між героєм-ентузіастом та його філістерським оточенням набуває ознак дедалі більшого трагізму, а в роздвоєній свідомості самого героя-романтика домінує вже не світлий, а темний, «нічний» бік його хворобливої уяви. Життєву реальність у творах цього періоду автор осмислює не просто як самовдоволене обивательське середовище, а як цілком ворожу людині руйнівну силу, утілену в образах містичної

демонічної стихії або деспотичної суспільної влади, що втручається в долю людини, пригнічує і спустошує її душу, призводить до відчуження та знеособлення людського «я», до втрати людиною віри у вищі духовні ідеали.

В останній період творчості Гофмана (1818–1822) окреслені ним раніше теми поглиблюються й розширюються в напрямку загострення авторського інтересу до соціально-психологічних аспектів суспільного життя й людської особистості.

Глибина соціального та психологічного аналізу дійсності в останніх творах Гофмана готувала ґрунт для утвердження в німецькій літературі художніх принципів нового — реалістичного — мистецтва.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Розповідь учителя

— Повість-казка Гофмана «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер», поєднуючи два світи — казковий і реальний, розкриває багато глибоких філософських тем. Це й боротьба добра зі злом, і проблема людини й природи, тема кохання і буденності. Казка — фантастична картина світу, та в ній є алегорія, що допомагає зрозуміти цей світ. Що таке добро? Здається, зрозуміло — це коли комусь зробили добре. Але в казці добра фея робить добро нікчемному й огидному Цахесові Цинноберу, просто жаліючи його каліцтво та його нещасну матір. Та чи оцінив добро Цахес? Адже фея сподівалася, що він почує її: *«Ти не той, за кого тебе вважають, тож намагайся зрівнятися з людиною, на чийх крилах ти, безкрила каліко, підносишся!»*.

Та Циннобер був з тих, хто все приймав як належне, не обтяжуючи себе ані зусиллями, щоб стати розумнішим, добрішим, вихованішим, ані докорами сумління. Більше того, він сіяв довірою в добро, розчарування. Він робив нещасними людей, які своєю працею й талантом довели, що мають право на повагу, щастя, славу. Отже, добро, зроблене негідній людині, породжує зло.

А невігластво сіє зло тим більше, чим вище піднеслася людина, яка безапеляційно судить про все. Таким невігласом у казці є не тільки Циннобер, а й Мош Терпін — професор, що, посівши посаду генерал-директора всіх природничих справ у державі, *«цензурує та ревізує сонячні й місячні затемнення»*. Отже, зовсім не зовнішність і не посада роблять людину освіченою, доброю, порядною.

Навіть фея наприкінці говорить до Цахеса: *«Бідний Цахес! Пасинку природи! Я бажала тобі добра! Можливо, я помилялася, думаючи, що чудесний зовнішній хист, яким я тебе обдарувала, осяє благотворним променем твою душу...»*.

У казці своя філософія, зовсім не казкова. Філософський смисл твору саме в тому, аби попередити людей: ніхто, окрім вас самих, не зробить вас розумними, добрими, освіченими. Для цього слід докласти зусиль, працювати, тому що те, що не зароблено, — не тривке, ненадійне: воно чуже.

2. Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ

1. Інтерактивний прийом «Ланцюжок»

- ▼ За ланцюжком підбийте підсумки вивченого.

Примітка. «Ланцюжок» — спосіб залучити до роботи максимальну кількість учнів. Учні ставлять запитання одне одному по черзі; той, хто відповідає, формулює запитання наступному (того, хто відповідатиме, визначає сам або це робить учитель); обраний учень підводиться, і всі охочі ставлять йому запитання за темою.

2. Завершальне слово вчителя

— Творчість Гофмана належить до третього етапу німецького романтизму, що збігається з періодом Реставрації, і є її найповнішим та найхарактернішим виявом. За ідейно-естетичними закладами й провідними тенденціями вона істотно відрізняється як від єнського, так і від гейдельберзького романтизму і значною мірою є якісно новим утворенням німецької романтичної літератури. Ще за життя Гофман здобув визнання як на батьківщині, так і за її межами. Власне, він був єдиним німецьким письменником-романтиком, популярним у всій Європі; його творчість значно вплинула на літературу інших країн, стала важливим чинником європейського літературного процесу.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Одне слово»

- ▼ Завершіть речення одним словом: «Гофман — це...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати «Золотий горнець» Е. Т. А. Гофмана.

УРОК № 27

ЛЧ. Е. Т. А. ГОФМАН «ЗОЛОТИЙ ГОРНЕЦЬ»

Мета — **формувати компетентності:** *предметні* (знання творчості Е. Т. А. Гофмана, змісту його твору «Золотий горнець»; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі та в колективі; *інформаційну*: навички ефективної роботи з підручником та додатковою літературою; уміння критично оцінювати теоретичний матеріал; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок позакласного читання.

Обладнання: портрет Е. Т. А. Гофмана, видання його творів, ілюстрації до них.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Два паралельні світи можуть перехрещуватися, можуть не помічати один одного, але завжди існує трагічне, хоча й іронічно осмислене протиріччя між світом таланту і фантазії та світом бездуховності й обмеженості. Незрозумілого для сучасників Гофмана почали сприймати як пророка лише за кілька десятиріч після смерті. Едґар Аллан По, Оноре де Бальзак, Федір Достоєвський, Олександр Блок, Франц Кафка та багато інших художників слова вважали Гофмана своїм учителем. У першій книзі, «Фантазії в манері Калло. Листи з щоденника мандрівного ентузіаста» Гофман стверджує: *«Художник — не професія, художник — спосіб життя»*. Таким є Ансельм з новели «Золотий горнець». Казка з нових часів» (1814). Уже ця рання новела демонструє основні особливості творчості Гофмана: зображуючи матеріальний світ, він майстерно передає колорит через естетичну деталь (дія новели розгортається у Дрездені, місто легко впізнати), реально відображає тенденції, які існують в світі німецького бюргерства (мрії Вероніки є типовими мріями духовно обмеженої особистості жіночої статі). Водночас «Золотий горнець», так само, як і «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер», приголомшує чудернацькою фантастикою. Але чим неймовірнішою є пригода, тим зрозуміліше — усе це витвір нестримної уяви письменника, усе це казка. Сьогодні ми поговоримо саме про цю казку.

III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Аналіз тексту літературного твору

- ▼ Складіть сюжетну лінію казки Гофмана «Золотий горнець». (*Пригода біля Чорної брами* → *прокляття старої відьми* → *роздуми під бузиною* → *три змійки; почуття кохання* → *вранішнє піднесення та нова зустріч із відьмою* → *натхнення від кохання* → *розповідь Серпентини* → *відчуття скляної сулії* → *ще одна сутичка з відьмою; відмова від одруження з Веронікою* → *двобій добра і зла* → *перемога.*)
- ▼ Підтвердьте кожний елемент складеного вами ланцюжка сюжету відповідною цитатою.

Очікувана відповідь

- **Пригода біля Чорної брами:** «Один молодик... з поквану трапив просто в кошик з яблуками та пиріжками старезної гідезної перекупки... На вереск старої всі кумасі покинули свої столики з пиріжками та горілкою, оточили юнака і ну шептати його на всі заставки, а він, заламавши з сорому й збентеження, спромігся лише подати їй свого маленького, не дуже повного гаманця, якого стара пожадливо видерла йому з рук і вмить сховала... Хрипкий, пронизливий голос старої був такий страшний, що всі мимохідні здивовано зупинялись, і сміхи, які при початку залунали були, вмить стихли...»¹.
- **Прокляття старої відьми:** «А, тікаєш, чортів сину, скоро в пляшці згорбиш спину!».
- **Роздуми під бузиною:** «Таки й правда — народився я собі на горі та біду!..».
- **Три змійки; почуття кохання:** «...Анзельм побачив, що одна змійка простягла голівку до нього. Немов електричний струм пронизав його наскрізь, він весь затремтів, глянув застиглим поглядом угору й побачив двійко чудових синіх очей, що з невимовною тугою дивилися на нього, і невідоме досі почуття небесної втіхи й найглибшого болю немовби пронизало йому груди. І поки він, повний гарячої жаги, дивився в ті чудові очі, солодкі акорди кришталевих дзвіночків забриніли ще дужче, іскристі смарагди посипалися на нього, оповили його золотим плетивом, вилискуючи тисячами іскор, граючись миготливим золотом барв... І що більше поринав Анзельм у погляд чудесних очей, то гарячіша ставала його туга, палкіше жага. І раптом все зарухалось, заворушилось, немовби прокинулось до радісного життя. Квіти пахтіли навколо нього, і їхній дух линув, ніби

¹ Тут і далі: цитати наведено у перекладі С. Й. Сакидона, Є. О. Поповича.

чудовий спів тисячі флейт, а відгомін того співу золоті вечірні жмарки, що летіли мимо, несли з собою в далекі краї...».

- **Вранішнє піднесення та нова зустріч із відьмою:** «Все йшло якнайкраще. Здавалось, його вела щаслива зірка, краватка сиділа добре, ніде ніщо не розпоролось, жодна петелька на чорних шовкових панчохах не порвалась, вищипаний капелюх ні разу не впав у пилюку... він хотів узятися за... молоток, як раптом металеве обличчя засвітилось гідким синім світлом і розтянулось у мерзенну посмішку. Ах! Та це ж обличчя перекупки з-під Чорної брами! Гострі зуби заклацали в роззявленім писку, і звідтіль зарипіло, захрипіло: “Дуррню! Дуррню! Дуррню! Стривай, стривай! Чому тікаєш? Дуррню!..”».
- **Натхнення від кохання:** «Студент Анзельм уже кілька днів працював у архіваріуса Ліндгорста, і ті години праці були для нього найщасливіші в житті, бо тут, завжди вчуваючи любі звуки, втішні слова Серпентиніні, а часом навіть тихий і ніжний, як весняний легіт, дотик її подиху, він проймався ніколи не знаним почуттям утіхи, що сягала іноді до найвищого блаженства. Всі злидні, всі дрібні турботи його мізерного існування вилетіли з серця і голови, і в новому житті, що зійшло для нього в сонячному сяйві, Анзельм збагнув усі чуда вищого світу, які перед тим сповнювали його подивом та острахом... Він прислухався до кожного її слова, що відлунувало в найпотаємніших глибинах його душі і, немов яскравий промінь, запалювало в ньому небесну втіху...».
- **Розповідь Серпентини:** «Бережися старої, коханий Анзельме, вона твій ворог, бо твоя по-дитячому чиста душа вже багато знешкодила її злих чаклунств. Будь вірний, вірний мені, і ти скоро прийдеш до мети...».
- **Відчуття скляної сулї:** «Пожалій, ласкавий читальнику, студента Анзельма, який спізнав ці невимовні муки у своїй скляній тюрмі; але він почував, що й смерть не могла б звільнити його, бо хіба ж не прокинувся він із непритомності, у яку запав через надмірні муки свої... Він не міг ворухнутися, його думки билися об скло, приголомшували неприємними звуками, і замість виразних слів, яким раніше промовляла його душа, чув лише глухе гудіння безумства...».
- **Ще одна сутичка з відьмою; відмова від одруження з Веронікою:** «Вдвляючись пильніше, він бачив, як усе виразніше з нього виступали огидні риси зморщеного обличчя старої жінки, а раптом біля полиці стала перекупка з-під Чорної брами... <...> “Ти моїм синочкам розтоптав обличчя, а мені обпик носа, проте я на тебе не маю зла... Бо ти раніше був порядний хлопець

і моя донька тебе любить. Але з сулії не вилізеш, поки я тобі не допоможу...”<...> “Лише твої пекельні чари призвели мене до злочину, який я мушу тепер відпокутувати... Я не хочу бути радцею, ніколи й не гляну на Вероніку, яка через тебе зваблює мене тільки на лихо. А не стане Зелена змійка моєю, то я загину з туги й болю. Геть, геть, паскудна потороcho!”».

- **Двобій добра і зла:** «Стара, сповнена люті й відчаю, кинула горнець назад себе, скочила до архіваріуса і, розчепіривши закарлючені пальці, хотіла вчепитися в нього пазурами, але архіваріус швидко зірвав свій шлафрок і жбурнув його на стару. Тоді зашипіло, забризкало, затріщало блакитне полум'я із пергаментових аркушів, стара заметушилась, виючи з болю... кіт і папуга в лютий борні, пирхаючи й ревучи, метались по кімнаті. Нарешті папуга повалив kota дужими крильми на землю і, міцно тримаючи його, запустив у нього пазурі, аж той у смертельних корчах страшенно завив і застогнав, видовбав йому гострим дзьобом палаючі очі, й з них бризнула вогненна піна. Густий чад здійснювся звідтіль, де стара впала на землю під шлафроком...».
- **Перемога:** «Коли студент Анзельм, дуже зрадивши з поразки паскудної перекупки, яка його штовхала до загибелі, глянув на архіваріуса, то знову побачив високу, величну постать князя духів, що дивився на нього з невимовною приємністю та гідністю. “Анзельме,— промовив князь духів,— не ти, а ворожі стихії, що по-руїнницькому намагалися вдертися в твою душу й відірвати тебе від самого себе, винні в твоїй зневірі. Ти не зрадив своєї мети, будь вільний і щасливий”. ...Блискавка пронизала все єство Анзельмове, чудесна музика кришталевих дзвіночків залунала дужче й могутніше, ніж будь-коли, його фібри й нерви затремтіли, але дедалі голосніше лунали акорди по кімнаті; скло, що ув'язнило Анзельма, розприснулось, і він упав в обійми коханої, милої Серпентини».

2. Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Евристична бесіда

- ▼ Чому міщани висміювали Анзельма?
- ▼ Що за подія дала поштовх дивним пригодам героя?
- ▼ Які кумедні випадки (для героя вони були зовсім не смішними) вам запам'яталися?
- ▼ Про що розповіла Анзельмові Серпентина?

- ▼ Чому Анзельм погано почувався у скляній сулії, а його товаришам було зручно й добре?
- ▼ Що символізує в казці сулія?
- ▼ Як співвідноситься фантастичне й реальне у казці?
- ▼ Чи можливе подібне поєднання у нашому житті?
- ▼ Чи схожий головний герой казки «Золотий горнець» Анзельм на Бальтазара? Якщо так, то чим? (*Бальтазар є поетом у душі: він не тільки складає вірші, а й відчуває свою єдність із природою, він має дар прозорливця.*)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Запитання авторіві»

- ▼ Про що б ви запитали Гофмана, якби мали нагоду поговорити з ним? Чому у вас виникли такі запитання?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити вивчене про романтизм. Випереджальне (індивідуальне; 2–3 учні): дібрати цікаві відомості про життя М. В. Гоголя, вислови відомих людей про нього та його творчість.

Україна

УРОК № 28

МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ ГОГОЛЬ. ЗНАЧЕННЯ М. В. ГОГОЛЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ. М. В. ГОГОЛЬ І УКРАЇНА. М. В. ГОГОЛЬ ЗА КОРДОНОМ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання біографії М. В. Гоголя; розуміння значення його творчості для світового культурного розвитку, впливу української культури на його творчість; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: знання особливостей перебігу культурних процесів різних народів; прагнення нових знань; уміння лаконічно та змістовно занотувувати почуте; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; читацьку активність).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Обладнання: портрети М. В. Гоголя та його близьких; зображення пам'ятних місць, пов'язаних із життям письменника.

*Ти хочеш неодмінно рівнятися з Богом.
Мати М. В. Гоголя (із листа до сина)*

*Я з усіх сил намагаюся як новину сказати те, що сказав Гоголь.
Л. М. Толстой*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. *«Я палав незгасним прагненням зробити своє життя потрібним для блага держави, я жадав принести хоча б найменшу користь. Тривожили думки, що я не зможу, що мені перепинять шлях, завдавши мені глибокого суму. Я поклявся жодної хвилини короткого життя свого не втрачати, не зробивши блага»,*— палко висловлювався налаштований на самопожертву юнак, ще в студентські роки глибоко переймаючись соціальними проблемами, внутрішньо протистоячи виявам зла, уболіваючи за всю державу і свою «милу Україну». Він налаштовувався на таку діяльність, *«щоб бути по-справжньому корисним для людства»*. А загалом творчість цієї людини спрямована на «очищення серця», «розуміння серцем», щоб досягти хоч якоїсь подоби суспільної гармонії. Цією людиною був Микола Васильович Гоголь, видатний російський та український письменник. Напевно, дарма два народи сперечаються за пальму першості, адже Гоголь належить до письменників, яких своїми прагне назвати будь-який народ.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

— Літературознавці так висловлювалися про М. В. Гоголя.

В. В. Дорошенко: *«Російська мова Гоголя була не рідна, а вивчена, сильно перейнята українською стихією... він думав по-українському, а пишучи свої твори, перекладав їх російською мовою... якби Гоголь пожив довше в українському оточенні... не тинявся серед чужинців, за кордоном, то він став би українським письменником»*.

В. М. Перетц: *«Жахливе нерозуміння Гоголя можна пояснити... тільки одним: за природою свого духу і творчості він був чужий для великоруської літератури»*.

Я. Р. Славутич: *«У письменника формується нова місія — посланництво від імені поверженої в рабство Батьківщини... Він*

виконав свою місію засобами російської мови блискуче... Українець зробив величезний внесок у сусідню літературу, а подяки жодної».

О. Е. Мандельштам: «У багатьох випадках навіть відчутно, що Гоголь думає рідною мовою і не намагається перекладати російською, залишивши все в природному стані».

П. В. Міхед: «Гоголь продовжив розвиток естетичних ідей, що були властиві українській художній думці. Тут маємо справу з тенденцією активного входження українського матеріалу в російську літературу: і естетичних, і інтелектуальних, і ментальних форм».

Ю. Я. Барабаш: «Як письменник Гоголь сформувався на ґрунті староукраїнської літератури, його творчість увібрала в себе родові барокові ознаки... тому гоголівські твори близькі до української барокової проповіді, повчального слова... і до старої інтермедії, вертепної драми, побутового анекдоту, бурлеску».

А ось так Гоголь говорив про себе: «Скажу вам одне слово про те, яка в мене душа, хохляцька чи російська. Я сам не знаю, яка в мене душа. Знаю тільки, що ніяких переваг не дав би ні малоросіянину перед росіянином, ні росіянину перед малоросіянином. Обидві природи надто щедро обдаровані Богом, і... кожній притаманні такі риси, яких не має інша...».

2. Робота з епіграфом

- ▼ Як ви розумієте слова Л. М. Толстого, що є одним з епіграфів до нашого уроку?

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Інтерактивний прийом «Посилена лекція» (запис до зошитів)

- ▼ За допомогою тез у перший стовпець «Таблиці порівняння первинних і вторинних знань» запишіть усе відоме вам про М. В. Гоголя. Працюватимемо паралельно на дошці й у зошитах. Потім ви прослухаєте інформацію про письменника. Можете занотовувати найголовніше до зошитів. Після цього заповніть другий стовпець таблиці. На роботу ви маєте 3–5 хвилин, після чого охочі зачитують свої записи.

Таблиця порівняння первинних і вторинних знань

Це мені було відомо	Це для мене нове
...	...

Текст лекції вчителя

Давнє мальовниче село Великі Сорочинці на Полтавщині назавжди пов'язане з ім'ям усесвітньо відомого письменника-гуманіста

Миколи Васильовича Гоголя. Зв'язок Гоголя із Сорочинцями почався ще до його народження. Його батько, Василь Опанасович Гоголь-Яновський, у 28-річному віці одружився з юною Марією Іванівною Косяровською, яку знав ще з дитинства. Їй на той час виповнилося лише 14 років. Але таке раннє одруження привело до того, що двоє перших діточок в сім'ї Гоголів народилися мертвими. Тому, коли Марія завагітніла втретє, Василь Опанасович, побоюючись за майбутнє немовля, шукає для неї належний догляд. За порадою друзів, він веде кохану дружину до відомого українського лікаря Михайла Яковича Трохимовського, у Великі Сорочинці.

Микола Гоголь

Шість тижнів до пологів Марія Іванівна перебувала під наглядом лікаря, і 20 березня (1 квітня за новим стилем) у флігелі лікаря народився майбутній письменник, а у Спасо-Преображенській церкві Миколу Гоголя охрестили. Після пологів ще 6 тижнів за малям та породіллю наглядав лікар, а потім щасливий батько забрав їх додому. Батько Миколи був праправнуком полковника козацького війська часів Богдана Хмельницького Остапа Гоголя (якого згодом знаменитий нащадок звеличить до легендарної постаті й оспіває в образі Тараса Бульби). Дитинство майбутнього письменника минуло у Василівці (тепер Гоголеве) у маєтку батьків. Василівка була родовим маєтком Лизогубів. Узявши шлюб з Опанасом Дем'яновичем Гоголем (дідом Миколи Васильовича Гоголя), 1781 р. Тетяна Семенівна Лизогуб отримала у посаг хутір Купчинський, який згодом перейменували у Василівку на честь батька майбутнього письменника. Тут Микола провів перші 10 років життя, успадкувавши від батька почуття гумору, хист оповідача, любов до театру. Поміщик середньої руки Василь Опанасович Гоголь-Яновський, за відсутності свого багатого родича, царедворця Д. П. Трощинського, управляв його маєтком у Кібенцях і часто приїздив у справах до Кочубеїв. Із собою він брав сина. Хлопчиків пишний палац не подобався (вочевидь, він комплексував серед цієї розкоші), тому, доки батько був зайнятий справами чи пригощався, Микола їхав бричкою на інший кінець Диканьки, на Личківку, де жили козаци.

Про характер і вдачу Гоголя є десятки свідчень, і всі вони суперечливі, як, утім, і наше життя. За словами одного з товаришів, із якими він жив деякий час у Петербурзі, *«не було людини, більш*

потайної за Гоголя: він умів поєднати засіб із метою, вдало обрати засіб і якнайшвидше досягти мети» (В. В. Вересаєв). Мати, Марія Іванівна, щиро вірила в талант сина. Десятирічним Миколу Гоголя відправили до Полтавського повітового училища, де він навчався з 1818-го по 1819 р.

Дванадцяти років хлопця привезли в Ніжин до гімназії вищих наук, яку ще називали ліцеєм. Разом із ним навчалися Нестор Кукольник, Євген Гребінка — майбутні поети. Тут Микола потоваришував із Олександром Дашлевським, майбутнім письменником, та іншими. Україна для Гоголя стала початком життя та творчості, а Ніжин — духовною і творчою колискою. (Саме тут встановлено перший пам'ятник Гоголю, створений ще 1881 р. талановитим українським скульптором Парменом Забілою, відкрито перший музей Гоголя, зібраний у стінах ліцею студентами Історико-філологічного інституту під керівництвом викладача П. А. Заболожського.) Під час навчання в Ніжині (1821–1828) Гоголь уперше виступив на сцені як актор і режисер-постановник вистав «Едіп в Афінах», «Урок дочкам», «Лукавін» та багатьох інших. Настільки майстерно зіграв роль Простакової у «Недоростку» Д. І. Фонвізіна, що учасник цього спектаклю, пізніше відомий публіцист і дипломат К. М. Базілі, згадував: *«Я бачив цю п'єсу і в Москві, і в Петербурзі, але завжди вважав, що жодній актрисі не вдавалася так добре роль Простакової, як її зіграв шістнадцятилітній Гоголь»*. *«Гоголь затьмарив би її знаменитих коміків-артистів, якби вступив на сцену»*, — стверджував Т. Г. Пащенко, товариш Гоголя. У гімназії М. В. Гоголь поринув у світ давньої української історії, народних звичаїв та усної народної творчості, із якими знайомився не тільки за друкованими джерелами, а й на ніжинських базарах, у передмісті Магерки, де мав багато знайомих. Пізніше ніжинські типи, окремі сценки ввійшли до безсмертних творів письменника. У Ніжині Гоголь написав свої перші літературні твори, публікуючи деякі з них у рукописних журналах та альманахах. Тут народилися його вірші «Італія», «Новосел'є», «Непогода», «Две рыбки», «Битва при Калке», поема «Ганц Кюхельгартен», сатири «Насмешнику некстати», «Нечто о Нежине, или Дуракам закон не писан», драматичні твори. У гімназії міцнів геній майбутнього видатного письменника.

Мовно-музична культура рідної землі знаходила свій вияв у виховній практиці бабусі Тетяни Семенівни, маминої мами. Тому любов до мови, відчуття слова сформувалися у Миколи Гоголя уже з дитячих років. Згодом він захопиться збиранням українських народних пісень, прислів'їв та приказок, готуватиме матеріали до

українсько-російського словника. Пізніше він так писав про українську пісню: *«Якби наш край не мав такої скарбниці пісень, я б ніколи не зрозумів історії його, тому що не збагнув би минулого...»*; *«Моя радість, життя моє! Як я вас люблю! Що всі холодні літописи, у яких я тепер риюся, перед цими дзвінкими, живими літописами! Як мені допомагають в історії пісні!...»*; *«Це народна історія, жива, яскрава, барвиста, правдива, що розкриває все життя народу»*.

1828 року М. В. Гоголь переїжджає до Петербурга. Там 1829 р. він публікує свій перший твір — поему «Ганц Кюхельгартен». За рік у журналі «Отечественные записки» з'являється повість «Басаврюк, або Вечір проти Івана Купала», за часом створення перша з циклу «Вечори на хуторі біля Диканьки». Романтична спрямованість, опоетизованість життя надавали творам М. В. Гоголя особливого колориту. Завдяки ґрунтовним знанням усної народної творчості майстер зображував картини дійсності у переплетінні з вимислом, але мовби на реальному ґрунті. Особливо привабливі ліризм, проникливість і любов автора до зображуваного, що неминуче справляє враження на читача, захоплюючи його уяву.

Туга за рідною мальовничою Україною змусила Гоголя наприкінці 1833 р. клопотати про місце професора кафедри загальної історії в Київському університеті Св. Володимира (проте питання про призначення так і не було вирішене). Спонукала до цього ще й дружба з М. О. Максимовичем, професором-земляком, етнографом, фольклористом, істориком, ботаніком, майбутнім ректором Київського університету. *«Я захоплююся заздалегідь, коли уявляю, як закиплять труди мої в Києві. Там скінчу я історію України й півдня Росії і напишу всесвітню історію. А скільки зберу там легенд, повір'їв, пісень! Якими цікавими можна зробити університетські записки, скільки можна умістити в них подробиць, цілком нових про сам край!»* — переповнювався творчими планами письменник. *«Туди! Туди! До Києва! Там, або навколо нього, звершались діяння віковичності нашої... Багато можна буде зробити добра»*, — писав він про свої сподівання М. Максимовичу. У цей період він працює над книгами «Арабески», «Миргород» (1835).

По-справжньому М. В. Гоголь пізнав Київ уже після Петербурга й Москви, хоча відвідував це місто ще 1827 р. Микола Васильович любив гуляти вулицями Києва, часто бував біля Андріївської церкви та у Печерській лаврі. Після перебування у Києві Гоголь переробив «Тараса Бульбу». Із містом пов'язана і друга перлина гоголівської прози — «Страшна помста». Востаннє він був у Києві 1848 року. Розраду від нездійснених планів письменник знаходив у творчості. Тепер він остаточно пориває з педагогічною діяльністю:

«Вже не дитячі думки, не обмежене коло моїх знань, а високі, сповнені істини й жахливої величі думки хвилювали мене».

Уперше М. В. Гоголь відвідав Одесу перед останнім приїздом до Києва 1848 р. Він повертався з Єрусалима на Батьківщину морем із російським консулом у Сирії К. М. Базілі, своїм лицейським приятелем. Костянтин Михайлович Базілі — один із тих випускників Ніжинського лицю, які разом із Гоголем склали гордість лицю. Син грецького патріота, який під загрозою страти втік до Одеси, Базілі став не тільки видатним російським дипломатом, а й ученим-поліглотом, спеціалістом із Близького Сходу. Спілкуванням із цією людиною широких поглядів М. В. Гоголь дорожив. Удруге письменник приїхав до Одеси, щоб провести тут зиму 1851 р. Тут він здружився з акторами місцевого театру. Тепло Одеси зіграло його, вселило надії на завершення роботи над другим томом «Мертвих душ». І Гоголь поринув у цю роботу. В Одесі збереглися будинки, де перебував Гоголь. Отже, з Україною пов'язане не тільки дитинство митця, його юність, а й зрілість. З Україною пов'язана практично вся творчість М. В. Гоголя.

Із другої половини 1830-х рр. талант М. В. Гоголя розквітає в драматургії. Етапною навіть в історії театру стала його соціальна комедія «Ревізор» (1836). Незабаром після прем'єри п'єси М. В. Гоголь виїжджає на досить тривалий час за кордон. Він відвідує Німеччину, Швейцарію, Францію, Італію. 1842 року виходить друком знаменита поема-роман «Мертві душі». Останні роки життя письменника сповнені драматичних пошуків себе в Істині. Прямим підтвердженням тому було видання «Вибраних місць з листування з друзями» (1847). 1848 року письменник повертається на Батьківщину, активно працює над другим томом «Мертвих душ». Та свої корективи внесла тяжка хвороба. Одного вечора Гоголь розбудив слугу, змусив відчинити в комині затулку, дістав із портфеля свої рукописи і спалив. Після цього Гоголь відмовився від їжі. 18 лютого професор Олександр Овер обстежив письменника і порекомендував не давати йому вина. Це була єдина рекомендація відомого лікаря. Два тижні Гоголь лежав, відвернувшись до стіни, перебирав чотки й шепотів молитви. А 21 лютого 1852 року, о восьмій ранку, він вигукнув: *«Драбину, дайте мені драбину!»*. Лікар Тарасенков, що останні дні Гоголя намагався врятувати йому життя, але так і не зміг остаточно з'ясувати причину смерті митця, згадував: *«Долго глядел я на умершего: мне казалось, что лицо его выражало не страдание, а спокойствие, ясную мысль, унесённую в гроб»*. Тут шановний лікар дещо помилився: «гроб» не міг скувати думки генія... Тлін не втримав Слова.

Спочатку Гоголя поховали на кладовищі Свято-Данилівського монастиря, а 1931 р. останки письменника перепоховали на Новодівочому кладовищі.

2. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

— Чимало незрозумілого пов'язано з постаттю Гоголя. Наприклад, усім добре відомий міф про те, що його поховали живцем. Справді, Гоголь панічно боявся, що його поховать під час летаргічного сну, тому заповідав поховати його лише тоді, коли на тілі з'являться сліди розкладання. Його заповіту начебто не виконали. Коли ж під час перепоховання труну відкрили, голова Гоголя була повернена набік, що свідчить про те, що тіло письменника рухалося. Якщо ж вірити письменникові Лідіну, який був присутній під час ексгумації покійного, то голови Гоголя у труні взагалі не було. Та цей міф досить швидко спростувала працівниця Музею-заповідника М. В. Гоголя, заснованого 1 квітня 1984 р. у теперішньому Гоголевому (колишня Василівка-Яновщина). Виявляється, після смерті з письменника знімали посмертну маску. Тому якби він був живим, то задихнувся б під час цієї процедури. Окрім того, є свідчення художника, який знімав маску, про те, що з цією роботою зволікали, аж поки на тілі не стали помітні перші ознаки розкладання.

«Як виставити чорта дурнем» — це, за власним свідченням Гоголя, було головною думкою усього його життя і всієї творчості. Уже *«здавна я лише тим і заклопотаний, щоб після мого твору вдосталь насміялась людина над чортом»* (лист до Шевирьова з Неаполя від 27 квітня 1847 р.). У релігійному розумінні Гоголя чорт є містичною і реальною істотою, у якій зосереджено заперечення Бога, одвічне зло.

Гоголь як художник при світлі сміху досліджує природу цієї містичної сутності, як людина зброєю сміху бореться з цією реальною істотою: сміх Гоголя — боротьба людини з чортом. Бог є нескінченне, кінець і початок сущого; чорт — заперечення Бога, а відтак і заперечення нескінченного, заперечення всякого кінця й початку, чорт є почате й незакінчене, яке видається безначальним і безкінечним; чорт — вічна площа, вічна вульгарність; вульгарність *«під виглядом вічності»*.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

1. «Методика взаємозапитань» (робота в парах)

- ▼ У парах складіть запитання для взаємоперевірки вивченого.

(Учні ставлять одне одному запитання й відповідають на них. Якщо школярі не зважили на якісь важливі деталі, запитання формулює вчитель.)

2. Інтерактивний прийом «Посилена лекція»

(продовження; запис до зошитів)

- ▼ Заповніть другий стовпець таблиці порівняння первинних і вторинних знань. Охочі зачитають свої записи та прокоментують їх.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Незавершене речення»

- ▼ Завершіть речення: «Сьогодні мене вразило...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати «Мертві душі» М. В. Гоголя.

УРОК № 29

ТВОРЧА ІСТОРІЯ ПОЕМИ «МЕРТВІ ДУШІ» М. В. ГОГОЛЯ. ЗВ'ЯЗОК КОМПОЗИЦІЇ ТВОРУ З ПОЕМОЮ ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ «БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ». ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ТВОРУ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання задуму, історії написання, особливостей жанру й композиції, сенсу назви поеми М. В. Гоголя «Мертві душі»; розуміння паралелей між творами Гоголя й Данте; уміння будувати відповідь, спираючись на знання теорії літератури; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: прагнення нових знань; уміння лаконічно та змістовно занотовувати почуте; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *комунікативну*: навички ефективної роботи в групі; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; читацьку активність).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: українська художня культура (мистецтво).

Обладнання: портрет М. В. Гоголя, текст поеми «Мертві душі», роздавальний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

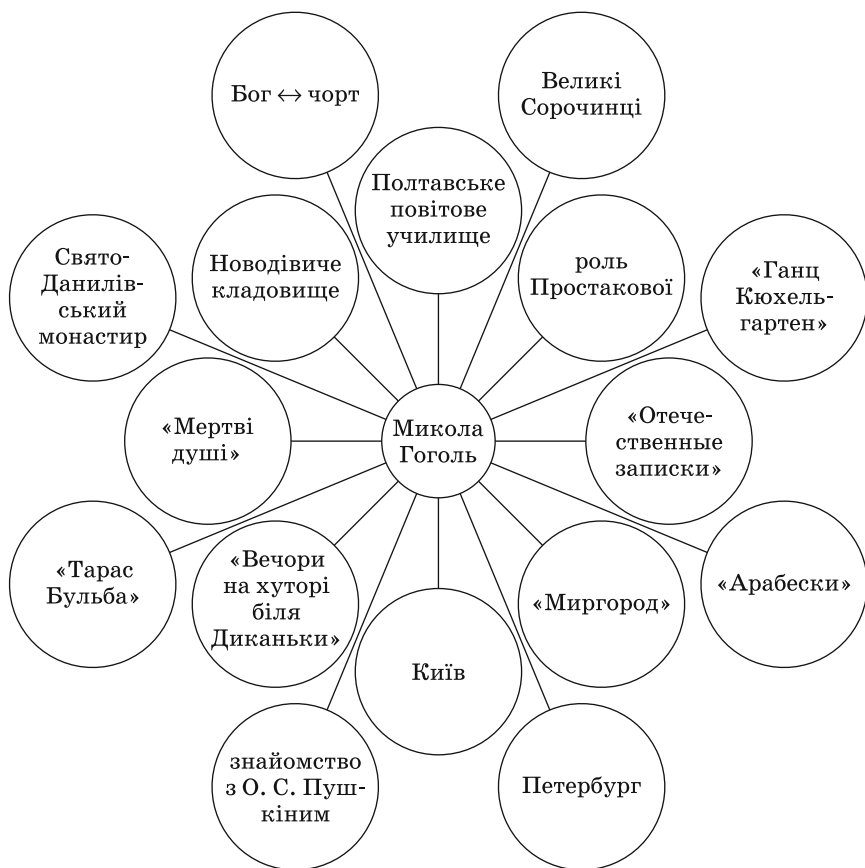
I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Інтерактивний прийом «Грунування» (*запис до зошитів*)

- ▼ За принципом грунування складіть схему до постаті Миколи Гоголя.

Очікувана відповідь

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Чи не всі останні 15 років свого життя М. В. Гоголь провів за кордоном. Після смерті Пушкіна Росія видавалася йому похмурою та ворожою. Улюбленим місцем митця стала Італія: лише тут він відчував приплив творчих сил. Гоголь називав

Італію батьківщиною своєї душі. 1842 року письменник привіз із Італії завершений 1-й том «Мертвих душ». Росія визнає Гоголя письменником, а поему «Мертві душі» — одним з найвідоміших його творів.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Хто б міг подумати, що історія створення поеми «Мертві душі» сповнена інтриг! Коли рукопис був готовий до друку, цензура в останній момент змінила своє рішення й заборонила його. Гоголь був пригнічений. Засмучений, він пише В. Г. Белінському, який погоджується допомогти з виданням книги. Коли зрештою поему було опубліковано, твір спричинив запеклі суперечки в літературному середовищі. Гоголя звинувачували в наклепі й ненависті до Росії, але на захист письменника знову став Белінський, високо оцінивши поему. У чому ж унікальність «Мертвих душ»? З'ясуймо це сьогодні.

2. Інтерактивна вправа «Броунівський рух» (робота в групах)

- ▼ У 4 групах опрацюйте текст на картках. Після цього по черзі по одному представнику від кожної групи переходитимуть до інших груп і в такий спосіб обмінюватимуться здобутою інформацією. Наприкінці роботи кожний має знати зміст усіх 4 карток.

Картка № 1. Історія створення Мертвих душ

Відома версія дослідників, що історію про «мертві душі» М. В. Гоголю як анекдот розповів О. С. Пушкін, який почув її у м. Бендери. Почавши писати «Мертві душі», Гоголь віддавав перевагу, швидше за все, смішному боку роману, і лише згодом твір оформився у тому вигляді, у якому читаємо його ми.

Поему «Мертві душі» Гоголь почав писати 1835 р. та продовжував над нею працювати до кінця життя: не тільки на батьківщині, а й у Швейцарії, Італії та Франції. Перший том «Мертвих душ» було завершено 1842 р. і в травні вже видано під назвою «Пригоди Чичикова, або Мертві душі».

Згодом задум Гоголя значно розширився, саме тоді з'явилися аналогія з трьома частинами «Божественної комедії». Гоголь задував, що його герої мають пройти своєрідні кола пекла й чистилища, щоб наприкінці поеми духовно зрости та відродитися. Свою ідею авторові так і не вдалося реалізувати: повністю було написано тільки першу частину поеми. Відомо, що роботу над другим томом

Гоголь почав 1840 р., а до 1845-го вже були готові кілька варіантів продовження. На жаль, саме цього року автор власноруч знищив другий том твору, спаливши рукопис через незадоволення написаним. Досі невідома точна причина такого вчинку письменника. Існують чернетки чотирьох розділів другого тому, які виявили в паперах митця після його смерті.

Зрозуміло, що центральною категорією та водночас головним задумом поеми Гоголя є душа, наявність якої робить людину повноцінною і справжньою. Саме це є основною темою твору, і Гоголь намагається вказати на цінність душі на прикладі бездушних і черствих героїв, які становлять особливий соціальний шар Росії. У своєму безсмертному творі Гоголь одночасно порушує тему кризи Росії та показує її причини. Автор розповідає про те, що саме душа — це природа людини, без якої в житті немає жодного сенсу, без якої життя стає мертвим, і що саме завдяки їй можна врятуватися.

Картка № 2. Сенс назви «Мертві душі»

У самій назві знаменитої поеми Миколи Гоголя «Мертві душі» вже вкладено головний задум та ідею цього твору. Якщо судити поверхово, то в назві розкрито зміст афери і самої особистості Чичикова — він купував душі мертвих селян. Але для того, щоб осягнути весь філософський сенс задуму Гоголя, потрібно дивитися глибше буквального трактування назви й навіть описаного в поемі.

Побутує думка, то Гоголь спочатку задумав написати цю поему за аналогією зі знаменитою і безсмертною «Божественною комедією» Данте, а, як відомо, вона містить 3 частини — «Пекло», «Чистилище» і «Рай». Саме їм і мали б відповідати три томи гоголівської поеми.

У першому томі поеми автор задумав показати пекло російської дійсності, страхітливую правду про тогочасне життя, а в другому та третьому томах — піднесення духовної культури й життя Росії. Певною мірою назва твору — це символ життя повітового міста N., а саме місто є символом усієї Росії; отже, автор указує на те, що його держава перебуває в жахливому стані, і найсумніше й найстрашніше в тому, що це відбувається через те, що душі людей поступово черствішають і вмирають.

Картка № 3. Жанр твору М. В. Гоголя «Мертві душі»

Гоголь визначав жанр твору «Мертві душі» як поему. Тут є пряме відсилання до пушкінської традиції (адже дехто вважає, що

сюжет Гоголю підказав Пушкін). Тому виникає протиставлення: якщо «Євгеній Онегін» — це роман у віршах, то «Мертві душі» — відповідно поема в прозі. «Мертві душі» побудовано за схожою схемою: твір містить ліричні відступи, хоча сам по собі епічний.

Отже, можна стверджувати, що Гоголь правильно визначив жанр: поема перебуває саме на злитті лірики й епосу. Якби не було ліричних відступів, вийшов би роман, який спирається на сильні пушкінські традиції.

«Мертві душі» також мають ознаки сентименталізму. Це — роман-подорож. Хоча поїздка Чичикова не має жодних сентиментальних мотивів, важливий сам факт. Символічно закінчується поема: Чичиков залишає місто, прагнучи рухатися назустріч новому життю.

Також поему можна назвати, за європейською традицією, шахрайським романом: головний герой тут — шахрай, що обманює всіх, кого зустрічає. Його афера полягає в тому, щоб купити побільше селян і отримати таким чином безкоштовну землю від держави.

Але він не збирається ставати повноцінним поміщиком, тому селяни як робочі руки йому не потрібні. Через це він скуповує в інших поміщиків так звані мертві душі (за законом про подушну податі кожну душу обкладали податком, поки не повідомляли про смерть; поміщики часто не повідомляли про смерть своїх селян), допомагаючи в такий спосіб і собі, і продавцям.

Картка № 4. Специфіка художніх образів твору

Що стосується героїв поеми, то Гоголь поставив перед собою завдання зобразити три головних російських стани: поміщиків, селян і чиновників. Особливу увагу приділено поміщикам, у яких Чичиков скуповує мертві душі: Манілову, Коробочці, Ноздрову, Плюшкіну й Собакевичу.

Чиновники ж у цій поемі досить схожі на поміщиків. Дуже виразним персонажем є губернський прокурор, який помирає від потрясіння, дізнавшись про аферу Чичикова. Так з'ясовується, що він також умів відчувати. Але взагалі, на думку Гоголя, чиновники вміють виключно брати хабарі.

Селяни є епізодичними персонажами, їх у поемі зовсім мало: кріпаки поміщиків, випадкові подорожні... Селяни — це загадка. Чичиков довго розмірковує про російський народ, фантазує, дивлячись на довгий список мертвих душ.

І, зрештою, головний герой, Чичиков, не належить повною мірою до жодного зі станів. У його образі Гоголь створює принципово

новий тип героя — це господар-набувач, головна мета якого полягає в тому, щоб накопичити побільше коштів.

Певною мірою Чичикова можна назвати надлюдиною, але підноситися над рештою він збирається не завдяки видатним якостям, а через уміння «збирати копійку».

3. Слово вчителя

— Перший переклад першого тому поеми українською мовою здійснив 1882 р. Іван Франко. 1934 року твір переклав Григорій Косинка (за редакцією В. Підмогильного), 1935-го здійснено переклад за редакцією А. Хуторяна, Ф. Гавриша, М. Щербака (два томи поеми). 1948 року вийшов друком переклад за редакцією К. Шмиговського, а 1952 р. — переклад за редакцією І. Сенченка (дві частини поеми).

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Бліцопитування

- ▼ Розкажіть творчу історію поеми «Мертві душі».
- ▼ Чому «Мертві душі» М. В. Гоголя цензура забороняла видавати друком?
- ▼ У чому полягає зв'язок композиції твору Миколи Гоголя «Мертві душі» з поемою Данте Аліґ'єрі «Божественна комедія»?
- ▼ Поясніть сенс назви твору Гоголя.
- ▼ У чому полягає жанрова своєрідність «Мертвих душ»?
- ▼ Стисло сформулюйте тему й ідею поеми Гоголя.
- ▼ Якою є палітра художніх образів твору?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Постановка й розв'язання проблемного питання (запис до зошитів)

- ▼ Чи вважаєте ви поему М. В. Гоголя «Мертві душі» актуальною? Чому?

Інтерактивний прийом «Обмін думками»

- ▼ Чи рекомендуватимете ви своїм дітям та онукам прочитати поему М. В. Гоголя «Мертві душі»? Чому?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти схему або таблицю «Композиція поеми М. В. Гоголя «Мертві душі»», схарактеризувати образ Чичикова.

УРОК № 30

НЕОДНОЗНАЧНІСТЬ ОБРАЗУ ЧИЧИКОВА (ПОЕМА М. В. ГОГОЛЯ «МЕРТВІ ДУШІ»)

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання змісту поеми М. В. Гоголя «Мертві душі»; уміння характеризувати персонажів літературного твору, визначати їхню роль в розкритті авторського задуму; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань; *комунікативну*: навички спілкування в парі й у колективі; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; читацьку активність).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Обладнання: портрет М. В. Гоголя, видання його творів, ілюстрації до них роздавальний матеріал, фрагменти телефільму «Мертві душі» (1984, СРСР, реж. М. А. Швейцер), медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

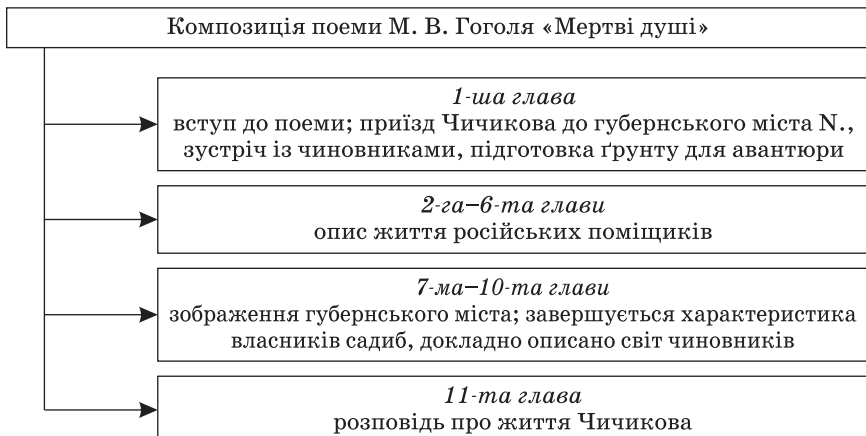
I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

- ▼ Презентуйте складену вдома схему або таблицю «Композиція поеми М. В. Гоголя “Мертві душі”».

Очікувана відповідь

III. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Учитель. Створення поеми «Мертві душі» припало на той період, коли в Росії назрівали реформи, зазнавало змін мислення людей. Уже тоді було зрозуміло, що дворянство з його застарілими традиціями й поглядами на життя потихеньку вимирає, поступаючись місцем новому типу людини. Мета Гоголя — описати героя свого часу, заявити про нього на повний голос, описати його позитивні й негативні риси, пояснити, до чого призведе його діяльність, а також як вона позначиться на долях інших людей.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Микола Васильович Гоголь зробив Чичикова центральним персонажем поеми. Хоча його не можна назвати головним героєм, але саме на ньому тримається сюжет твору. Подорож Павла Івановича є своєрідним каркасом «Мертвих душ». Недарма автор помістив біографію героя наприкінці: читачеві нецікавий сам Чичиков, йому цікаві його дії, навіщо він збирає мертві душі й до чого це зрештою призведе. Гоголь навіть не намагається розкрити характер персонажа, проте знайомить з особливостями його мислення, у такий спосіб підказуючи, де шукати мотиви вчинків Чичикова. Дитинство — ось звідки йде коріння; ще в ніжному віці у героя сформувалися свій світогляд, своє бачення ситуації й пошуки шляхів розв'язання проблем.

2. Аналіз образу героя літературного твору (робота в парах)

- ▼ У парах опрацюйте інформацію, занотовану на картках. Потім по черзі дайте відповідь на запитання, уміщене на звороті вашої картки. Разом узгодьте спільну відповідь та озвучте її решті однокласників.

Примітка. За потреби вчитель допомагає парам, скеровуючи роботу 10-класників у потрібному напрямі.

- ▼ Схарактеризуйте Чичикова. *(На початку поеми дитинство та юні роки Павла Івановича читачеві невідомі. Гоголь зобразив його безликим: на тлі колоритних образів поміщиків фігура Чичикова марніє, стає незначною. Він не має ані свого обличчя, ані права голосу: герой нагадує хамелеона, що вміло підлаштовується, тільки не під природне середовище, а під співрозмовника. Це відмінний актор і психолог: він знає, як поводитися в певній ситуації, ментально визначає характер людини і робить усе, щоб завоювати її прихильність, говорить*

тільки те, що від нього хочуть почути. Чичиков уміло грає роль, прикидається, приховує справжні почуття, намагається бути своїм серед чужих, але все це він робить заради досягнення головної мети — власного благополуччя.)

- ▼ Як дитинство Чичикова вплинуло на формування характеру героя? *(Дитинство героя не можна назвати щасливим: його постійно переслідували нудьга і самотність. Ані друзів, ані розваг не мав юний Павлуша, натомість виконував одноманітну роботу, вислуховував докори хворого батька. Автор навіть не натякнув про материнську ласку. Можна дійти висновку — подорослішавши, Павло Іванович бажав надолужити згаяне, отримати всі ті блага, які були недоступними в дитинстві. Але не варто думати, що Чичиков бездушний сухар, який думає лише про своє збагачення. У дитинстві він був добрим, активним і чуйним, тонко сприймав навколишній світ. Той факт, що він часто тікав від няні, щоб досліджувати небачені раніше місця, свідчить про допитливість Чичикова. Дитинство сформувало його характер, навчило досягати всього самостійно. Батько вчив Павла Івановича збирати гроші й догоджати начальникам і багатим людям, а він ці настанови втілював у життя. Дитинство й навчання Чичикова були сірими й нецікавими, він усіляко намагався вибитися в люди. Спочатку догоджав вчителів, щоб стати улюбленим учнем, потім обіцяв начальникові одружитися з його дочкою, щоб отримати підвищення. Працюючи на митниці, переконував усіх у своїх чесності і неупередженості, а сам на контрабанді нажив величезні статки. Але все це Павло Іванович робить із єдиною метою — утілити в життя дитячу мрію про великий і світлий будинок, турботливу й люблячу дружину, веселих діточок.)*

- ▼ Розкажіть про освіту Чичикова. *(Здобув освіту в класах міського училища, куди його відвіз батько, наказавши: «Гляди ж, Павлуша, вчися, не дури і не байдикуй, а найбільше потурай учителям і начальникам. Коли догоджатимеш начальнику, то, хоч і в науці не встигнеш і таланту бог не дав, все піде в хід, усіх випередшиш. З товаришами не живи, вони тебе добра не навчать; а якщо вже пішло на те, так живи з тими, які багатші, щоб при нагоді могли бути тобі корисними. Не пригощай нікого, а веди себе так, щоб тебе пригощали, а найбільше бережи й збирай копійку: ця річ надійніша понад усе в світі. Товариш або приятель тебе обдурить і в біді перший тебе видасть, а копійка не видасть, у якій би біді ти не був. Усе зробиш, усе*

проб'єш на світі копійкою». Чичиков зумів побудувати взаємини з однокласниками так, що вони його пригощали; зумів зібрати грошей, приростивши їх до залишеної батьком полтини. Для накопичення грошей використовував будь-які можливості: зліпив із воску снігура, розфарбував його і продав; накупив на ринку харчів, пропонував зголоднілим однокласникам з тих, хто був багатий; видресував мишу, навчив її ставати на задні лапки і продав; був старанним і дисциплінованим учнем, потрапляв учителеві.)

- ▼ Розкрийте особливості спілкування Чичикова з поміщиками. (Павло Іванович до всіх міг знайти підхід. Наприклад, з Коробочко він особливо не церемонився, розмовляв патріархально-побожним і навіть злегка поблажливим тоном. З поміщицею Чичиков почувався розкуто, уживав просторічні, брутальні вислови, повністю підлаштовується під жінку. З Маніловим Павло Іванович пиномовний і люб'язний до нудоти. Він лестить поміщиків, у промові вживає пишні фрази. Відмовившись від запропонованого частування, навіть Плюшкіну догодив Чичиков. «Мертві душі» дуже добре демонструють мінливу натуру людини, адже Павло Іванович пристосувався до звичаїв та характерів практично всіх поміщиків.)
- ▼ Яким бачили Чичикова оточуючі? (Діяльність Павла Івановича дуже налякала міських чиновників і поміщиків. Спочатку вони порівнювали його з романтичним розбійником Рінальдо Рінальдіні, потім почали шукати схожість з Наполеоном, вважаючи, що той утік з острова Св. Єлени. Зрештою, Чичикова визнали антихристом. Звісно, такі порівняння абсурдні, Гоголь іронічно описує переляк обмежених поміщиків, їхні домисли про те, навіщо насправді збирає Чичиков мертві душі. Характеристика персонажа натякає на те, що герої вже не ті, які були раніше. Народ міг пишатися, брати приклад з видатних полководців і захисників, а тепер немає таких людей, на зміну їм прийшли корисливі чичикові.)
- ▼ Розкрийте справжнє «я» Чичикова. (Можна вважати Павла Івановича прекрасним психологом і актором, оскільки він легко підлаштовується під потрібних йому людей, миттєво вгадує їхній характер, проте він так і не пристосувався до Ноздрова, хоча й намагався (звідси і звернення на «ти», і хамський тон Чичикова). Дитинство навчило Павлушу забути про свої принципи. Водночас із Собакевичем Павло Іванович практично не прикидається, бо їх об'єднує служіння «копійці». І з Плюшкіним

Чичиков децю схожий: наприклад, коли він зірвав зі стовпа афішу, прочитавши її, склав акуратно і поклав до скриньки, у якій зберігав усілякі непотрібні речі. Така поведінка нагадує Плюшкіна, схильного до накопичення різного мотлоху. Тобто Павло Іванович не такий уже й далекий від поміщиків.)

- ▼ Якою була основна мета героя? (Гроші, гроші і ще раз гроші — саме для цього збирав Чичиков мертві душі. Характеристика персонажа вказує на те, що він вигадує махінації не тільки заради наживи, у ньому немає скупості та жмикрутства. Павло Іванович мріє про часи, коли він скористається своїми заощадженнями, заживе спокійним, забезпеченим життям, не думаючи про завтрашній день.)
- ▼ Як автор ставиться до Чичикова? (Є припущення, що в наступних томах автор мав намір перевиховати Чичикова, змусити його показати у своїх учинках. Павла Івановича в поемі не протиставлено поміщикам або чиновникам, він — герой капіталістичної формації, «персонабувач», який прийшов на зміну дворянству. Чичиков — умілий ділок, підприємець, який ні перед чим не зупиниться для досягнення своєї мети. Афера з мертвими душами не вдалася, але ж і Павла Івановича не покарано. Автор натякає, що в країні — безліч таких чичикових, і ніхто не стає їм на заваді.)

3. Презентація результатів роботи пар

4. Завершальне слово вчителя

— Світогляд людини формується ще в юнацтві, тому багато її вчинків у зрілому віці можна пояснити, вивчивши біографію. Чим керувався, навіщо збирав мертві душі, чого цим хотів домогтися — на всі ці питання відповідає характеристика Чичикова.

5. Сприйняття творів інших видів мистецтв

- ▼ Перегляньте фрагменти екранізації поеми «Мертві душі». Чи відповідає екранний образ вашим уявленням про літературного Чичикова?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Я вважаю Чичикова...».

ВІІ. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: дочитати «Мертві душі» М. В. Гоголя. **Випереджальне (парне або групове):** схарактеризувати образи поміщиків та чиновників поеми Гоголя (*образи розподіляє вчитель*) за правилами рольової гри «Перевтілення». **Випереджальне (для охочих):** переглянути екранізацію твору (1960, реж. Л. З. Трауберг; або 1984, реж. М. А. Швейцер).

УРОК № 31

ОБРАЗИ ПОМІЩИКІВ У ПОЕМІ М. В. ГОГОЛЯ «МЕРТВІ ДУШІ», ЗАСОБИ ЇХНЬОГО СТВОРЕННЯ (ПОРТРЕТ, ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ, МОВА ТА ІН.)

Мета — формувати компетентності: *предметні* (навички визначення ролі та значення образів поміщиків і чиновників у розкритті авторського задуму поеми М. В. Гоголя «Мертві душі»; навички літературного аналізування; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі й малій групі, лідерські здібності; *інформаційну*: уміння критично опрацьовувати інформацію; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; читацьку активність).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Обладнання: портрет М. В. Гоголя, текст поеми «Мертві душі», ілюстрації до твору.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Бліцопитування

- ▼ Хто такий Чичиков? Що ви про нього дізналися?
- ▼ Якою була його мета приїзду до губернського міста N.?
- ▼ Кого з поміщиків Чичиков відвідує першим?
- ▼ Як Чичиков доходить спільної мови з поміщиками, у яких різні характери?
- ▼ Скількох поміщиків відвідав Чичиков?
- ▼ Хто перебуває в центрі системи образів у поемі?

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Наприкінці 1836 р. Гоголь пише В. А. Жуковському: *«Усе розпочате я переробив знову, обдумав увесь план і тепер веду його спокійно, як літопис... Якщо я зроблю цей твір так, як маю його здійснити, то... який величезний, який оригінальний сюжет!.. Уся Русь з'явиться в ньому!»*. Микола Васильович прагнув показати всі сторони російського життя, а не тільки негативні, як це було в перших редакціях. Цей задум повною мірою не було втілено, однак створені ним характери є цілком чіткими й виразними. Про них ми сьогодні й поговоримо.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Гоголь, безперечно, зробив величезний внесок у розвиток культури. Письменника не стало, але його доробки не втратили свого значення. Риси персонажів, яких зобразив Гоголь, можна помітити і в наших сучасниках. Гоголь допомагає нам бачити негативне значення цих рис, учить розуміти їхню шкоду, протистояти їм.

2. Рольова гра «Перевтілення» (запис до зошитів)

- ▼ Занотуйте до зошитів найсуттєвіше з виступів однокласників.

Примітка. «Перевтілення» — один із різновидів рольової гри. Учні, які отримали випереджальне завдання, пропонують уявити себе в ролі певного літературного героя. Вони по черзі займають місце перед класом і говорять від імені героїв (від першої особи), яких представляють, обстоюючи «свою» точки зору й пояснюючи її. Однокласники й учитель можуть ставити їм запитання, на які речники мають відповідати з позицій своїх героїв.

Інструкція для учнів-акторів. Представляючи літературний образ, слід: **а)** назвати ім'я, особливості зовнішності, соціальне становище, риси характеру, емоційний стан; зазначити ставлення автора до персонажа; **б)** відзначити авторські засоби відтворення художнього образу, істотне в характері героя; **в)** визначити місце героя в літературному творі; виявити типові риси в більшому або меншому колі людей (реальних осіб); **г)** передати в образі-персонажі людину певного часу й соціального стану; оцінити характер героя з урахуванням авторського ставлення до нього, з точки зору сучасності; намагатися пояснити мотиви його поведінки та вчинків.

Очікувані відповіді

- *Манілов*: безпорадний поміщик; нехазяйновитий і недбалий; безтурботний; наївний; інфантильний спостерігач; хабарники, злодії, казнокради — усі для нього надзвичайно гідні люди; позбавлений живих людських бажань; це мертва душа, людина «так собі, ні те ні се», «лицар порожнечі». Думки Манілова хаотичні, відірвані від реальності: почавши про одне, він перестрибує на друге, третє, зрештою остаточно втрачаючи думку. Він не здатний думати про сьогоднішнє, ухвалювати важливі рішення, усе намагається обернути у вишукані словесні формули — і дію, і час, і сенс.
- *Коробочка*: дріб'язкова скнара; охайна, уперта, підозрілива; «дубинноголова» Коробочка — утілення тих традицій, які склалися у дрібних поміщиків, що вели натуральне господарство; вона — представник Росії на межі вмирання, і вона позбавлена життя, оскільки спрямована не в майбутнє, а в минуле. Внутрішній світ Коробочки відображено в її господарстві. Усе в ньому акуратно й міцно: і будинок, і подвір'я. Ось тільки всюди повно мух. Ця деталь втілює застиглий світ героїні. Про це свідчать і годинник, що шипить, і «застарілі» портрети на стінах. Вона має характер: несамовито торгується із Чичиковим, поки не витягує з нього обіцянки купити ще щось, крім душ.
- *Ноздрьов*: безвідповідальний марнотратник; молодцюватий 35-річний «*балакун, гульвіса, лихач*». Ноздрьов безперервно бреше, задирається з усіма; дуже азартний, готовий «напаскудити» найкращому другові без жодної мети; поведінку персонажа зумовлено його панівною рисою: «*швидкістю та жвавістю характеру*», тобто нестримністю, що межує з безпам'ятством. Ноздрьов нічого не задумує і не планує; він просто ні в чому не знає міри. Безмежна брехня Ноздрьова — це зворотний бік російської вдачі, якою він наділений аж занадто. Ноздрьов не остаточно порожній, просто його нестримна енергія не знаходить належного застосування. Із Ноздрьова в поемі починається низка персонажів, що зберегли в собі щось живе.
- *Собакевич*: скупий і впертий господар; твариноподібний куркуль; міцно пов'язаний з образом грошей, розрахунку та хазяйновитості. Він дуже пряма й відверта людина, водночас справжній підприємець. Головне для нього — угода, гроші, решта — другорядне. Собакевич майстерно обстоює свою позицію, відмінно торгується, не гидує шахрайством (навіть

підсовує Чичикову «жіночу душу» — Єлизавету Горобець). Усі речі, що оточують його, відображають душевний стан героя. Будинок Собакевича позбавлений «непотрібних» архітектурних творінь. Житла його кріпаків також не мають зайвих прикрас. У будинку Собакевича є тільки картини, де зображено давньогрецьких героїв, та й ті місцями схожі на господаря.

- *Плюшкін*: скнара, що довів свій маєток і селян до повного розорення; «дірка на людстві»; уособлює повне омертвіння людської душі; у його образі автор показує загибель яскравої та сильної особистості, зруйнованої скнарністю. Його стан певною мірою можна виправдати нещасливою долею: колись Плюшкін був заможним господарем, дбайливо виховував дітей. Але зі смертю коханої дружини щось надломалося в ньому: він став підозріливим і скупим. Негаразди з дітьми (син програвся в карти, старша дочка втекла, молодша померла) остаточно сплюндрували душу Плюшкіна — *«вовчий голод скупості оволодів ним»*.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ

Компаративний аналіз образів героїв літературного твору

- ▼ Зазначте риси, спільні для всіх поміщиків.

Очікувана відповідь

1. Більшість поміщиків мають дворянське походження.
2. Збагачуються за допомогою праці кріпаків, торгівлі.
3. В їхньому житті гроші — головне мірило значущості в суспільстві, сенс їхнього життя. Хоча більшість навіть не замислюється над тим, у який спосіб найкраще застосувати ці статки.
4. До людей ставлення різне: від підозри з ненавистю — до вдаваної ввічливості заради власної вигоди.
5. Відносини між поміщиками складаються по-різному. За потреби можуть усміхатися одне одному, а то й обмовити когось. Кріпаки з розумінням ставляться до забаганок своїх панів.
6. Справжню мету життя давно втрачено. У поміщиків мертві душі. Вони не розуміють, заради чого живуть.

- ▼ Чим Чичиков відрізняється від них?

Очікувана відповідь

1. Походження героя темне та скромне. Батьки були дворянами чи належали до давнього роду, не дуже заможні.

2. Власним розумом і працею, пристосовуючись і лицемірячи, виявляючи неабияке терпіння і самозречення, удаючись до різних махінацій і підлабузництва.
3. Має в житті єдину мету.
4. Люди — лише засіб для досягнення мети. Жодних почуттів і переживань. Легко вводить оточуючих в оману.
5. Поміщики захоплені ним, він затьмарив їм розум: для нього відчинені всі двері. Але в житті Чичикова зустрічаються люди (про них багато не йдеться), які бачать його зсередини. Тоді в його житті трапляються трагедії (звільнення, викриття та ін.).
6. Основна мета — робити гроші.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Завершальне слово вчителя

— Поема має назву «Мертві душі» тому, що в ній описано пригоди чиновника Чичикова, що скуповував мертві душі, тобто вже померлих кріпаків. У поемі докладно описано життя поміщиків-кріпосників, представників світу «мертвих душ», що гальмували економічний і суспільний розвиток Росії. Гоголь яскраво показує різноманітні типи поміщиків, які по-різному ставляться до своєї власності: один жадібно збирає кожен копійку, інші нерозважливо промотують усі статки за кілька днів. Але характерним для всіх поміщиків є те, що вони, як паразити, сидять на шиї народу й живляться його працею. Усі вони живуть тільки для себе, не замислюючися ані про щастя народу, ані про благо держави.

2. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Серед поміщиків мене вразив (вразила)»...

3. Інтерактивний прийом «Однією фразою...»

- ▼ Однією фразою по черзі підбийте підсумок уроку.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: написати есе на тему «Чичиков — герой нашого часу?»; перечитати глави поеми М. В. Гоголя «Мертві душі», присвячені чиновникам міста N.; знайти у творі ліричні відступи. **Випереджальне (індивідуальне; 2 учні):** підготувати повідомлення про зображення чиновників у поемі «Мертві душі» загалом та в «Повісті про капітана Копейкіна» зокрема.

УРОК № 32

ОБРАЗИ ЧИНОВНИКІВ ГУБЕРНСЬКОГО МІСТА Н. ОБРАЗ АВТОРА. ЛІРИЧНІ ВІДСТУПИ В ПОЕМІ М. В. ГОГОЛЯ «МЕРТВІ ДУШІ»

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння особливостей зображення чиновників у поемі М. В. Гоголя «Мертві душі»; уміння характеризувати персонажів, визначати їхню роль та значення у творі; уміння аналізувати художній твір; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: прагнення нових знань; розуміння системи образів для розкриття ідейного задуму твору; *комунікативну*: уміння працювати в групі; толерантне ставлення до думок та почуттів оточуючих; *інформаційну*: навички визначення ролі деталі в тексті, ефективної роботи з книгою; *загальнокультурну*: читацькі інтереси; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: українська художня культура (мистецтво).

Обладнання: портрет М. В. Гоголя, тексти поеми «Мертві душі», ілюстрації О. О. Агіна до неї.

*Ідея міста — найвищої міри порожнеча.
Марнослів'я. Плітки, що перейшли
межі. Як усе це виникло з неробства
і набуло виразу смішного найвищою
мірою, як люди недурні доходять до
продукування скоєних дурниць.*

М. В. Гоголь (нотатки до першого тому)

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

1. Перевірка домашнього завдання

(Охочі зачитують написане вдома есе «Чичиков — герой нашого часу?».)

2. Інтерактивний прийом «Одне слово про героя»

- ▼ Висловіть «одне слово про героя»: *Чичиков* — ... ; *Манілов* — ... ; *Коробочка* — ... ; *Ноздрьов* — ... ; *Собакевич* — ... ; *Плюшкін* —

III. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Робота з епіграфом

- ▼ Як ви розумієте епіграф до уроку?

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— У поемі «Мертві душі» образи поміщиків тісно пов'язані з образами тих, хто наближений до влади. Брехня, хабарництво і бажання наживи характеризують кожен з образів чиновників. Дивно, як легко й невимушено автор змальовує огидні по суті портрети, до того ж настільки майстерно, що ні на мить не сумніваєшся в реальності кожного характеру. На прикладі чиновників у поемі «Мертві душі» показано найактуальніші проблеми Російської імперії середини XIX ст. Крім кріпосного права, яке гальмувало суспільний розвиток, справжньою проблемою був великий чиновницький апарат, на утримання якого виділяли величезні кошти. Люди, у руках яких зосереджено владу, працювали тільки задля накопичення власних капіталів і поліпшення свого добробуту, обкрадаючи і державу, і її народ.

2. Аналіз образів героїв літературного твору

- ▼ Зачитайте цитати, що містять опис чиновників міста N.

3. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

1-й учень. У поемі немає окремо прописаних образів державних службовців, але побут і характери показано дуже точно. Образи чиновників міста N. з'являються з перших сторінок твору. Чичиков відвідує кожного з них: поступово знайомить читача з губернатором, віце-губернатором, прокурором, головою палати, поліцмейстером, поштмейстером і багатьма іншими. Чичиков лестив усім, завдяки чому привернув до себе увагу кожного. У чиновницькому світі панували невинуватана пишність, недоречний пафос і фарс. Так, будинок губернатора під час звичайного обіду було освітлено як для балу, оздоблення засліплювало, а дами були вдягнені в найкращі сукні.

Чиновники в місті були двох типів: перші були тонкими та всюди ходили за дамами, намагаючись зачарувати їх поганим французьким і сальними компліментами. Чиновники другого типу нагадували самого Чичикова: не товсті й не тонкі, з круглими ряби-ми обличчями і залізаним волоссям, вони роздивлялися навсібіч,

намагаючись знайти для себе прибуткову партію для шлюбу або вигідну справу. При цьому кожен намагався одне одному напакостити, зробити якусь підлість, зазвичай це відбувалося через дам, але стрілятися через такі дрібниці ніхто не збирався. Щоправда, на обідах вони вдавали, ніби нічого не відбувається, обговорювали «Московські новини», собак, Карамзіна, смачні страви та пліткували про чиновників інших відомств.

Характеризуючи прокурора, Гоголь з'єднує високе й низьке: *«Був ні товстий, ні тонкий собою, мав на шії Анну, і говорили навіть, що був представлений до зірки; втім, був великий добряк і навіть сам вишивав іноді по тюлю...»*. Зауважте, тут нічого не сказано про те, за що ця людина отримала нагороду (орденом Святої Анни нагороджували за *«правду, благочестя і відданість»* та за військові заслуги). Але ані про участь у битвах, ані про епізоди виявлення благочестя й відданості не йдеться зовсім. Головним стає те, що прокурор займається рукоділлям, а не своїми посадовими обов'язками. Собакевич про прокурора висловлюється невтішно: прокурор, мовляв, людина пуста, тому сидить удома, а працює за нього стряпчий, відомий хапуга. Тут і говорити не варто про якийсь порядок, якщо важливі рішення ухвалює людина, що зовсім не розуміється на справі, доки уповноважена особа «вишиває по тюлю».

Схожий прийом використано в описі поштмейстера, серйозної і мовчазної людини, низенького, але дотепника й філософа. Тільки тут різні характеристики об'єднано в один ряд: «низенький», «але філософ». Тобто зріст стає алегорією на розумові здібності цієї людини.

Реакцію на реформи також показано досить іронічно: від нових призначень і кількості паперів державні службовці худнуть, але дехто зберіг колишні форми. А на наради, за словами Гоголя, збиралися тільки тоді, коли можна погуляти або пообідати, але в цьому, звісно, не чиновники винні, а менталітет народу.

Гоголь у «Мертвих душах» зображує чиновників тільки за обідами, грою у віст або інші карткові ігри. Тільки один раз читач бачить чиновників на робочому місці, коли Чичиков приїхав оформити купчу на селян. У відомстві Павлу Івановичу недвозначно натякають, що справи без хабара не просуватимуться, а вже про швидке розв'язання будь-якого питання без певної суми і говорити нема чого. Жодного прохання не розглядають без хабара. Це підтверджує і поліцмейстер, якому *«варто тільки моргнути, проходячи повз рибного ряду або льоху»*, і в нього з'являються балики й хороші вина.

2-й учень. Найбільш жорстокою є повість про капітана Копейкіна. Інвалід війни в пошуках правди й допомоги вирушає з російської глибинки до столиці, щоб просити аудієнції у царя. Надії Копейкіна розбиваються о страшну реальність: поки міста й села бідують і недоотримують грошей, столиця розкошує. Зустріч із царем щоразу відкладають. Абсолютно зневірившись, капітан Копейкін пробирається до приймальні високопосадовця, вимагаючи, щоб його питання розглянули негайно, інакше він, Копейкін, із кабінету нікуди не піде. Чинownik запевняє, що зараз ветерана відвезуть до самого імператора, і на мить чинитач вірить у щасливий результат — радіє та сподівається разом із Копейкіним, що їде в бричці. Однак повість закінчується невтішно: після цього випадку Копейкіна більше ніхто не бачив. Цей епізод насправді лякає, адже людське життя виявляється дрібницею, утратою, від якої аніскільки не постраждає вся система.

Коли аферу Чичикова розкрили, арештовувати Павла Івановича не поспішали, тому що ніяк не могли зрозуміти, чи то його потрібно затримати, чи то він сам усіх затримає й винуватими зробить. Характеристикою чиновників у «Мертвих душах» можуть бути слова автора про те, що це такі люди, які сидять собі спокійно осторонь, накопичують капітальчик і влаштовують своє життя за рахунок інших. Марнотратство, бюрократія, хабарництво, кумівство й підлість — ось що характеризувало владу в Росії XIX ст.

4. Слово вчителя

— Оповідач у поемі — це реальна людина, що має свою біографію, це образ автора з багатьма властивими йому думками і рисами. Образ оповідача розкрито в ставленні до навколишньої дійсності. Його думки висловлює вся система образів. Перебуваючи в центрі поеми, він відкрито звертається до читача і не тільки розповідає про героїв, а й оцінює їх, передає свої думки, навіяні картинами життя.

І хоча образ оповідача близький авторові, їхні особистості не тотожні. Розповідь у поемі ведеться від імені ідеальної особистості, якою уявляє її автор. Через образ оповідача в поемі відбувається все те, що близьке й дороге авторові, що він любить і що сприймає душею. Оповідач, як і автор, — самотній мандрівник, який шукає щастя. Це людина, яка багато бачила й пережила. Він не сприймає зло і несправедливість, виступає проти вульгарності й міщанства та шукає нові форми людського

спілкування й існування. Оповідач вільно й відкрито, не приховуючи своєї іронії, висловлює передові погляди своєї епохи, розкриває вади й хвороби суспільства.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ

1. Творчо-аналітична робота

- ▼ Що ми називаємо *ліричним відступом* у творі?
- ▼ Наведіть приклади ліричного відступу в поемі «Мертві душі».
- ▼ З якою метою автор використовує ліричні відступи?
- ▼ Назвіть найважливіші теми авторських відступів у творі. (*Дві найважливіші теми авторських роздумів — тема Росії і тема дороги — зливаються в ліричному відступі, який завершує перший том поеми.*)

2. Завершальне слово вчителя

— Головні герої «Мертвих душ» повинні були втілювати три головні російські прошарки: поміщиків, селян і чиновників. Особливу увагу приділено поміщикам, у яких Чичиков скуповує мертві душі: Манілову, Коробочці, Ноздрьову, Плюшкіну і Собакевичу. Чиновники в цій поемі досить схожі на поміщиків. Дуже виразним персонажем є губернський прокурор, який помирає від потрясіння, дізнавшись про аферу Чичикова. Так з'ясовується, що він теж умів відчувати. Але взагалі, на думку Гоголя, чиновники вміють лише брати хабарі.

Селяни є епізодичними персонажами, їх у поемі зовсім мало: кріпосні поміщиків, випадкові зустрічні. Селяни — це загадка. Чичиков довго розмірковує про російський народ, фантазує, дивлячись на довгий список мертвих душ.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Інтерактивний прийом «Однією фразою...»

- ▼ Однією фразою по черзі підбийте підсумок уроку.

2. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Несподіваним для мене сьогодні стало...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: прочитати повість «Сорочинський ярмарок» М. В. Гоголя. Випереджальне (для охочих): переглянути екранізацію повісті (1938, реж. М. В. Екк; або 1985, реж. В. Б. Сміхов).

УРОК № 33

ЛК. М. В. ГОГОЛЬ «СОРОЧИНСЬКИЙ ЯРМАРОК»

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання символічності й українського колориту в повісті М. В. Гоголя «Сорочинський ярмарок»; уміння характеризувати персонажів, визначати їхню роль та значення; навички аналітичної роботи; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань; критичне мислення; розуміння системи образів для розкриття ідейного задуму твору; *комунікативну*: уміння працювати в групі; толерантне ставлення до думок та почуттів оточуючих; *інформаційну*: навички визначення ролі деталі в тексті, ефективної роботи з книгою; *громадянську*: любов та повагу до рідної землі й народу; *загальнокультурну*: патріотизм; читацькі інтереси).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: українська художня культура (мистецтво).

Обладнання: портрет М. В. Гоголя, тексти повісті «Сорочинський ярмарок», ілюстрації до неї, фрагменти екранізації «Сорочинський ярмарок» (1938, реж. М. В. Екк), фото фестивалю у Великих Сорочинцях.

*Мені нудно в хаті жить.
Ой вези ж мене із дому,
Де багацько грому, грому,
Де гопцюють все дівки,
Де гуляють парубки!
Зі старовинної легенди*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ**

Інтерактивний прийом «Гронування» (запис до зошитів)

- ▼ За принципом гронування складіть схему до творчості Миколи Гоголя.

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Учитель. Епіграфом до першого розділу «Сорочинського ярмарку» письменник узяв слова, як зазначено в повісті, — «зі старовинної легенди» (*декламує епіграф*). Подорож на ярмарок для родини Солопія Черевика була мовби тимчасовим переселенням

в інший, небуденний світ, сповнений веселого гамору, пісень, танців, таємниць, де на них очікували незвичайні пригоди, тобто у яскраве середовище українського народного свята. М. В. Гоголь мав намір уперше відкрити читачеві чарівний світ українського ярмарку.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Якщо не брати до уваги поему «Ганц Кюхельгартен», що вийшла друком під псевдонімом, першою книгою Миколи Гоголя слід вважати «Вечори на хуторі біля Диканьки». Саме завдяки «Вечорам...» Гоголь зажив слави, водночас утіливши свою любов до рідної землі та її народу. Книга містить два томи: перший вийшов друком 1831 р., другий — 1832-го. Розповіді «Вечорів...» Гоголь писав упродовж 1829–1832 рр. За сюжетом оповідки нібито зібрав і видав книжкою пасічник Рудий Панько. Повість «Сорочинський ярмарок» належить до першої частини.

Відомо, що деякі елементи Гоголь запозичив із п'єси свого батька «Простак», написаної для домашнього театру: окремі образи та сцени дуже схожі. Письменник обрав також рядки із п'єси батька епіграфами до окремих глав повісті. Водночас «Сорочинський ярмарок» — настільки яскравий, талановитий і самобутній твір, що навіть найсуворіший критик не зможе назвати його переказом згаданої п'єси.

Весела оповідь заснована на народних легендах, казках та піснях, у ній є фольклорні мотиви: ярмарок, чорти, прокляте місце, цигани, пара закоханих, невірна дружина, яка ховає свого коханця. Навіть червоний колір свитки — символ вогню, крові та інших нещастів — запозичено з народних повір'їв.

Створюючи «Сорочинський ярмарок», Гоголь звернувся до спогадів власного дитинства та записів із заповітного зошита, але переплавив цей матеріал, перемішав, спаяв у щось нове, оригінальне. Традиційно цей твір визначають як комедійно-романтичний, але це не зовсім так: кумедний сюжет з яскравою любовною лінією тут доповнено цілком реалістичними побутовими замальовками. На окрему увагу заслуговує містична складова повісті, у якій навіть містика є обманом. Адже всі її прояви, крім розповіді кума Цибулі, виявляються справою рук хитрого цигана та Грицька.

2. Аналіз тексту літературного твору

- ▼ Складіть сюжетну лінію повісті «Сорочинський ярмарок». *(Вісімнадцятирічна Параска уперше їде з батьком Солоп'єм*

Черевиком та мачухою Хіврею на ярмарок у Сорочинці → почуття Грицька та пропозиція одружитися → згода Солонія та спротив Хіврі → відчай Грицька; знайомство з циганами → чутка про зачаровану свитку та чорта, що хоче її повернути → історія про свитку, почута в будинку Черевика від кума → коханець Хіврі → зустріч Черевика з циганами дорогою на ярмарок → пригода з конем → поява «рятівника» Грицька; друга спроба одружитися → весільний бенкет.)

- ▼ Зачитайте фрагменти повісті, у яких автор висловлює своє ставлення до народних традицій та звичаїв.

3. Сприйняття творів інших видів мистецтв

- ▼ Перегляньте фрагменти екранізації повісті «Сорочинський ярмарок». Чи відповідають екранні образи гоголівських героїв вашим уявленням про літературних?

4. Розповідь учителя

— Феномен ярмарку М. В. Гоголь художньо осмислює як святокове дійство, що традиційно організовує народне життя подібно до календарної обрядовості. На перший погляд, ярмарок є хаотичним скупченням торгового люду. Умисно підсилюючи це оманливе враження, М. В. Гоголь узяв до другого розділу повісті епіграф із комедії свого батька: *«Що, Боже ти мій, Господи! Чого нема на тій ярмарці! Колеса, скло, дьоготь, тютюн, ремінь, цибуля, крамарі всякі... так, що хоч би в кишені було рублів і з тридцять, то й тоді б не закупив усієї ярмарки»*. Однак, попри навмисну хаотичність, ярмарок в інтерпретації М. В. Гоголя постає чинником гармонії народного життя: придбані на ярмарку товари займають своє місце в господарстві селян, ремісників та інших соціальних верств, сприяючи його оснащенню і впорядкуванню; безладний ярмарковий гомін після завершення торгів стихне й перейде у стрункий спів різних гуртів, які в різних кутках ярмаркової площі й поза нею святкують вдале завершення операцій купівлі-продажу; зрештою весь ярмарковий люд у «Сорочинському ярмарку» об'єднується в єдиному ритмі масового фінального танцю.

Фінал «Сорочинського ярмарку» глибокого символічний. У єдиному танці М. В. Гоголь об'єднав не лише строкатий ярмарковий люд, а й різні часові площини — молодість, представлену Параскою та Грицьком, і старість, представлену старенькими бабусями. Це уособлення не лише різного людського віку, а й минулого та майбутнього. Таким чином, танець у «Сорочинському ярмарку» символізує єдність народу, цілісність народної культури.

Ця єдність і цілісність, що не завжди помітна в буденному житті, розкривається в карнавальному ярмарковому дійстві, у сфері святкової сміхової культури.

М. В. Гоголь створив колоритну, неперевершену картину українського ярмарку як традиційного народного свята. Однак художня мета геніального письменника полягала не лише у створенні соковитої картини народного свята — феномен ярмарку досліджено в повісті також в аспекті розкриття сутнісних рис народного характеру, народної душі.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ

1. Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

2. Складання сенкана

- ▼ Складіть сенкан «Сорочинський ярмарок».

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Завершальне слово вчителя

— Світ «Сорочинського ярмарку» — це світ вільних людей. Воля була для М. В. Гоголя визначальною ознакою українського соціуму. У символічному світі Гоголя немає нічого випадкового. Мабуть, не випадково місце своєї появи на світ Микола Васильович увічнив повістю «Сорочинський ярмарок». Реальні щорічні ярмарки, які відбувалися у Великих Сорочинцях останньої суботи й неділі серпня, сьогодні є щорічним Гоголівським святом, залучаючи в такий спосіб письменника та його повість до традиційного календарного циклу народних свят Полтавщини й усієї України. Щоразу мовби оновлюючись, текст «Сорочинського ярмарку» актуалізує в сучасному ярмарковому дійстві архетипи української національної культури.

2. Інтерактивний прийом «Однією фразою...»

- ▼ Однією фразою по черзі підбийте підсумок уроку.

3. Інтерактивний прийом «Запитання авторові»

- ▼ Про що б ви запитали Миколу Гоголя, якби мали нагоду поговорити з ним?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи за темою «Проза пізнього романтизму й переходу до реалізму XIX ст.».

УРОК № 34

КОНТРОЛЬНА РОБОТА ЗА ТЕМОЮ «ПРОЗА ПІЗЬНОГО РОМАНТИЗМУ Й ПЕРЕХОДУ ДО РЕАЛІЗМУ XIX СТ.»

Мета — формувати компетентності: *предметні* (систематизовані й узагальнені знання про творчість Е. Т. А. Гофмана та М. В. Гоголя, взаємодію романтичних та реалістичних елементів у їхній творчості; писемне мовлення; гуманістичний світогляд); *ключові* (інформаційну: уміння систематизувати здобуті знання та критично їх осмислювати; загальнокультурну: творчі здібності; прагнення досягти високого результату).

Тип уроку: урок контролю й корекції знань, умінь і навичок.

Обладнання: картки із завданнями (4 варіанти).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ****1. Ознайомлення із завданнями та критеріями їх оцінювання****2. Виконання контрольної роботи (усього 12 балів
за кожним із варіантів; по 3 бали за кожну правильну, повну
й аргументовану відповідь)****I варіант**

1. Що таке *алегорія*? Як її використовує Е. Т. А. Гофман?
2. Чим різняться філістери та мрійники (ентузіасты)?
3. Схарактеризуйте жанрову своєрідність та композицію твору М. В. Гоголя «Мертві душі».
4. Яке значення у творі М. В. Гоголя «Мертві душі» мають ліричні відступи? Як змінюються їхні тональність і зміст від початку до кінця твору?

II варіант

1. Схарактеризуйте елементи гротеску в повісті Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес...».
2. На ваш погляд, хто з героїв повісті Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес...» має риси авторського ідеалу?
3. Схарактеризуйте задум, історію створення «Мертвих душ» М. В. Гоголя.

4. Хто з героїв «Мертвих душ» М. В. Гоголя видається вам найменш небезпечним, а хто — найстрашнішим? Чому?

III варіант

1. У чому виявляється сатирична спрямованість повісті Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес...»?
2. Як вплинув фольклор на творчість Е. Т. А. Гофмана? Яким є значення образу-символу золотих волосинок у повісті Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес...»? Хто піддається цим чарам, а хто — ні? Чому?
3. Поясніть сенс назви твору М. В. Гоголя «Мертві душі».
4. Як ви вважаєте, чому М. В. Гоголь наділяє Чичикова невиразною зовнішністю? Як автор висловлює своє ставлення до цього героя?

IV варіант

1. Яким є ідейно-художній зміст епізоду запровадження освіти у повісті Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес...» (хто очолював освіту, якими були його новації)?
2. Згадайте опис малюка справжнього та спробуйте змалювати, яким його бачать філістери (за повістю Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес...»).
3. Які сатиричні прийоми використовує М. В. Гоголь у зображенні персонажів твору «Мертві душі»?
4. Що спільного у гоголівських поміщиків? Чим вони різняться?

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення:
 - «Мені сьогодні вдалося...»;
 - «Найскладнішим для мене було...».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити ознаки романтизму в поезії. **Випереджальне (індивідуальне; 4–5 учнів):** підготувати повідомлення про життя та творчість Ф. І. Тютчева, декламування напам'ять віршів митця «Іще горять в душі бажання...» та «*Silentium*».

Росія

УРОК № 35

ПОЕЗІЯ «ЧИСТОГО МИСТЕЦТВА». ФЕДІР ІВАНОВИЧ ТЮТЧЕВ — ПОЕТ-ФІЛОСОФ І ТОНКИЙ ЛІРИК. ПРОВІДНІ МОТИВИ ТВОРЧОСТІ МИТЦЯ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання особливостей поезії «чистого мистецтва», біографії та творчості Ф. І. Тютчева, розуміння глибини його поезії; критичне мислення; мовлення; читацьку активність); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань; *комунікативну*: уміння працювати в групі; толерантне ставлення до думок оточуючих; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; естетичний смак).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: «чисте мистецтво».

Міжпредметні зв'язки: українська художня культура (мистецтво), інформатика.

Обладнання: портрет Ф. І. Тютчева, тексти його творів, відеофільм «Ф. І. Тютчев».

*Нам не дано вгадати,
Як слово наше відгукнеться.*

Ф. І. Тютчев (переклад М. Т. Рильського)

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Аналіз контрольної роботи

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Назвіть ознаки романтизму в поезії. Наведіть приклади.

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель (*декламує текст епіграфа*). На честь автора цих рядків названо астероїд головного поясу, відкритий 3 жовтня 1981 р. Про цього митця ми говоритимемо впродовж двох наступних уроків.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Теорія літератури (запис до зошитів)

«Чисте мистецтво» («мистецтво для мистецтва», «естетична критика») — напрям у російській літературі та критиці 1850–1860-х рр., який характеризується поглибленою увагою до духовно-естетичних особливостей літератури як виду мистецтва, що є Божественним джерелом Добра, Любові та Краси. Чисте — це, передусім, духовно наповнене, потужне за способами самовираження мистецтво.

Федір Тютчев

Особливості поезії «чистого мистецтва»

- Поезія натяків, здогадок, замовчувань.
- Вірші не мають сюжету: ліричні мініатюри передають не думки й почуття, а летючий настрій поета.
- Мистецтво не має бути пов'язаним із життям.
- Поет не повинен втручатися у справи бідного світу.
- Це поезія для обраних.

Провідні теми поезії «чистого мистецтва»

- Кохання — лірика відзначена багатством відтінків: ніжністю й душевним теплом.
- Природа — образність, нетрадиційність порівнянь, епітетів; олюднення природи, знаходження в ній відгомону своїх настроїв і почуттів.
- Мистецтво — співучість і музикальність.
- Поезія — самоціль для поета: необхідно спокійно споглядати, усамітнівшись від суєтного світу й заглибившись у самотутній світ індивідуальних переживань. Поет вільний, незалежний від зовнішніх умов. Призначення його — линути туди, куди кличе вільний розум.

2. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

(1-й учень виступає зі стислим повідомленням про життєвий шлях Ф. І. Тютчева.)

2-й учень. Ранні вірші Федір Іванович Тютчев створював у дусі поетичної традиції XVIII ст. У 1830-ті рр. у його віршах

відчутний вплив європейського (особливо німецького) романтизму. Це філософська (медитативна) лірика, провідні теми якої — міркування про світобудову, людську долю, природу. У 1840-ві рр. Тютчев опублікував кілька політичних статей, присвячених проблемі відносин між Росією та Заходом. У 1850-х рр. митець створив низку пронизливих любовних віршів, у яких кохання осмислено як трагедію. Ці вірші, згодом об'єднані в так званий *денисьєвський цикл*, присвячено коханій поета — Олені Олександрівні Денисьєвій. У 1860–1870-ті рр. у творчості Тютчева переважала політична тематика.

Особливості поетичного світу Ф. І. Тютчева

- Сприйняття буття як катастрофи.
- Поет-філософ, поет-психолог.
- Останній російський поет-романтик.
- Природа — живий, багатолікий і одухотворений світ.
- Людина часто самотня й безсила порівняно з могутністю природи.
- Для віршів характерна насичена метафоричність.
- У жанровому плані — тяжіння до філософської мініатюри, поетичної фрагментарності.

3. Декламування поетичних творів

(за випереджальним домашнім завданням)

(Двоє учнів декламують напам'ять вірші Ф. І. Тютчева.)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ

Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Усне словесне малювання

- ▼ Розкажіть, якою людиною ви уявляєте Ф. І. Тютчева.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: вивчити напам'ять (у перекладі чи мовою оригіналу) вірш Ф. І. Тютчева («*Silentium*» або «Іще горять в душі бажання...»). **Для охочих:** переглянути фільм «Кохання і правда Федора Тютчева» (2003, реж. Н. С. Бондарчук, за мотивами книги В. В. Кожина «Пророк у своїй вітчизні Федір Тютчев»).

УРОК № 36

Ф. І. ТЮТЧЕВ «ІЩЕ ГОРЯТЬ В ДУШІ БАЖАННЯ...», «SILENTIUM». МАЙСТЕРНІСТЬ ОПИСІВ У ПОЕЗІЇ МИТЦЯ. ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання творчості Ф. І. Тютчева; навички виразного читання й аналізу ліричного твору; читацьку активність); *ключові* (уміння вчитися: прагнення нових знань; *комунікативну*: уміння працювати в групі; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *громадянську*: любов до рідної землі; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; естетичний смак).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Обладнання: портрет Ф. І. Тютчева, тексти його творів, роздавальний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

(Учні декламують напам'ять вірші Ф. І. Тютчева «Silentium» або «Іще горять в душі бажання...» у перекладі чи мовою оригіналу.)

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Один із найвідоміших віршів Ф. І. Тютчева — «Silentium» («Мовчання») — грікий заклик до мовчання, туга через те, що одна людина ніколи не зможе цілком зрозуміти іншу. Вірші про кохання цього геніального поета неодноразово зачіпали найтонші струни нашої душі. Скільки щирості й почуттів у його ліриці, скільки переживань та хвилювань! Ніжність дотиків, швидкоплинність миттєвостей — тільки Тютчев умів так вишукано й тонко описати любовні переживання у віршах.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

Аналіз тексту літературного твору¹

- ▼ Проаналізуйте вірші Ф. І. Тютчева «Silentium», «Іще горять в душі бажання...» за запропонованим планом.

¹ Див. додаток до уроку № 36 на с. 231–233 цього посібника.

План аналізу ліричного твору

1. Назва, автор, творча історія.
2. Тема, ідея.
3. Композиція та внутрішній сюжет.
4. Ліричний герой, система образів.
5. Жанрова специфіка.
6. Емоційне забарвлення.
7. Настрій вірша, які думки й почуття він викликає.
8. Особливості поетичної мови (лексика, фонетика, художні засоби).
9. Особливості ритміки, рими, розміру.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ**Інтерактивний прийом «Ланцюжок»**

- ▼ За ланцюжком підбийте підсумки вивченого.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити план аналізу ліричного твору. **Випереджальне (індивідуальне; 3–4 учні):** підготувати повідомлення про життєвий шлях А. А. Фета, декламування напам'ять віршів митця «Шепіт, ніжний звук зітхання...», «Я прийшов до тебе, мила...».

УРОК № 37

АФАНАСІЙ АФАНАСІЙОВИЧ ФЕТ «ШЕПІТ, НИЖНИЙ ЗВУК ЗІТХАННЯ...», «Я ПРИЙШОВ ДО ТЕБЕ, МИЛА...».**СВОЄРІДНІСТЬ ПЕЙЗАЖНОЇ ТА ІНТИМНОЇ ЛІРИКИ А. А. ФЕТА**

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання біографії та творчості А. А. Фета; розуміння багатства лірики поета; навички виразного читання; читацьку активність); *ключові* (уміння вчитися: прагнення нових знань; *комунікативну*: уміння працювати в групі; толерантне ставлення до думок оточуючих; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; естетичний смак).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: імпресіонізм, символізм.

Міжпредметні зв'язки: інформатика.

Обладнання: портрет А. А. Фета, тексти його творів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Усний літературний диктант «Клоуз-тест»

- ▼ Федір Тютчев народився (де і коли)... *(23 листопада (5 грудня) 1803 р. у садибі Овстуг Орловської губернії у дворянській родині).*
- ▼ Початкову освіту здобув... *(удома).*
- ▼ Детально вивчав... *(поезію Давнього Риму та латину).*
- ▼ 1819 року вступив до Московського університету на відділення... *(словесності).*
- ▼ Після закінчення університету отримав місце у... *(Колегії іноземних справ у Петербурзі).*
- ▼ 1822 року його призначили позаштатним чиновником російської дипломатичної місії у... *(Мюнхені).*
- ▼ Поет жив за кордоном упродовж... *(22 років).*
- ▼ Перший період творчості Тютчева припадає на 1810–1820 рр. Його тогочасні вірші... *(вельми архаїчні та схожі на поезію минулого століття).*
- ▼ Другий період творчості письменника (1820-ті–1840-ві) характеризується... *(використанням форм європейського романтизму й російської лірики).*
- ▼ Тютчев повернувся до Росії... *(1844 року).*
- ▼ Здоров'я поета погіршилося через... *(проблеми на службі й у родині).*
- ▼ Основні теми лірики Ф. Тютчева — ... *(кохання, природа).*

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

(Учень (учениця) виступає зі стислим повідомленням про життєвий шлях А. А. Фета.)

2. Слово вчителя

— У творчості Афанасій Афанасійович Фет спирався на високе призначення поезії, протиставляючи її реальності. У пейзажній ліриці поета панують життєствердні й оптимістичні мотиви. Фет писав про те, що бачив, зупиняючись на зовні простому та звичайному, передаючи радше власні враження від побаченого, тому

Головні дати життя та творчості А. А. Фета

1820 р., 23 листопада (народився в маєтку Новосілки Орловської губернії)

1834 р. (позбавлений усіх привілеїв потомственного дворянина, прізвища *Шенин* і російського підданства) → 1835–1837 рр. (навчався в приватній німецькій школі-пансіонаті в м. Верро) → 1838–1844 рр. (навчався в університеті)

1840 р. (вийшла друком перша збірка «Ліричний пантеон») → 1845 р. (вступив до провінційного кірасирського полку на півдні Росії) → 1846 р. (отримав офіцерський чин) → 1850 р. (опубліковано другу збірку «Вірші») → 1853 р. (перейшов на службу до гвардійського полку) → 1856 р. (вийшла друком третя збірка віршів) → 1857 р. (обвинчався з Марією Боткіною) → 1858 р. (вийшов у відставку)

1863 р. (опубліковано двотомне зібрання віршів) → 1867 р. (обраний мировим суддею) → 1873 р. (повернув дворянські привілеї та прізвище *Шенин*) → 1883–1891 рр. (працював над п'ятитомником «Вечірні вогні»)

1892 р., 21 листопада (помер у Москві від серцевого нападу)

природа й почуття у нього нерозривні та перебувають у гармонії. Характерний стан ліричного героя Фета — естетична захопленість. Читач поступово прилучається до його переживань, а згодом і сам ніби стає учасником художньої дії. Пристрасне ставлення до природи вводить героя Фета у світ краси, визначає його романтичне відчуження від земного буття. Митець широко використовує яскраві деталі, конкретні прикмети пори року чи часу, що викликають певні асоціації. Колір і звук, зорові й слухові образи у віршах поета доповнюють одне одного, можливо, тому декому з читачів незрозумілі такі визначення, як «дзвінкий сад», «рум'яна скромність», «тане скрипка», «серце квітує», але таку єдність людських почуттів згодом проголосять своїм гаслом символісти.

Безмежну владу над героєм має жіноча краса. Споглядання чарівного обличчя коханої жінки дарує йому не меншу естетичну насолоду, ніж нескінченне милування природою. На відміну від віршів про природу, поезії про кохання у Фета позбавлені конкретності: вони привертають увагу насамперед глибиною передавання

почуттів, найтонших порухів людської душі. Основний мотив інтимної лірики митця — життєствердне почуття кохання, завжди світле й радісне. Одухотворене та людяне кохання стає у нього осяйним святом.

3. Декламування поетичних творів (за випереджальним домашнім завданням)

(Учень (учениця) декламує напам'ять вірш А. А. Фета «Шепіт, ніжний звук зітхання...».)

4. Аналіз тексту поетичного твору¹

- ▼ Проаналізуйте щойно почутий вірш А. А. Фета «Шепіт, ніжний звук зітхання...».

Очікувана відповідь

Це одна з найвідоміших ліричних мініатюр Фета. Її написано й опубліковано 1850 р. у журналі «Москвитянин». У зміненому вигляді вірш вийшов друком 1856 р., одразу полонивши серця читачів. Його 12 коротких рядків пройняті

Афанасій Фет

сильним почуттям, слова дібрано так, що кожне з них є натяком, а об'єднані разом вони утворюють систему натяків, що мають підтекст і справляють особливе враження. Це свідчить про ознаки імпресіонізму в ліриці Фета. Читачів і сьогодні вражає те, що вірш, сповнений руху від початку до кінця, написано без жодного дієслова, а з 36 слів, які його складають, 26 — іменники. Поезія Фета звернена до вічного, природа й почуття у ній злиті воедино. Поет тонко розкриває різноманітні відтінки переживань людини, зображує порухи душі, які складно передати словами.

5. Декламування поетичних творів (за випереджальним домашнім завданням)

(Учень (учениця) декламує напам'ять вірш А. А. Фета «Я прийшов до тебе, мила...».)

6. Аналіз тексту поетичного твору¹

- ▼ Проаналізуйте щойно почутий вірш А. А. Фета «Я прийшов до тебе, мила...».

¹ Див. додаток до уроку № 37 на с. 233–234 цього посібника.

Очікувана відповідь

Це зразок ліричного вірша, у якому тісно переплелися одвічні теми кохання та природи. Але в цій поезії вони пов'язані з темою поетичної творчості. Вірш вражає абсолютною єдністю форми та змісту. Здається, митець створив його єдиним подихом. Захоплення природою й почуття кохання надихають поета на творчість, яка має бути вільною імпровізацією. Не зміст, а звук пісні стає у Фета найвищим щаблем на шляху до духовного. Розуміння музики як інтуїтивного осягнення прихованої сутності речей зумовило інтерес російських символістів до поезії Фета, адже бачення світу крізь миттєві відчуття, враження та настрої характерне для імпресіоністичного мистецтва.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Складання опорного конспекту (*запис до зошитів*)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Усне словесне малювання

- ▼ Які пейзажі й образи нав'яли вам поезії А. А. Фета?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Одну із досліджених на уроці поезій А. А. Фета вивчити напам'ять (*за вибором учнів*) у перекладі чи мовою оригіналу, дібрати для виразного читання інші вірші поета.

УРОК № 38

РОМАНТИЧНІ ТЕМИ, МОТИВИ, ОБРАЗИ. ЕЛЕМЕНТИ ІМПРЕСІОНІЗМУ В ПОЕЗІЇ А. А. ФЕТА

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання творчості А. А. Фета; навички дослідницької роботи, виразного декламування й аналізу ліричних творів; читацьку активність); *ключові* (уміння вчитися: уміння критично осмислювати здобуту інформацію; комунікативну: толерантне ставлення до думок оточуючих; інформаційну: навички самостійного здобування й систематизування інформації; загальнокультурну: прагнення збагатити свій світогляд; естетичний смак).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Обладнання: портрет А. А. Фета, видання його творів, ілюстрації до них, аудіозаписи романсів на слова А. А. Фета та Ф. І. Тютчева, медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Перевірка домашнього завдання

(Учні декламують напам'ять вірші А. А. Фета у перекладі чи мовою оригіналу.)

2. Інтерактивний прийом «Запитання — відповідь»

- ▼ Якій темі присвячено вірш «Шепіт, ніжний звук зітхання...»?
- ▼ У чому полягає особливість мови цього вірша?
- ▼ Яку роль у цій поезії відіграють незавершені синтаксичні конструкції?
- ▼ Яким є настрій вірша А. А. Фета «Я прийшов до тебе, мила...»?
- ▼ Назвіть тему цього вірша.
- ▼ Яким у цьому вірші постає автор?
- ▼ Назвіть художні засоби вірша «Я прийшов до тебе, мила...».
- ▼ У якому творі А. А. Фет продемонстрував імпресіоністичне ставлення до поезії?

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Афанасій Афанасійович Фет — співець прекрасного. У цьому він убачав завдання митця. У ліриці Фета звучать піднесені мотиви, він створює образи, що заворюють своєю красою та витонченістю. Основні теми його поезії — природа, любов, творчість. Дослідімо творчість митця докладніше.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Фет-поет — тонкий лірик. Він уміє передавати ледь вловити як в людині, так і в навколишньому світі. Особливо це помітно у віршах, присвячених природі. Фет обожнює переходи від однієї пори року до іншої. У нього відсутні статичні пейзажі. Динаміка — ось головна властивість поетичних образів Фета, який був імпресіоністом, відтворювання миттєвого, мінливого настрою в ліричному творі було для нього найважливішим. Вірші про природу у поета переповнені цілою гамою різних емоцій. Поетичні образи весни й ночі — улюблені у Фета. Вони дуже таємничі, дозволяють людині розчинитися у своїй стихії і благоговійно очікувати на диво.

З подібними образами пов'язана інша заповітна тема в ліриці Фета — любов. Практично всі вірші про кохання Фет присвятив Марії Лазич, своїй трагічно загиблій подрузі. Образ коханої — центральний у цих творах. Лірична героїня тут світла та прекрасна, вона ніжно кохає свого поета, дарує йому спокій, рятує від життєвої суєти, надихає. Кохана в ліриці Фета — це образ-спогад. Марію не повернути, але у віршах вона оживає, щоразу пробу-джуючи глибокі, сильні почуття поета. Фет залишився вірним їй назавжди.

2. Декламування поетичних творів

(Учні декламують напам'ять обрані ними вірші А. А. Фета у перекладі чи мовою оригіналу.)

3. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учні прослуховують аудіозаписи романсів на слова А. А. Фета та Ф. І. Тютчева.)

- ▼ Чи доповнила музика поетичні рядки видатних російських ліриків?
- ▼ Які нові образи ви побачили в уже знайомих творах завдяки музиці?

4. Завершальне слово вчителя¹

— Романтична концепція життя у пізній ліриці Фета набуває остаточного художнього завершення. Кохання вмирає, а без нього світ людей стає чужим, ворожим і страшним. Герой Фета відчуває тугу за іншим, духовним світом, і поет дає йому змогу жити в цьому світі. Певною мірою на поета вплинула філософія А. Шопенгауера, який порівнював любовну пристрасть з демоном. Не меншою мірою вплинула на поета філософія В. С. Соловйова, який уважав кохання трагічним протиріччям між божественним і земним, тобто духовним і тілесним. Поет створює символічний образ небесного світу. Узагалі багатозначність, відсутність чіткої межі між прямим і переносним значеннями слів у ліриці поета роблять його одним із попередників символізму.

Поезія Фета наповнена музикальністю, розмаїттям ритмів і звуків. Митець використав усі ритмічні можливості силаботонічної системи, істотно вдосконаливши її метричні форми — завдяки дивовижній узгодженості метра й поетичного синтаксису (у Фета майже кожна стопа має свій синтаксичний аналог).

¹ Див. додаток до уроку № 38 на с. 234–235 цього посібника.

У синтаксисі поета з'являються ритмічно подовжені склади, які створюють додатковий музичний ефект. Як результат — виникає особлива, *фетівська музикальність*, коли музична інтонація, народжена поетичним словом, набуває здатності жити поза ним, своїм окремим життям. Звідси визначення стилю Фета як *наспівного стилю*. Не дивно, що для композиторів С. С. Рахманінова, П. І. Чайковського, М. А. Римського-Корсакова вірші поета стали джерелом натхнення.

В особистості митця поєдналися, здавалося б, несумісні риси Фета — військового й поміщика та Фета — митця й витонченого лірика, тому за життя поета часто не розуміли й насміхалися з його практицизму. Фет, спираючись на філософію Шопенгауера, розділяв повсякденне та піднесене, життя та красу. Можливо, відчувачи внутрішню роздвоєність, він намагався втекти у світ природи й кохання, які стають головними темами його лірики.

Попри посилений інтерес суспільства 1840–1850-х рр. до громадянської лірики, віршами Фета захоплювалися справжні шанувальники ліричної майстерності, тонкі художники слова — Л. М. Толстой, М. О. Некрасов, І. С. Тургенєв, О. О. Блок, а романи на його тексти, за твердженням М. Є. Салтикова-Щедріна, співала майже вся Росія.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ

Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний «Метод ПРЕС»

- ▼ Яке значення мала творчість Ф. І. Тютчева й А. А. Фета для світової літератури? Відповідь побудуйте за правилами «Методу ПРЕС» (від англ. *PRES* — *Position, Reason, Example, Solution*): а) власна позиція (*Position*: «Я вважаю, що...»); б) обґрунтування (*Reason*: «...тому, що...»); в) приклад (*Example*: «Наприклад, ...»); г) висновки (*Solution*: «Отже (тому), я вважаю...»).

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: підготуватися до уроку позакласного читання, прочитати «Хлопчик у Христа на ялинці» Ф. М. Достоевського. **Випереджальне (індивідуальне; 1–2 учні):** підготувати повідомлення про Ф. М. Достоевського.

УРОК № 39

ЛЧ. Ф. М. ДОСТОЄВСЬКИЙ «ХЛОПЧИК У ХРИСТА НА ЯЛИНЦІ»

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання творчості Ф. М. Достоевського та його оповідання «Хлопчик у Христа на ялинці»; розуміння психологічної лінії твору; мовлення; творчі здібності; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі та в колективі; *інформаційну*: навички ефективної роботи з додатковою літературою, уміння критично оцінювати теоретичний матеріал; *загальнокультурну*: почуття милосердя й гуманізму; прагнення літературної обізнаності; гуманістичний світогляд).

Тип уроку: урок позакласного читання.

Міжпредметні зв'язки: інформатика.

Обладнання: портрет Ф. М. Достоевського, текст «Хлопчик у Христа на ялинці».

*Будьте милосердними і співчутливими.
Щастя всього світу не варте жодної
сльозинки на щоці невинної дитини...
Ф. М. Достоевський*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****Евристична бесіда**

- ▼ Як ви вважаєте, що означає бути милосердним та співчутливим?
- ▼ У яких творах порушено ці теми?
- ▼ На вашу думку, що означає вислів *різдвяне оповідання*?
- ▼ У якому творі ви зустрічали різдвяну тему?
- ▼ Кому з героїв Ч. Діккенса ви особливо співчували? Чому?

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Учитель. Тема Різдва — одна з улюблених у митців слова. Зазвичай у творах цієї тематики йдеться про очікування радості або й дива, піднесення від цього очікування. Нерідко читачі стають свідками морального й духовного очищення героїв, які раптом розуміють, що життя прекрасне і жити потрібно в гармонії

з навколишнім світом, даруючи радість людям. Сьогодні ми погортаємо сторінки різдвяного оповідання, щоб побачити ще один бік людського життя.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Теорія літератури (запис до зошитів)

Різдвяне оповідання (оповідь) — літературний жанр, що належить до календарної літератури й характеризується певною специфікою порівняно з традиційним жанром оповідання.

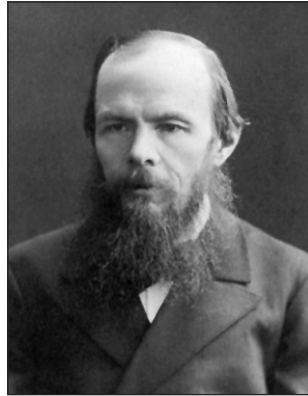
2. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

(Учень (учениця) стисло розповідає про життя та творчість Ф. М. Достоевського.)

3. Аналіз тексту літературного твору

- ▼ Складіть сюжетну лінію оповідання Ф. М. Достоевського «Хлопчик у Христа на ялинці». *(Хлопчик у холодному й вологому підвалі, років шести; йому холодно та голодно → хвора мама на нарах та хвора старенька у кутку → голодний хлопчик, темрява і зовсім холодна мама → яскраве святкове місто довкола і відчуття голоду та самотності хлопчика → місто святує, у кожному вікні ялинки, ласощі, танцюють діти й радіють дорослі → заможний будинок, де багато пирогів; хлопчик не втримався і зайшов → як на нього кричали! Вибіг хлопчик — і навіть оки — лялечки у вітринах; сміх крізь сльози → «сильному легко образити слабкого» → чуже подвір'я, сховок за дровами: «Тут не знайдуть, та й темно» → раптом стало тепло, хлопчик почув спів матері. «Мамо, я сплю, ах, як тут добре спати!» → «Підемо до мене на ялинку, хлопчику...» → «О, яке світло! О, яка ялинка!» → «Це Христова ялинка... У Христа завжди цього дня ялинка для маленьких діточок, у яких там немає своєї ялинки...» → зустріч дітей зі своїми матерями → уранці двірники знайшли трупик замерзлого хлопчика; його мама померла ще раніше...)*
- ▼ Чому хлопчик іде з підвалу? *(Відчуває холод, нікому не потрібний.)*
- ▼ Яким автор зобразив хлопчика?
- ▼ Яке місто побачив хлопчик? Як поведуться люди? *(Вирує життя, егоїзм, холодність стосунків, роз'єднання людей.)*
- ▼ Що відчуває й думає хлопчик? *(Відчуває небезпечність міста й натовпу, самотність, страх, голод і холод, згадує село.)*

- ▼ На що сподівався хлопчик, увійшовши у двері заможного будинку?
- ▼ Як до нього поставилися?
- ▼ Чому хлопчик не відчув радості від Різдва? (*Радість свята затьмарили жорстокість та бездушність, тому хлопчик відчувається самотнім і наляканим.*)
- ▼ Чому хлопчик засміявся біля вітрини з іграшками?
- ▼ Чим різняться описи першої ялинки та ялинки у Христа? (*На ялинці у Христа хлопчик потрапляє в атмосферу любові, він отримує те, чого не мав на землі.*)
- ▼ Кого бачить хлопчик на ялинці у Христа? Хто ці діти?
- ▼ Чи сталося диво в оповіданні?
- ▼ Чому це оповідання визначають як різдвяне? (*Ангельська душа дитини звільняється від земних страждань.*)
- ▼ У фіналі оповідання автор сам себе запитує: «*І навіщо ж я видав таку історію?*». Як ви вважаєте, навіщо?
- ▼ Якою є тема цього оповідання?
- ▼ Чи актуальне це оповідання сьогодні?

Федір Достоевський

4. Робота з епіграфом

- ▼ Як ви зрозуміли епіграф до уроку?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ

Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Грунування» (запис до зошитів)

- ▼ За принципом грунування складіть схему до оповідання «Хлопчик у Христа на ялинці».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: написати твір-мініатюру «Як не бути байдужим» або «Жити з милосердям у серці». Випереджальне (індивідуальне; 7–8 учнів): підготувати повідомлення про А. Міцкевича, виразне читання його сонетів (№ 1, 4, 6, 8, 14, 18).

УРОК № 40

ЛК. А. МІЦКЕВИЧ «КРИМСЬКІ СОНЕТИ»

Мета — **формуванати компетентності:** *предметні* (знання про представників європейського символізму та їхню творчість; знання біографії та творчості А. Міцкевича, його романтичного світогляду; уміння будувати аргументовані висловлювання; навички виразного читання; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; *комунікативну*: уміння працювати в групі; толерантне ставлення до думок оточуючих; *інформаційну*: навички ефективної роботи з підручником та додатковою літературою; уміння критично оцінювати теоретичний матеріал; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок позакласного читання з елементами аналізування ліричного твору.

Міжпредметні зв'язки: українська художня культура (мистецтво), інформатика.

Обладнання: портрет А. Міцкевича, текст збірки «Кримські сонети».

*Адам Міцкевич, без сумніву,
найвидатніший поет польської
нації й один із найгеніальніших
людей, якого бачило людство.*

І. Я. Франко

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Учитель. Польська література має багатовікову традицію. Світової слави зажив польський романтизм, із яким пов'язана творчість композиторів Ф. Шопена та С. Монюшка, поета й драматурга Ю. Словацького та чи не найяскравішого в цій плеяді — поета Адама Міцкевича. Його значення для польської літератури можна порівняти хіба що зі значенням О. С. Пушкіна для російської, Т. Г. Шевченка — для української: Міцкевич започаткував нову польську літературу й нову польську мову. Національний герой Польщі Адам Міцкевич мав тісні зв'язки з Україною, з її тогочасними митцями. Сьогодні ми поговоримо про цю видатну особистість і талановитого поета.

III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

(Учень (учениця) виступає з оглядом життя та творчості Адама Міцкевича. За потреби вчитель доповнює повідомлення школяра.)

2. Вступне слово вчителя

— Цикл «Кримські сонети», що містить 18 віршів, Адам Бернард Міцкевич написав під враженням двомісячної подорожі Кримом. *«Що залишилося в пам'яті після подорожі, міститься в сонетах»*, — згадував поет, захоплений романтичними кримськими пейзажами: дикими горами, пишною рослинністю та скелястим узбережжям Чорного моря. Спочатку Міцкевич хотів написати романтичну поему у східному дусі, але пізніше вирішив створити цикл сонетів, об'єднаних образом героя-мандрівника, який дивиться на новий і незвичний світ очима поета.

Адам Міцкевич

Епіграфом до циклу поет узяв слова додатка до «Західно-східного дивану» Й. В. Гете: *«Хто хоче зрозуміти поета, повинен побувати в поетовій країні»*. Цим він одразу дав зрозуміти, що задум циклу пов'язаний з його батьківщиною, а не з Кримом. Про патріотизм і ностальгію за рідною землею як провідний настрій «Кримських сонетів» ми сьогодні поговоримо.

Головним героєм «Кримських сонетів» є мандрівник. Буйна природа Криму — це тло його роздумів, спільниця його тривожних снів, джерело бажаної душевної рівноваги. Уже в прелюдії до циклу — в «Акерманських степах» — ліричний герой так напружує слух, що міг би почути голос з батьківщини. Цей образ вітчизни з ним скрізь: і тоді, коли він оповідає про плавання морем, і коли оплакує жертви ханського свавілля. Йому навіть здається, що рої ясних зір, якими всіяний Чумацький Шлях, — то сльози польки-бранки, вияв її пекельної туги за рідним краєм.

3. Декламування поетичних творів

(за випереджальним домашнім завданням)

(Охочі виразно читають сонети А. Міцкевича № 1, 4, 6, 8, 14, 18¹.)

¹ Див. додаток до уроку № 40 на с. 235–237 цього посібника.

4. Аналіз тексту поетичного твору (робота в групах)

- ▼ У 6 групах підготувати виразне читання сонета, стисло описати його: 1-ша група — «Акерманські степи», 2-га — «Буря», 3-тя — «Бахчисарай», 4-та — «Гробниця Потоцької», 5-та — «Пілігрим», 6-та — «Аю-Даг».

Очікувані відповіді

1-ша група. **Сонет № 1 «Акерманські степи».** Східний колорит, бездоганно змальовані пейзажі використано для того, щоб відтінити переживань героя, який тужить за рідним краєм.

2-га група. **Сонет № 4 «Буря».** Душевний стан ліричного героя передано через порівняння з безжальним буревієм. Однак негода не лякає героя — оптимізму йому надає відчуття, що поряд друзі й віра.

3-тя група. **Сонет № 6 «Бахчисарай».** Мандрівник, роздивляючись руїни ханської столиці, доходить висновку про плинність усього, що свого часу уособлювало владу й могутність. У сонеті наявний мотив минулості будь-якої деспотії, зокрема царської, яка зробила поета вигнанцем.

4-та група. **Сонет № 8 «Гробниця Потоцької».** В основі сюжету — поширена на той час у Криму легенда про гробницю, збудовану ханом Керим-Гіреєм для своєї наложниці. За однією з версій, вона була полькою з княжої родини Потоцьких. Поет використав цей фольклорний мотив для порівняння долі мандрівника-вигнанця, відірваного від батьківщини, із долею прекрасної польки, яка померла на чужині.

5-та група. **Сонет № 14 «Пілігрим».** У сонеті яскраво втілено тугу за рідним краєм — герой-мандрівник заявляє, що трясовина Литви миліша для нього за казкові дива чужого краю.

6-та група. **Сонет № 18 «Аю-Даг».** Останній сонет циклу далекий від песимізму. Автор привів героя до бурхливого моря, яке невпинно накочує свої хвилі на берег, і порівняв його з молодим поетом — пристрасним та натхненим, досягаючи цим порівнянням паралелізму природи й людини.

5. Теорія літератури (запис до зошитів)

Цикл — група творів, об'єднаних автором за жанровим, ідейно-тематичним принципами або спільністю персонажів. Кожен твір, що є складовою циклу, може існувати окремо, проте унаслідок такого вилучення втрачається цілісність художнього змісту циклу.

Циклізація творів властива усім літературним родам: епосу, драмі й ліриці. Епічні та драматичні твори поєднано в цикли за принципом єдності історичної доби, подібності теми й жанру, спільності сюжету та персонажів. Ліричні твори групують у цикл єдина думка й настрої.

Сонетний цикл містить твори, об'єднані спільним жанром (сонет), спільною думкою, настроєм та (зазвичай) образом ліричного героя.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Бліцопитування

- ▼ На вашу думку, що підштовхнуло Адама Міцкевича написати цикл «Кримські сонети»? Чому цей цикл має саме таку назву?
- ▼ Як ви вважаєте, чому в сонеті «Бахчисарай» у центрі уваги поета опиняється фонтан гарему? Навіщо автор використовує метафору *сльози*?
- ▼ Назвіть провідну ідею сонета «Гробниця Потоцької». Які почуття зобразив поет у цьому творі?
- ▼ Пригадайте особливості будови сонета. Доведіть, що А. Міцкевич послуговувався формою сонета. Визначте тип римування й вид сонета Міцкевича.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Я вважаю творчість А. Міцкевича...».

2. Інтерактивний прийом «Запитання авторіві»

- ▼ Про що б ви запитали Адама Міцкевича, якби мали нагоду поговорити з ним?

3. Інтерактивний прийом «Обмін думками»

- ▼ Чи рекомендуватимете ви своїм дітям та онукам прочитати «Кримські сонети»? Чому?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити вивчене в курсі літератури та історії про події II половини XIX ст. у США. **Випереджальне (індивідуальне; 2–3 учні):** підготувати повідомлення про розвиток поезії США цієї доби та її представників, життя і творчість Волта Вітмена.

США

УРОК № 41

РОЗВИТОК РОМАНТИЗМУ В США, ВИДАТНІ ПРЕДСТАВНИКИ. ВОЛТ ВІТМЕН «ЛИСТЯ ТРАВИ». МІСЦЕ В. ВІТМЕНА В ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ США. ОСОБЛИВОСТІ СВІТОБАЧЕННЯ МИТЦЯ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння тенденцій розвитку світової літератури наприкінці XIX ст.; знання біографії, творчості та новаторства В. Вітмена; критичне мислення; мовлення; читацьку активність); *ключові* (уміння вчитися: навички самостійної роботи; прагнення нових знань; *комунікативну*: уміння працювати в групі; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд; естетичний смак).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: верлібр, астрофічний вірш, декаданс.

Міжпредметні зв'язки: всесвітня історія, українська література, українська художня культура (мистецтво), інформатика.

Обладнання: портрет В. Вітмена, видання збірки «Листя трави», ілюстрації до неї та біографії митця.

Музо! Я приношу тобі наше «тут» і наше «сьогодні»...

В. Вітмен (переклад Леся Герасимчука)

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Евристична бесіда

- ▼ Спираючись на вивчений матеріал, схарактеризуйте поезію XIX ст.

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Робота з епіграфом

- ▼ Як ви зрозуміли вислів, що є епіграфом до нашого уроку?
(За потреби вчитель спрямовує міркування учнів.)

2. Вступне слово вчителя

— Сивобородий патріарх американської поезії, прикутий до інвалідного візка, учасник і свідок бурхливих подій американської історії XIX ст., уособлення американського духу в найвищих його проявах... Вірші поета, сповнені пружної динаміки новітнього часу, несхожі на сучасні їм європейські декадансні... Це Волт Вітмен — дивна постать, дивне життя, дивний поет, із творчістю якого ми познайомимось сьогодні.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

(1-й учень розповідає про особливості розвитку поезії у США в II половині XIX ст., її представниках.)

2-й учень. Народився Волт (Вальтер) Вітмен 31 травня 1819 р. у незаможній фермерській родині у селищі на острові Лонг-Айленд неподалік Брукліна (штат Нью-Йорк, США). Багатодітна родина мала 9 дітей, Волт був старшим.

У 1825–1830 рр. навчався в бруклінській школі, але через брак коштів був змушений полишити навчання. Він змінив безліч професій: посильний, фасувальник, учитель, журналіст, редактор провінційних газет. Любив подорожувати, пішки пройшов 17 штатів.

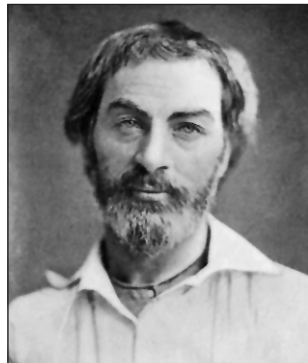
З кінця 1830-х рр. у журналах з'являються статті Вітмена, у яких він виступає проти культу долара, підкреслюючи, що гроші призводять до духовного спустошення.

1850 року вийшли друком деякі вірші поета, зокрема «Європа». У цьому творі автор висловив своє сприйняття історії, подій революції 1848 р., оспівав свободу.

1855 року було опубліковано збірку «Листя трави». Особливе місце в структурі книги посідає «Пісня про себе», що є однією з найважливіших її елементів: як і вся збірка, вона уособлює поетичне кредо автора.

Серед улюблених письменників Вітмена — В. Шекспір, Ч. Діккенс, Жорж Санд, П.-Ж. Беранже, Дж. Ф. Купер.

Під час громадянської війни 1861–1865 рр. Вітмен працював санітаром у шпиталях. Митець присвятив подіям війни вірші «Бабанний бій» і «Коли останній раз цвів бузок» (обидва — 1865).

Волт Вітмен

1873 року поета розбив параліч, до кінця життя він так і не одужав, але продовжував писати сповнені оптимізму твори.

26 березня 1892 р. поет помер.

2. Теорія літератури (запис до зошитів)

Астрофічний вірш — вірш, у якому відсутнє симетричне членування на строфи.

Верлібр — вільний вірш, у якому відсутні чергування наголошених та ненаголошених складів і поділ на стопи; зазвичай не має рим.

Декаданс — загальна назва кризових явищ у мистецтві та культурі порубіжжя XIX–XX ст. Період декадансу позначений естетизмом, настроями безнадії, розчарування, занепаду життєвих сил.

3. Розповідь учителя

— У 36 років В. Вітмен заявив про себе як глибокий філософ і геніальний поет-новатор. Уславився він збіркою поезій «Листя трави», над якою працював усе життя і яку перевидавав 11 разів. Уперше збірка вийшла друком 1855 р. і містила 12 поезій. Останні видання налічували майже 400 різних за жанрами поезій — від невеличких віршів до значних за обсягом поем. Цікаво, що перше видання книги Вітмен набирав власноруч у друкарні Брукліна. Вона мала зелену коленкорову палітурку з відбитками листя трави. Та ані на титулі, ані на обкладинці не було імені автора. Додаток до книги містив лише його портрет — чоловік з бородою, у капелюсі набакир та розстебнутій на грудях сорочці. І тільки на 29-й сторінці читач дізнався прізвище поета: «*Волт Вітмен — один із грубих простих людей космосу*».

«Листя трави» — книга, яку поет писав упродовж майже 40 років. Це справа його життя та своєрідне дзеркало його душі. Збірка містить майже весь поетичний спадок автора. У кожному наступному виданні Вітмен зберігав попередній склад, додаючи нові вірші, а старі часом суттєво переробляючи. Незмінною залишалася лише назва — «Листя трави».

Назва збірки уособлює природну єдність людини зі світом, загальний взаємозв'язок усього сущого — від листя трави до зірки, від землі до душі особистості, а також світлі сподівання письменника на духовне відродження людини й людства, які зрештою усвідомлять свою сутність і призначення у світі. Чільне місце у збірці «Листя трави» належить поемі «Пісня про себе», яка стала своєрідним поетичним маніфестом автора.

4. Декламування поетичних творів

(Учитель виразно читає пісню 1 з поеми «Пісня про себе» В. Вітмена¹.)

5. Розповідь учителя (продовження)

— Повного перекладу доробку Волта Вітмена — одного з найвидатніших реформаторів в історії світової поезії — українською немає. Схоже, що станеться це ще не скоро. Проблема перекладу творів Вітмена полягає в тому, що іншими мовами складно передати ритмічну окресленість його поезії. Під час перекладу українською, окрім ритмічної окресленості, труднощі виникають тому, що українські слова довші за англійські. Тому дослідники переклади Вітмена часто вважають новотворами.

Вітмена в Україні перекладали: В. Мисик, І. Драч, В. Коротич, М. Семенко, Лесь Курбас, П. Тичина, І. Кулик, М. Тупайло. 1984 року вийшла друком книга українського дослідника й перекладача Леся Герасимчука «Волт Вітмен. Поезії».

6. Аналіз тексту літературного твору. Білцопитування

- ▼ Хто є суб'єктом оповіді поезії «Славлю себе!»? (*Суб'єкт оповіді — «я». Він близький до постаті творця книги, але не тожтовий їй: «Я, тридцятисемирічний, починаю у добрім здоров'ї...».*)
- ▼ У чому полягає особливість поетичного «я» у вірші? (*Поетичне «я» постійно перевтілюється в інших людей, навіть у явища природи, і має узагальнювальний характер.*)
- ▼ Що сприймає ліричний герой? (*«Я припускаю добро і зло, я дозволяю говорити навмання, / Природа не знає цензури, вона повна первісних сил». Тобто герой сприймає життя в усій його повноті.*)
- ▼ Як герой сприймає безкінечність життя? (*«Все прямує тільки вперед і тільки вгору, занепаду не існує, / Померти — це зовсім не те, що ми уявляємо, це багато приємніше». Це філософське сприйняття життя й вічності матерії.*)
- ▼ Знайдіть у поезії ознаки верлібру. (*Це вільний (різностопний), неримований вірш, відсутня строфічна будова, використано анафори («я байдую», «я, тридцятисемирічний...», «я припускаю...», «може...» тощо), паузи, велике значення має ритм.*)

7. Декламування поетичних творів

(Учитель виразно читає пісню 17 з поеми «Пісня про себе» В. Вітмена.)

¹ Див. додаток до уроку № 41 на с. 237–238 цього посібника.

8. Аналіз тексту літературного твору. Бліцопитування

- ▼ Якою є головна думка цього вірша? (*У вірші йдеться про єдність усіх людей.*)
- ▼ Для чого потрібна ця єдність? (*Для того щоб відчувати спорідненість з Усесвітом.*)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Одне слово»

- ▼ Завершіть речення одним словом: «Поезія Вітмена для мене — це...».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацювати матеріал підручника за темою уроку, прочитати «Пісню про себе» В. Вітмена, один із віршів вивчити напам'ять (*за вибором учнів*).

УРОК № 42

ТЕМАТИКА, ПРОБЛЕМАТИКА, КОМПОЗИЦІЯ ЗБІРКИ «ЛИСТЯ ТРАВИ». ОБРАЗ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ. СИМВОЛИ. ЗВ'ЯЗОК ЗБІРКИ «ЛИСТЯ ТРАВИ» З ІСТОРІЄЮ ТА ЖИТТЯМ АМЕРИКИ. ТРАДИЦІЇ ТА ХУДОЖНЄ НОВАТОРСТВО В. ВІТМЕНА

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання тематики, проблематики, композиції збірки В. Вітмена «Листя трави»; розуміння зв'язку поезії митця з романтичними традиціями та філософією трансценденталізму; навички аналізування поетичного тексту, виразного читання; мовлення; логічне мислення; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: навички самостійної роботи; прагнення нових знань; *комунікативну*: уміння працювати в групі; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: трансценденталізм.

Обладнання: портрет В. Вітмена, збірка «Листя трави», роздавальний матеріал.

Я вітаю всіх, хто живе на землі...

В. Вітмен

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Перехресне опитування

- ▼ У чому полягають особливості світогляду В. Вітмена?
- ▼ Яке значення для його творчості мала подорож країною?
- ▼ Дайте визначення поняття *верлібр*.
- ▼ Які особливості верлібру?

2. Декламування поетичних творів

(Учні декламують напам'ять обрані ними фрагменти «Пісні про себе» В. Вітмена.)

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Ви вже знаєте: збірка «Листя трави» В. Вітмена сприймається як цілісний твір, що має оригінальну будову та містить окремі цикли. Перекладач поезії Вітмена Лесь Герасимчук відзначив: тема книги — це сам Вітмен, сюжет — Людина і Всесвіт, ідея — вічне й неухильне торжество людини. Тому сьогодні пропоную докладніше познайомитися з поетичним словом видатного американського митця.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Теорія літератури (запис до зошитів)

Трансценденталізм — напрям філософії, який вивчає те, що перебуває поза межами досвіду, що неможливо пізнати за допомогою досвіду. Відомий у світі завдяки американському трансценденталізму — новим ідеям у літературі, релігії, культурі й філософії, які зародилися у Новій Англії у I половині XIX ст. Трансценденталісти не сприймали буржуазної цивілізації.

2. Творчо-аналітична робота (у групах)

- ▼ У 5 групах: 1-ша, 2-га, 3-тя групи — після аналізування запропонованих учителем віршів зі збірки В. Вітмена «Листя трави» дати відповіді на запитання; 4-5-та — узагальнити тему.

Примітка. Для роботи у 4-й і 5-й групах доцільно об'єднати учнів, схильних до аналізування й узагальнення.

Запитання	Очікувана відповідь
1-ша група. Вірш 13	
- Кого зображує автор? - Чи можна робити висновки про ставлення ліричного героя до зображуваного? - Які світоглядні ідеї поет зобразив у цьому вірші? - Яким є авторське ставлення до життя? - Як ви розумієте рядки «Я шаную зелене, бузкове й вінки кучеряві,— усе це сповнене змісту»? - Які художні прийоми використовує автор?	Вірш починається зі змалювання з великою симпатією афроамериканця, що їде на підводі. У вірші відображено ідеї гуманізму. Для автора не має значення раса людини. Він стверджує: «Я голублю життя усюди, куди б не ступало воно — вперед чи назад,— однаково». Природа для Вітмена — це складний і прекрасний організм, а людина як дитя природи має з повагою ставитися до нього. Серед прийомів зображення — анафора: «Я захоплений...», «Я голублю життя...» тощо; синонімічний паралелізм (коли кожен другий рядок є дещо зміненим повтором першого): «Я вірю в їхнє крилате прагнення до мети, / Я визнаю біле, червоне і жовте...»
2-га група. Вірш 26	
- Який прийом використовує автор? - У чому виражено поліфонію вірша? - Що втілює ця поліфонія?	Використано прийом поліфонії: ліричний герой слухає голоси пташок, людей різного віку й роду занять, шурхіт жита, «балаканину вогнів, хрускіт розпалених дрів», звуки музичних інструментів тощо. Усі ці звуки зливаються в дивовижну оперу. Ця поліфонія втілює думку про те, що «ось воно — існування»
3-тя група. Вірш 31	
- Якою є головна думка поезії? - Із якою метою зображено красу природи? - Назвіть прийом, який найчастіше використовує автор. Наведіть приклади. - Навіщо автор використовує цей прийом?	Головна думка: природа постає в усій своїй красі. Ліричний герой прагне показати своє злиття з природою, адже людина також є її складовою. Найчастіше автор використовує анафору: «І мурашка... / І звичайна ропуха...», «Даремно...». Завдяки широкому застосуванню цього прийому автор досягає емоційної насиченості вірша
4-та група. Сюжет та художні особливості «Пісні про себе»	
- Що ви можете сказати про сюжетну лінію «Пісні про себе»? - Яка думка є провідною? Назвіть теми та мету твору.	«Пісня про себе» не має сюжету в загальноприйнятому значенні, але вона містить ліричний центр: рух думок, почуттів надає цілісності образу ліричного героя.

Запитання	Очікувана відповідь
▪ Чи тотожний ліричний герой авторові? ▪ Який філософський зміст містить «Пісня про себе»?	Суб'єкт оповіді близький постаті творця книги, але не тотожний їй; центральний образ — узагальнена людська особистість, типізована через самого себе. Поетичне «я», образ Волта Вітмена — це типізований персонаж, який уособлює характерні риси американців. «Я» поета належить до <i>«усіх епох і всіх земель»</i>. Провідні мотиви визначити неможливо; можна сказати, що це твір про людину, природу, життя в усьому його розмаїтті. Це думки, почуття, роздуми автора, голоси природи і, узагалі, голос самого життя, що, зливаючись зі Всесвітом, набуває космічних масштабів
5-та група. Особливості поезики В. Вітмена	
▪ У чому полягає новаторство Вітмена? ▪ Знайдіть ознаки романтизму в творах поета. ▪ На які деталі звертає увагу митець, описуючи людину? ▪ Що можна сказати про лексику віршів Вітмена? ▪ Проаналізуйте художні прийоми й поетичний стиль митця	В. Вітмена називають поетом-новатором тому, що він суттєво оновив тематику поезії. Поміж тем його творів слід назвати оспівування життя, людини, демократії, людства («мільйонних мас»), краси природи тощо. У поезії Вітмена можна знайти ознаки романтизму: образи моря, ночі, зірок, які традиційно використовували романтики. Природа у Вітмена — живий організм, а все живе має душу. Поет вірить у рівність людей, в існування «наддуші», частинки якої є в кожного живого організму й завдяки чому існує нерозривний зв'язок людини та природи. У цьому виявилися ознаки його трансценденталістичного світогляду. Якщо романтики із задоволенням змальовували обличчя, волосся й особливо очі, що є віддзеркаленням людської душі, то Вітмен зображує різні органи тіла: живіт, стегна, вигини ніг, хребет тощо. Але в його творах це не натуралізм, оскільки <i>«боже-ственне сяйво від нього [тіла] струмує з голови до ніг»</i>. Мова збірки «Листя трави» шокувала сучасників поета, оскільки в цих віршах автор намілювався поставити поряд слова різних стилів, дозволив собі змішати лексику іншомовну, книжкову, наукову з розмовною. Узагалі мова поезії надзвичайно емоційна, образна.

Запитання	Очікувана відповідь
	Змін зазнала також форма творів. Поет прагнув відійти від класичних форм віршування, тому відмовився від традиційних розмірів, рим, надаючи перевагу вільному віршу — верлібру. В. Вітмен часто використовує анафори, синонімічний паралелізм, питальні й окличні речення, повтори. Неабияку роль у ритмомелодиці відіграють паузи. Їх може бути кілька у віршованому рядку, де автор виокремлює головні склади, довкола яких групуються ритмічні одиниці. Ритмічність віршів підсилено однорідністю їх синтаксичної будови. Ритми змальовують симфонію життя та водночас складну картину людського буття

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Робота з епіграфом

- ▼ Як ви зрозуміли епіграф до уроку?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Грунування» (запис до зошитів)

- ▼ За принципом грунування складіть схему до постаті В. Вітмена.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити вивчене, підготуватися до контрольної роботи за темою «Поезія пізнього романтизму й переходу до реалізму XIX ст.».

УРОК № 43

КОНТРОЛЬНА РОБОТА ЗА ТЕМОЮ «ПОЕЗІЯ ПІЗЬНОГО РОМАНТИЗМУ Й ПЕРЕХОДУ ДО РЕАЛІЗМУ XIX СТ.»

Мета — формувати компетентності: *предметні* (систематизовані й узагальнені знання про поезію пізнього романтизму й переходу до реалізму XIX ст.; творчі здібності; писемне мовлення; гуманістичний світогляд); *ключові* (інформаційну: уміння систематизувати здобуті знання та критично їх осмислювати; загальнокультурну: творчі здібності; прагнення досягти високого результату).

Тип уроку: урок контролю й корекції знань, умінь і навичок.

Обладнання: картки із завданнями (2 варіанти).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Ознайомлення із завданнями та критеріями їх оцінювання

2. Виконання контрольної роботи
(усього 12 балів за кожним із варіантів)*I варіант**Початковий рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)*

1. Автор вірша «*Silentium*»:
а) Ф. І. Тютчев; б) В. Вітмен;
в) А. А. Фет.
2. Він тільки в зрілі роки повернув собі прізвище батька:
а) Ф. І. Тютчев; б) В. Вітмен;
в) А. А. Фет.
3. Програмовий твір В. Вітмена:
а) «Для тебе, о Демократіє»;
б) «О Капітане! Мій Капітане!»;
в) «Пісня про себе».

Середній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

4. Елементи імпресіонізму характерні для творчості поета XIX ст.:
а) Ф. І. Тютчева; б) В. Вітмена;
в) А. А. Фета.
5. Ф. І. Тютчев присвятив вірш «Іще горять в душі бажання...»:
а) своїй нездійсненній мрії; б) новому кохання;
в) пам'яті померлої дружини.
6. Першу збірку В. Вітмена «Листя трави»:
а) узагалі не помітили; б) підносили до небес;
в) підтримали одиниці.

Достатній рівень (кожна правильна відповідь — 1,5 бала)

7. На вашу думку, яку роль відіграють незакінчені синтаксичні конструкції у поезії А. А. Фета «Шепіт, ніжний звук зітхання...»?
8. Завершіть речення: «Вітменівський каталог — це...».

Високий рівень (максимально — 3 бали)

9. Виконати одне із завдань відкритої форми (за вибором учнів):
- а) написати твір «Мое ставлення до поезії Волта Вітмена»;
 - б) схарактеризувати ознаки поезії «чистого мистецтва» та творчість найвідоміших її представників.

II варіант

Початковий рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

1. Автор вірша «Шепіт, ніжний звук зітхання...»:
 - а) Ф. Тютчев;
 - б) В. Вітмен;
 - в) А. А. Фет.
2. «*Silentium*» Ф. І. Тютчева належить до лірики:
 - а) філософської;
 - б) пейзажної;
 - в) любовної.
3. Волт Вітмен віддавав перевагу:
 - а) гексаметру;
 - б) верлібру;
 - в) двохстопному ямбу.

Середній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

4. Митець, який у 20 років видав збірку «Ліричний пантеон», що привернула увагу критики:
 - а) В. Вітмен;
 - б) А. А. Фет;
 - в) Ф. І. Тютчев.
5. Поєднавав творчість із дипломатичною місією:
 - а) А. А. Фет;
 - б) Ф. І. Тютчев;
 - в) В. Вітмен.
6. В. Вітмен присвятив вірш «О Капітане! Мій Капітане!»:
 - а) батькові;
 - б) президентові Лінкольну;
 - в) своєму другу, капітану корабля.

Достатній рівень (кожна правильна відповідь — 1,5 бала)

7. Схарактеризуйте ознаки романтизму в літературі.
8. Назвіть провідні теми й мотиви збірки В. Вітмена «Листя трави».

Високий рівень (максимально — 3 бали)

9. Виконати одне із завдань відкритої форми (за вибором учнів):
- а) написати твір «Мої роздуми над сторінками поезії»;
 - б) схарактеризувати новаторство й неповторність поезії В. Вітмена.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення:
 - «Мені сьогодні вдалося...»;
 - «Найскладнішим для мене було...».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити вивчене із всесвітньої історії про Францію XIX ст., Французьку революцію, Наполеона Бонапарта; із теорії літератури — про роман як жанр літератури. **Випереджальне (індивідуальне; 1–2 учні):** підготувати повідомлення про життя та творчість Стендаля.

РОМАН XIX СТ.

Франція

УРОК № 44

РОМАН ЯК ЖАНР ЛІТЕРАТУРИ, ЙОГО ФОРМУВАННЯ І ПРОВІДНІ ОЗНАКИ. РІЗНОВИДИ РОМАНУ XIX СТ., НАЦІОНАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ. ТВОРЧИЙ ШЛЯХ СТЕНДАЛЯ, ЙОГО ВНЕСОК У СКАРБНИЦЮ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОЗИ XIX СТ. РОМАН «ЧЕРВОНЕ І ЧОРНЕ»: ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (знання про роман як жанр літератури, його провідні ознаки й різновиди; знання життя та творчості Стендаля; критичне мислення; мовлення; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: прагнення нових знань; комунікативну: уміння працювати в групі; інформаційну: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; загальнокультурну: прагнення збагатити свій світогляд; читацьку активність).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: роман, соціально-психологічний роман.

Міжпредметні зв'язки: всесвітня історія, інформатика.

Обладнання: портрет Стендаля, видання його творів, ілюстрації до них.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

1. Аналіз контрольної роботи

2. Бліцопитування

- ▼ Дайте визначення роману як жанру літератури.
- ▼ Які види романів ви знаєте? Наведіть приклади.
- ▼ Чим роман відрізняється від інших жанрів літератури?

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Сьогодні ми продовжимо вивчати роман як літературний жанр та познайомимось з життям і творчістю видатного французького письменника. Свої твори він підписував «Стендаль». Біографія цього письменника, як і його твори, цікавить багатьох, однак далеко не всі знають, що справжнє його ім'я — Марі-Анрі Бейль. Письменник намагався часом привласнити дворянський титул, підписуючись як «Анрі де Бейль». Імовірно, саме так зробив би і Жульєн Сорель, знаменитий герой його роману.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Лекція вчителя. Теорія літератури (*запис до зошитів*)

- ▼ Стисло занотуйте до зошитів визначення термінів.

Роман (фр. *roman* — романський) — літературний жанр, найпоширеніший у XVIII–XX ст.; великий за обсягом, складний за будовою епічний твір, у якому широко охоплено життєві події, докладно розкрито історію формування характерів багатьох персонажів.

Як літературознавчий термін слово *роман* уперше застосував у XVI ст. англійський літературознавець Джордж Патенхем у праці «Мистецтво англійської поезії» (1589). Спочатку романом називали будь-які віршові твори, написані романською, а не латиною. Згодом так почали називати прозові твори зі специфічною тематикою — любовною (у XVII ст. французький дослідник П'єр Данієль Юе назвав їх історіями «для задоволення та повчання»).

Головними структурними елементами роману є оповідь та відтворюваний нею у просторі й часі уявний світ, населений персонажами, наповнений подіями, уміщеними в сюжет. Крім оповіді

(викладу від першої особи) або розповіді (викладу від третьої особи), роману властиві пряма мова персонажів (діалоги, монологи), описи, авторські відступи, а також невласне пряма мова (коли авторський виступ насправді представляє думки персонажа). Залежно від різновиду роману, авторського стилю чи творчої манери письменника співвідношення між ними різняться — від переважання оповіді (розповіді), що є характерним для класичного роману, до переважання опису, діалогу чи монологу (внутрішнього монологу у психологічному романі, опису — у документальному, потоку свідомості — у модерному, колажу з цитат, діалогів та монологів — у постмодерному).

XIX ст. — особливий період у розвитку роману. Його автори — не тільки майстри слова, а вчителі, духовні наставники. З'являються нові сюжетно-композиційні та жанрові різновиди роману, зазнають змін форми типізації. Реалістичні за своєю основою великі епічні твори поступово витісняють романтичні, розквітають жанри історичного й соціально-побутового роману.

Історичний роман — роман, побудований на історичному сюжеті, що відтворює у художній формі якусь добу, певний період історії. У такому романі історичну правду поєднано з правдою художньою, історичний факт — із художнім вимислом, реальних історичних осіб — із вигаданими, вимисел уміщено у межі зображуваної епохи. Для реалістичного роману XIX–XX ст. відповідність історичній правді не виключає звернення до злободенних проблем сучасності. Тому історичний роман має певне ідеологічне призначення. Іноді історична доба — лише тло для змалювання актуальних подій.

Соціально-побутовий роман — основний різновид реалістичного роману, для якого характерна ідеологізація приватного життя, побуту персонажів. Утвердився у XIX ст. Письменники-реалісти, передусім французькі (Стендаль, О. де Бальзак, Г. Флобер) та англійські (Ч. Діккенс, В. Теккерей) розширюють сюжетні межі, долучаючи до приватного аспекту зображення сцен та епізодів, що охоплюють життя усього суспільства й доби. Соціально-побутовий роман часто відтворює конфлікт між людиною та суспільством, у такий спосіб намагаючись розв'язати його або констатуючи неможливість цього розв'язання.

Автобіографічний роман — жанровий різновид роману, у якому головним персонажем є сам автор, а події, уміщені у фабулі, — реальні події його життя. Як різновид біографічного роману автобіографічний більш концентровано й послідовно втілює авторські погляди, суб'єктивно трактуючи події та факти життя.

Психологічний роман — різновид роману, у якому відтворено внутрішні переживання особистості, духовну еволюцію, пошуки та внутрішні суперечності героя, які зумовлюють його вчинки та поведінку. Головним об'єктом дослідження у психологічному романі є людина з її неповторним внутрішнім світом. Сформувався у XIX ст. («Герой нашого часу» М. Ю. Лермонтова; «Пані Боварі» Г. Флобера; «Злочин і кара», «Брати Карамазови», «Ідіот» Ф. М. Достоевського та ін.). У реалістичному психологічному романі письменники досліджують вплив соціальних обставин на психологію людини, взаємозв'язок індивідуального та загального. За доби модернізму суспільне не є визначальним, на першому плані — особистість, яка творить свій особливий світ.

Філософський роман — різновид роману, у якому безпосередньо викладено світоглядну або етичну позицію автора. Сформувався в епоху Просвітництва («Кандід, або Оптимізм» Вольтера, «Жак-фаталіст та його господар» Д. Дідро та ін.), зумовлений потребою в популяризації філософії раціоналізму, осмислення суспільних норм, законів і політичних подій. У XIX–XX ст. значно поширюються романи *соціально-філософський* та *філософсько-психологічний*, де викладено філософські погляди письменника, глобально осмислено історичну епоху у зв'язку з філософією буття особистості (Ф. М. Достоевський, Л. М. Толстой, Анатоль Франс та ін.).

Наприкінці XIX — у I третині XX ст. остаточно оформилися *поліцейський* і *детективний*, а також *фантастичний* і *дамський* («рожевий») романи.

2. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

(Учень (учениця) виступає з оглядом біографії Стендаля.)

3. Слово вчителя

— Роман «Червоне і чорне» (1831) — не перший твір Стендаля, який уже відзначився як автор публіцистичних творів з питань мистецтва, музики, історії, а також оповідань, відомої новели «Ваніна Ваніні», спробував свої сили в драматургії.

Сюжет «Червоного і чорного» заснований на реальній події: убивстві юнаком-простолудином (гувернером Берте) коханки, матері своїх вихованців. Але цей факт став лише поштовхом для задуму, у якому в описі долі окремої людини синтезовано трагедію століття. У творі є підзаголовок «*Хроніка XIX століття*» і зазначено час дії: *1827 рік*. Такого в літературі ще не було: конкретну реальність сучасної авторові доби скрупульозно відтворено, але не стільки в побутовому плані (звичаї, побут, інтер'єр), скільки

в психологічному — як пошук обдарованою молодістю людиною свого місця в житті, щастя, крах на цьому шляху через зіткнення з буржуазною дійсністю: суспільство вбиває молодих вихідців із низів, якщо вони намагаються реалізувати свою особистість, виділяються із середовища, що їх оточує.

Епіграфом до першого розділу Стендаль поставив слова Дантона: *«Правда, гірка правда»*. Правда ця була особливо гіркою тому, що героєм роману Жульєн Сорель і сам автор «запізнилися народитися», з'явилися на світ у жорстокі часи, коли *«старе вже вмерло, а нове не встигло народитися»*. Невипадково письменник неодноразово підкреслює, що провідними кольорами цієї доби стали сірий (мундир чиновника, сутана священика) та чорний (колір загибелі всіх надій). Звідси й різкий контраст «червоного й чорного» в назві: життя та смерть, реакція та революція, повнокровне буття та жалюгідне існування.

Стендаль

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЬ

Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Інтерактивний прийом «Грунування» (запис до зошитів)

- ▼ За принципом ґрунування складіть схему до постаті Стендаля.

2. Усне словесне малювання

- ▼ Яким ви уявляєте Стендаля?

3. Інтерактивний прийом «Запитання авторові»

- ▼ Про що б ви запитали Стендаля, якби мали нагоду поговорити з ним?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати роман «Червоне і чорне» Стендаля, підготувати запитання для однокласників за змістом твору (за методикою взаємо-запитань).

УРОК № 45

ПОЄДНАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО АСПЕКТІВ У РОМАНІ СТЕНДАЛЯ «ЧЕРВОНЕ І ЧОРНЕ». ГОСТРА КРИТИКА РЕЖИМУ РЕСТАВРАЦІЇ. ЗОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У ТВОРІ. СЮЖЕТ ТВОРУ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння ідейно-художніх особливостей роману Стендаля «Червоне і чорне»; навички визначення ключових епізодів літературного твору, їх коментування з обґрунтуванням власної думки; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань; здатність критично осмислювати інформацію; *комунікативну*: уміння працювати в групі; толерантне ставлення до думок та почуттів оточуючих; *інформаційну*: навички визначення ролі деталі в тексті, ефективної роботи з книгою; *загальнокультурну*: стійкі моральні переконання).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Обладнання: портрет Стендаля, текст роману «Червоне і чорне», ілюстрації до нього.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Людське життя, як і природа, сповнене контрастів. День і ніч, спека й мороз, добро та зло, молодість і старість, благородна мета й негідні засоби її досягнення. Такими контрастами сповнений один із найкращих творів Стендаля — роман «Червоне і чорне», про що свідчить уже сама його назва. Багатогранність аспектів цього твору, перипетії сюжету ми розглядатимемо сьогодні на уроці.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання. «Методика взаємозапитань»

- ▼ Поставте одне одному запитання за текстом роману Стендаля «Червоне і чорне» та дайте на них відповіді.

(Учні виконують завдання. Якщо школярі не зважили на якісь важливі деталі, запитання формулює вчитель.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Аналіз тексту літературного твору (робота в групах)

- ▼ Складіть сюжетну лінію роману «Червоне і чорне». (*Розповідь про холодні взаємини з рідними Жульєна Сореля в родині батька, селянина-тесляра → вороже ставлення до хлопця з боку односельців та рідних, адже Жульєн не здатен до фізичної праці й перебуває на утриманні сім'ї → життя в родині мера міста Вер'єр пана де Реналь, до якого він влаштовується гувернером → закохавшись у пані де Реналь, герой змушений залишити цей дім → Жульєн навчається в Безансонській семінарії, щоб стати священиком, але й це йому не вдається → юнак потрапляє до Парижа → маркіз де Ла-Моль бере його секретарем і бібліотекарем → Жульєн виконує складні політичні доручення, виявляючи розум і здібності → у нього закохується донька маркіза Матильда → пані де Реналь під тиском свого католицького духівника дає маркізові дуже негативний відгук про Сореля → Жульєн стріляє в пані де Реналь; легко поранивши її, потрапляє до в'язниці, його засуджують до страти.)*

2. Творчо-аналітична робота (у групах)

- ▼ За романом Стендаля «Червоне і чорне» у 3 групах проаналізуйте: 1-ша група — прошарки французького суспільства в романі та їхніх представників, 2-га — соціально-політичний аспект, 3-тя — психологічні тенденції твору.

Очікувані відповіді

1-ша група. У романі змальовано основні прошарки французького суспільства за часів Стендаля: нову буржуазію (Вально) і стару аристократію (пан де Реналь), великий світ політики й аристократії Парижа (маркіз де Ла-Моль, його донька Матильда, відвідувачі їхнього салону та ін.), духовенство Безансона (абат Пірар, Фрілер, єпископ, семінаристи та ін.), мешканці провінційного міста Вер'єр (дворянство: де Реналі; буржуазія: Вально, Фуке; духовництво: абати Шелан, Малон; міщанство: Сорелі, полковий лікар, полковий мировий суддя). Усіх цих персонажів зображено на тлі провінційних містечок Вер'єр та Безансон, столиці Франції Парижа, боротьби між єзуїтами та янсеністами та ін. Кожен характер психологічно вмотивований, що є важливим авторським внеском Стендаля в літературу.

2-га група. Дія роману відбувається за часів царювання Карла X (1824–1830), коли феодально-клерикальна реакція досягла

апогею. Ультрароялісти влаштовують зрадницькі змови проти народу, мріючи з допомогою іноземних інтервентів відродити давню пишність монархії. Єзуїти проникають в усі куточки Франції, обплутуючи країну шпигунською мережею й підкоряючи своїй владі душі людей. У романі Стендаля зображено майже всі сфери суспільного життя Франції останніх років Реставрації; про це свідчить і підзаголовок — «Хроніка XIX століття».

3-тя група. Сюжет — це зовнішня канва; головні події відбуваються в душі героя. Завдяки внутрішнім монологам читачі нібито беруть участь у справжній історії людської душі, осягають велич духу людини не обраної, не виняткової, а просто мислячої, талановитого представника нижчих класів. Учинки героя психологічно вмотивовані; паралелізм і контрастність допомагають осягнути внутрішні причини руху історії й особистості. Автор хоча й симпатизує героєві, але не відходить від гіркої правди. Кожен етап піднесення Жульєна одразу зіставляється з реальністю: син селянина став гувернером дітей мера, але «куплено» його за найдешевшу ціну, щоб «досадити» сусідові, який придбав дорогих коней; замовний вельможа де Ла-Моль нібито ставиться до Жульєна прихильно, але пояснює це так: *«Адже ж прив'язуються люди до гарної болонки»*.

3. Творчо-аналітичне узагальнення

- ▼ Підбийте підсумок роботи в групах: схарактеризуйте особливості роману Стендаля «Червоне і чорне».

Очікувана відповідь

Роман Стендаля «Червоне і чорне» є *багатоплановим, багатоаспектним* твором. Найвиразніші аспекти роману — *соціально-політичний* (яскраво відображено умонастрої доби) та *психологічний* (розкрито порухи душі героя, мотивацію його вчинків).

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ

1. Складання опорного конспекту (*запис до зошитів*)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

2. Постановка й розв'язання проблемного питання (*запис до зошитів*)

- ▼ У чому полягає гостра критика письменником режиму Реставрації? (*У зображенні кастовості суспільства, пліток, інтриг, безглуздих розмов і занять «вищого світу», «політичних ігор», що спричинили втрату юнака з «низів», який не заслуговував на таке суворе покарання, та ін.*)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Запитання авторові»

- ▼ Про що б ви запитали Стендаля, якби мали нагоду поговорити з ним? Чому у вас виникли такі запитання?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Схарактеризувати образ Жульєна Сореля.

УРОК № 46

КОНФЛІКТ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ Й СУСПІЛЬСТВА В РОМАНІ «ЧЕРВОНЕ І ЧОРНЕ» СТЕНДАЛЯ. ОБРАЗ ЖУЛЬЄНА СОРЕЛЯ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння ролі конфлікту головного героя роману Стендаля «Червоне і чорне» із суспільством; уміння висловлювати судження й обстоювати свою думку; навички ефективної роботи з текстом художнього твору; образне й логічне мислення; естетичний смак); *ключові* (уміння *вчитися*: прагнення нових знань; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *комунікативну*: толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; *загальнокультурну*: гуманістичний світогляд; активну життєву позицію, неприйняття зла й насильства, прагнення дотримувати морально-етичних норм).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Обладнання: портрет Стендаля, текст роману «Червоне і чорне», ілюстрації до твору.

Я не прошу у вас жодної милості...

Молодість моя заслуговує співчуття...

Ж. Сорель (Стендаль «Червоне і чорне»)

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Усний літературний диктант

- ▼ Де народився Жульєн Сорель і в якій родині? (*У Вер'єрі, у родині тесляра, власника тартака.*)

- ▼ Як родичі ставилися до Жульєна? (*Зневажливо.*)
- ▼ Хто був таємним кумиром Сореля? (*Наполеон.*)
- ▼ Про що просила пані де Реналь вихователя своїх дітей? (*Щоб він їх не бив.*)
- ▼ Чим були для пані де Реналь її почуття до Жульєна? (*Справжнім першим коханням.*)
- ▼ Як Жульєн спочатку ставився до пані де Реналь? (*Сприймав її кохання до себе як перемогу над нею та над суспільством, яке ненавидів.*)
- ▼ Що пані де Реналь вважала покаранням собі за гріх зради чоловікові? (*Хворобу сина.*)
- ▼ Із якою метою Жульєн їде до Безансона? (*Учитися на священика.*)
- ▼ За що семінаристи ненавиділи Жульєна Сореля? (*Мав вигляд мислячої людини.*)
- ▼ Хто рекомендував маркізові де Ла-Моль взяти Жульєна Сореля за особистого секретаря? (*Абат Пірар.*)
- ▼ Що приваблювало знатну Матильду де Ла-Моль у простолюдині Жульєнові Сорелі? (*Гордість, тонкий розум.*)
- ▼ «Батько її не може жити без неї, а вона без мене». Чиї це слова й про що вони? (*Це слова Сореля про згоду маркіза віддати за нього дочку Матильду де Ла-Моль.*)

III. ОГолошення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

1. Робота з епіграфом

- ▼ Поясніть слова Жульєна Сореля, що є епіграфом до нашого уроку.

2. Вступне слово вчителя

— Конфлікт — це суперечність, зіткнення між персонажами. Саме конфлікт зумовлює розвиток подій у художньому творі. У процесі розгортання й розв'язання конфліктів виявляються риси характерів персонажів. У романі Стендаля ми спостерігаємо постійний конфлікт головного героя із суспільством. Дослідімо це послідовно, відповідно до розгортання сюжету твору, намагаючись зрозуміти характер та особистість головного героя роману Стендаля.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Творчо-аналітична робота

- ▼ Проаналізуйте конфлікти Жульєна Сореля із суспільством. Складіть схему. Сформулюйте висновок.

Очікуваний результат

Конфлікти Жульєна Сореля із суспільством

2. Аналіз образу героя літературного твору (робота в групах)

- ▼ У 4 групах проілюструйте цитатами з тексту риси характеру Жульєна Сореля: 1-ша група — розум, чесність, працьовитість, наполегливість; 2-га — чуйність, покір, романтичність, щирість; 3-тя — рішучість, почуття власної гідності, безвір'я, користолобство; 4-та — хитрість, лицемірство, егоїзм, пристосуванство.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

Постановка й розв'язання проблемних питань (запис до зошитів)

- ▼ У чому полягає сутність внутрішньої драми Жульєна Сореля, зважаючи на авторський задум? (*У боротьбі «природної людини» з «цивілізацією», неможливості людям низького стану зберегти й проявити свою індивідуальність у тогочасному суспільстві.*)
- ▼ Чому Сорель отримав такий суворий вирок? Чи заслужив він на нього?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «На мою думку, Сорель — це людина...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: схарактеризувати жіночі образи роману Стендаля «Червоне і чорне». Випереджальне (для охочих): переглянути екранізацію роману (1976, СРСР, реж. С. А. Герасимов).

УРОК № 47

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ РОМАНУ СТЕНДАЛЯ «ЧЕРВОНЕ І ЧОРНЕ»

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння ролі жіночих образів роману Стендаля «Червоне і чорне»; навички аналізування персонажів епічного твору; уміння формулювати й висловлювати оцінні судження; уміння зіставляти явища літератури й життя; високі моральні якості особистості; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: прагнення нових знань; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *комунікативну*: толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; *загальнокультурну*: гуманістичний світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Обладнання: портрет Стендаля, текст роману «Червоне і чорне», ілюстрації до твору.

*У світі почуттів є лише один закон — зробити
щасливим того, кого любиш.*

Стендаль

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Ми вже зазначали, що однією з причин внутрішнього та зовнішнього конфліктів Жульєна Сореля із суспільством були два його кохання. Тож сьогодні ми поговоримо про жінок, які відіграли значну роль у житті Сореля, оскільки саме жіночі образи допомагають повною мірою розкрити характер героя.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

(Учитель демонструє ілюстрації із зображеннями жіночих образів роману Стендаля «Червоне і чорне».)

- ▼ Розгляньте ілюстрації. Поясніть, кого з героїв або який епізод твору Стендаля зображено на кожній з них, яке значення мав цей епізод у розвитку подій.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Робота з епіграфом

- ▼ Як ви зрозуміли епіграф до уроку?

2. Аналіз образів героїв літературного твору (робота в групах)

- ▼ У 3 групах складіть анкети жіночих образів роману Стендаля (письмово) та стисло схарактеризуйте їх (усно): 1-ша група — служниці Елізи, 2-га — Луїзи де Реналь, 3-тя — Матильди де Ла-Моль.

Очікувані відповіді

1-ша група. Служниця Еліза

Ім'я	Еліза
Вік	Приблизно 18
Особливості зовнішності	Не зазначено
Сімейний стан	Незаміжня

Місце проживання	Маєток мера, покоївка
Читацькі інтереси	Нема
Ставлення до релігії	Помірковане
Ставлення до оточуючих	Стримане
Проблема грошей	Отримала невеличкий спадок
Здатність до самопожертви	Автор не пояснює
Вплив на Жульєна	Допомагала прати одяг
Після смерті Жульєна	Автор не згадує
З Елізою Жульєн познайомився в домі де Реналь. Служниця закохалася та прагнула одружитися із Сорелем. Проте Жульєн не мав наміру одружуватися з нею, хоча вона й отримала невелику спадщину: адже вона не могла привести його до вищого світу, прокласти шлях до кар'єри	

2-га група. Луїза де Реналь

Ім'я	Луїза де Реналь
Вік	Приблизно 30
Особливості зовнішності	Прекрасні очі
Сімейний стан	Заміжня
Місце проживання	Місто Вер'єр
Читацькі інтереси	Романтичні романи
Ставлення до релігії	Шанобливе
Ставлення до оточуючих	З повагою
Проблема грошей	Не хвилює
Здатність до самопожертви	Сильні почуття, здатність до безкорисливої самопожертви
Вплив на Жульєна	Перед смертю він усвідомив, що кохає її по-справжньому
Після смерті Жульєна	Померла
Пані де Реналь — це та ідеальна жінка, яку сам автор мріяв покохати. Дуже вродлива, шляхетна й чиста душею; її серце не кожному вдасться підкорити. Жульєн закохав у себе пані де Реналь, проте усвідомив, наскільки палко він її любить, уже коли дістав смертний вирок. Луїза закохалась у Жульєна щиро, віддано, не сподіваючись на майбутнє й не обмірковуючи своїх учинків. Вона пожертвувала для нього шлюбним обов'язком і своїм добрим ім'ям, тому що кохання Луїзи було справжнім. Вона добре бачила вдачу Сореля, але не намагалася його змінити. Злощасного листа написала через ревності й чужу злу волю, про що потім шкодувала. Вона прощає Жульєнові навіть той постріл, що ледве не вкоротив їй віку, адже кохання до Жульєна стало сенсом її життя	

3-тя група. Матильда де Ла-Моль

Ім'я	Матильда де Ла-Моль
Вік	19 років
Особливості зовнішності	Колючі очі
Сімейний стан	Незаміжня
Місце проживання	Париж
Читацькі інтереси	Суспільно-політичні трактати
Ставлення до релігії	Насмішкувате
Ставлення до оточуючих	Приховане презирство
Проблема грошей	Багатство — запорука успіху
Здатність до самопожертви	Сильні почуття, здатність до самопожертви висока, але з певним розрахунком
Вплив на Жульєна	Вона для нього — шанс піднятися кар'єрними сходами
Після смерті Жульєна	Власноруч поховала голову обранця, але незабаром вийшла заміж

Матильда мала гроші, високий статус у вищому світі й багатого батька — усе, щоб не дуже зважати на її скромну вроду. Вона стала для Жульєна засобом кар'єрного злету, але засліплена коханням Матильда згодилася й на такі стосунки. Часто ці взаємини нагадували бойові дії. Можливо, це було не кохання, адже вони мучили одне одного й не були щирими. Матильда була для Жульєна вікном в омріяне майбутнє, а її захоплення ним тішило його самолюбство. Вона наділена енергією людей Відродження. Це сильна натура, на відміну від пані де Реналь, яка готова повністю підкоритися коханому. Матильда бореться за своє щастя й носить під серцем дитину від коханого чоловіка

3. Евристична бесіда

- ▼ За що пані де Реналь покохала Жульєна?
- ▼ Що спонукало мадам де Реналь написати листа маркізу де Ла-Молю?
- ▼ На вашу думку, чому саме перед стратою Жульєн відчув справжнє кохання?
- ▼ Яка героїня є вашим жіночим ідеалом у романі? Відповідь аргументуйте.
- ▼ Чим приваблював Матильду Жульєн Сорель?
- ▼ Як ви вважаєте, чому Жульєн попросив Матильду віддати їхнього сина на виховання пані де Реналь?
- ▼ Чому в останні дні свого життя Жульєн не хотів бачити Матильду?

- ▼ На вашу думку, чи відчував різницю між почуттями двох жінок Жульєн Сорель?
- ▼ Як ви вважаєте, навіщо Матильда влаштувала пишну заупокійну месу та власноруч поховала голову Жульєна?
- ▼ Чи вартий Сорель того самозреченого почуття, що відчувала до нього Луїза?

4. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учні переглядають епізоди екранізації роману Стендаля «Червоне і чорне» (1976, СРСР, реж. С. А. Герасимов.)

- ▼ Чи справдилися ваші очікування, чи побачили ви на екрані героїнь Стендаля саме такими, якими уявляли їх, читаючи роман?

5. Завершальне слово вчителя

— Розмірковуючи над значенням жіночих образів в романі, пам'ятаймо, що, зображуючи стосунки з жінками та ставлення до кохання, автор показує найістотніші риси характеру головного героя. Крім того, саме в руках жінок опиняється його життя. Кожна з них — ціла епоха, певний етап. Звісно, кохання Жульєна Сореля та пані де Реналь далеке від романтичного — багатослівного й невгамовного. Однак реалізм Стендаля полягає в тому, що він неупереджено оцінює вчинки своїх героїв і того з них, кому найбільше було віддано розуму й серця, посилає на ешафот. Адже найвищим художнім завданням письменника завжди була правда. «Правда, гірка правда» — такий епіграф поставив письменник до свого роману.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ

Складання опорного конспекту (запис до зошитів)

- ▼ Складіть опорний конспект уроку за здобутою інформацією.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний «Метод ПРЕС»

- ▼ Схарактеризуйте найцікавіший для вас жіночий образ роману Стендаля «Червоне і чорне» за правилами «Методу ПРЕС» (від англ. *PRES* — *Position, Reason, Example, Solution*): а) власна позиція (*Position*: «Я вважаю, що...»); б) обґрунтування (*Reason*: «...тому, що...»); в) приклад (*Example*: «Наприклад, ...»); г) висновки (*Solution*: «Отже (тому), я вважаю...»).

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: скласти тезовий план усного твору «Провінційна пані чи паризька красуня: хто є справжнім коханням Жульєна й кому

симпатизує автор?». **Випереджальне (індивідуальне; 1–2 учні):** знайти пояснення назви роману «Червоне і чорне» Стендаля.

УРОК № 48

СИМВОЛІКА РОМАНУ СТЕНДАЛЯ «ЧЕРВОНЕ І ЧОРНЕ». ПСИХОЛОГІЗМ ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКА В РОМАНІ. НОВАТОРСТВО СТЕНДАЛЯ В РЕАЛІСТИЧНОМУ ВІДТВОРЕННІ ХУДОЖНЬОЇ МОДЕЛІ СУСПІЛЬСТВА Й ЛЮДИНИ

Мета — формувати компетентності: *предметні* (розуміння новаторства Стендаля, символізму назви твору «Червоне і чорне», художньої майстерності автора у використанні психологізму, відтворенні мистецької моделі сучасного йому світу; навички літературознавчого аналізування епічного твору; уміння формулювати свою думку, обґрунтовувати її; кращі людські якості; естетичний смак); *ключові* (уміння вчитися: прагнення нових знань; *інформаційну*: уміння знаходити потрібну інформацію, опрацьовувати та презентувати її; *комунікативну*: толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; *загальнокультурну*: гуманістичний світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок.

Обладнання: портрет Стендаля, текст роману «Червоне і чорне», ілюстрації до твору.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

(За складеними вдома тезовими планами учні озвучують усні твори «Провінційна пані чи паризька красуня: хто є справжнім коханням Жульєна й кому симпатизує автор?».)

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Соціально-побутовий роман Стендаль розглядав як «дзеркало, з яким ідеш уздовж битого шляху. Воно відбиває то небесну блакить, то багно й калюжі. Іде людина з дзеркалом, а ви звинувачуєте її в аморальності! У дзеркалі відбивається бруд,

а ви винуватите дзеркало! Обвинувачуйте вже скоріше битий шлях, з його брудними калюжами або, ще краще, дорожнього наглядача, який допускає, щоб вода застоювалась і утворювалось болото» (переклад М. О. Лукаша). Про психологізм творчості й новаторство Стендаля та його художні здобутки поміркуємо сьогодні.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення учнів (за випереджальним домашнім завданням)

— Літературознавці не можуть дійти згоди щодо того, який сенс уклав Стендаль у назву роману «Червоне і чорне». Сам автор цього не пояснив. Розгляньмо різні погляди на символіку твору.

- 1) Два кольори, що згадано в назві роману (чорний та червоний) уособлюють дві доби: наполеонівську й Реставрації.
- 2) У класовому суспільстві походження визначає долю, проте ніхто не забороняє прагнути кращого: Жульєн мріє про червоне — сутану кардинала. Отже, червоний — це колір верхівки кар'єри, символ самоствердження й успіху. Чорний тут (у соціальному розумінні) — колір одягу незнатної людини, символ поразки в боротьбі із класовою системою. Кожна людина постійно постає перед вибором, як у грі в рулетку: червоне — чорне, успіх — поразка, життя — смерть.
- 3) Перед головним героєм роману постійно постає вибір між церковною кар'єрою (одяг кліриків чорного кольору) та військовою (офіцерський мундир червоного кольору).
- 4) Кольори створюють емоційне тло роману. Краплі води в церкві, підсвічені червоним кольоровим склом, нагадують Жульєнові краплі крові (піднесеність і водночас тривога). Чорний символізує морально найважчі для героя часи: навчання в семінарії, службу гувернером і секретарем. Червоний колір — колір кохання, пристрасті. Жульєн міг бути щасливим з пані де Реналь і Матильдою, але різниці в суспільному становищі унеможливила це. Чорний колір — колір жалоби, смерті, яка забрала не тільки Сореля, а й пані де Реналь (вона не пережила його страти).
- 5) Ці кольори уособлюють одвічне поєднання позитиву й негативу в душі кожної людини. Для Жульєна вони ще й позначають характер його життя: внутрішнього, таємного, позначеного захопленням наполеонівською добою (червоний), у якому Жульєн відвертий, чистий, щирий. Друга половина його душі — чорна: сповнена лицемірства, пристосуванства й корисливості. Червоний для героя — мрії про подвиг, героїчне, минулу добу. Чорний — дійсність, де втрачаєш себе і приховуєш свою справжню сутність.

2. Творчо-аналітична робота (у групах)

- ▼ У 2 групах визначте, злетом чи падінням позначилися на долі Жульєна Сореля певні події його життя.

Завдання для 1-ї групи

- Жульєн на посаді вихователя дітей мера міста пана де Реналь. Побачивши, що подобається пані де Реналь, вирішує використати це для просування вгору. (Падіння.)
- Спочатку Жульєн намагається грати роль світського лева, але під впливом темпераменту юнак забуває про роль і широко закохується в пані де Реналь, домагаючись взаємності. (Злет за автором і падіння за загальнолюдськими та християнськими моральними нормами.)
- Попри романтику пристрасних почуттів, Сорель засвоює чимало «корисного» для майбутніх перемог, навчається краще розуміти оточуючих: *«Це виховання любов'ю, яке провадилось жінкою зовсім недосвідченою, було для нього справжнім щастям. Жульєн безпосередньо побачив суспільство саме таким, яким воно тоді було <...> на перший план виступали різні складні інтриги»*. (Це не злет і не падіння: герой набуває досвіду.)

Завдання для 2-ї групи

- Потрапивши до Безансонської семінарії, Жульєн переконаний, що серед обмежених і нерозвинених семінаристів він легко стане першим учнем: *«За Наполеона я був би сержантом, а серед цих майбутніх кюре я буду старшим вікарієм»*. Він стає першим, але не «своїм», не здобуває поваги, адже в очах нездар бути надто розумним — гріх гордині. Марно Сорель силкується стати «як усі»: усе одно, *«після багатьох місяців невпинних зусиль Жульєн усе ще мав вигляд людини, що мислить»*. (Це злет душі, але падіння для кар'єри.)
- У Парижі, у родині де Ла-Молів, Жульєн знову діє через жінку, але тепер діє розсудливо й отримує все, про що мріяв: вродливу жінку, титул і навіть офіцерський мундир. Щоправда, Сорель уже не мрійник, готовий померти за книжку, а самозакоханий егоїст. Почувши від Матильди звістку про надання йому звання гусарського поручика, Жульєн говорить собі: *«Отже, роман мій завершений, і я завдячую цим тільки самому собі. Я примусив це горде страховисько покохати себе. Її батько не може жити без неї, а вона — без мене»*. (Падіння.)
- Жульєн стріляє в пані де Реналь. Самотні години у в'язниці й каяття повернули його до «природного стану». Він

відмовляється від допомоги, від самозахисту, на суді гордо заявляє: *«Ви бачите перед собою простолюдина, обуреного проти свого низького походження... Ось мій злочин, добродію...»*. (Духовний злет, оновлення.)

3. Постановка й розв'язання проблемного питання (запис до зошитів)

- ▼ Назвіть ознаки соціально-психологічного роману. Доведіть, що «Червоне і чорне» Стендаля є саме таким романом. (Стендаль зобразив внутрішні переживання особистості, духовну еволюцію, пошуки й суперечності в душі героя, що зумовлюють учинки й поведінку Сореля. Головну тему роману (зіткнення духу революції, інстинктивним носієм якого є Жульєн, і нудної повсякденності Реставрації) письменник подає як психологічну проблему та внутрішній конфлікт головного героя на тлі панорами французького суспільства. Із кримінальної хроніки автор створив справжню «хроніку XIX століття».)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ

1. Колективне творче узагальнення

- ▼ Назвіть ознаки новаторства Стендаля в романі «Червоне і чорне». (Психологізм, об'єктивне й критичне зображення дійсності, філософічність, застосування контрастів.)

2. Творча робота

- ▼ Напишіть есе «Мої враження від роману Стендаля “Червоне і чорне”». Після завершення охочі зачитують свої роботи.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Інтерактивний прийом «Одне слово»

- ▼ Завершіть речення одним словом: «Я вважаю Жульєна Сореля з роману Стендаля “Червоне і чорне”...».

2. Інтерактивний прийом «Обмін думками»

- ▼ Чи рекомендуватимете ви своїм дітям та онукам прочитати роман Стендаля «Червоне і чорне»? Чому?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: прочитати «Пані Боварі» Г. Флобера. Випереджальне (індивідуальне; 1–2 учні): підготувати повідомлення про життя та творчість Гюстава Флобера.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК ДО УРОКУ № 2

THE RAVEN (CONTINUED)

<...>

«Prophet!» said I, «thing of evil! — prophet still, if bird or devil!
By that Heaven that bends above us — by that God we both adore —
Tell this soul with sorrow laden if, within the distant Aidenn,
It shall clasp a sainted maiden whom the angels name Lenore —
Clasp a rare and radiant maiden whom the angels name Lenore».
Quoth the Raven «Nevermore».

<...>

«Be that word our sign of parting, bird or fiend!» I shrieked, upstarting —
«Get thee back into the tempest and the Night's Plutonian shore!
Leave no black plume as a token of that lie thy soul hath spoken!
Leave my loneliness unbroken! — quit the bust above my door!
Take thy beak from out my heart, and take thy form from off my door!»
Quoth the Raven «Nevermore».

And the Raven, never flitting, still is sitting, still is sitting
On the pallid bust of Pallas just above my chamber door;
And his eyes have all the seeming of a demon's that is dreaming,
And the lamp-light o'er him streaming throws his shadow on the floor;
And my soul from out that shadow that lies floating on the floor
Shall be lifted — nevermore!

<...>

Edgar Allan Poe

КРУК

<...>

«Пророк!» — сказав я, «справа зла! — Пророк все одно, якщо птах
чи диявол!
Тим небесам, що згинаються над нами, тим Божим, кого ми обоє
обожнюємо,

Скажи цю душу з печалістю, що наповнена, якщо в далекому Айдені
Вона застєбне святої дівиці, яку ангели називають Леноре —
Застєбніть рідкісну і променисту діву, яку ангели називають Леноре».
Quoth the Raven «Nevermore».

<...>

«Будь це словом нашим знаком розставання, птаха чи жерця!» —
я кричав, піднявшись —
«Поверніться в бурю і на Плутонічний берег Ніч!
Не залишайте чорного струсу, як знак того, що брехала твоя душа!
Залиште мою самотність незламною! — киньте бюст над моїми дверима!
Візьми дзьоб свій з серця мого і візьми свою форму від моєї двері!»
Quoth the Raven «Nevermore».

І Ворог, ніколи не плаваючи, все ще сидить, все ще сидить
На бліді бюст Паллади над моїми камерними дверцятами;
І очі його мають все, що здається демоном, який мріє,
І вогонь світла, потік його, кидає тінь на підлогу;
І моя душа з тієї тіні, яка лежить на підлозі
Буде піднято — ніколи більше!

<...>

Е. А. По (підрядковий переклад)

КРУК

<...>

«Волхве, — знов сказав я, — з раю ти прибув чи з пекла краю,
Небом, Богом закликаю: раз прибув ти вже сюди —
О, скажи душі печальній, чи знайду в Едемі дальнім
Ту, чие ім'я в звучанні хору ангелів завжди;
Й чи обнять свою Ленору зможу, як явлюсь туди?»
Каркнув Ворон: «Ні, не жди!»

<...>

«Будь же проклят ти назавше! — крикнув я, із крісла вставши. —
Згинь, примаро, у Плутона царство ночі знов іди!
Не лиши й пір'їну чорну — згадку про брехню потворну,
Хай скорботи знов огорнуть — бюст звільни цей, пропади!
Дзьоб свій вийми з мого серця, в нім надій більш не буди!»
Каркнув Ворон: «Ні, не жди!»

І сидить, сидить цей Ворон, вже ні друг мені, ні ворог,
На блідім Паллади бюсті чорний, наче знак біди;
Й очі зблискують зловісно, й пада тінь його навскісно,
Й світло лампи, мов навмисно, множить тінь в тіней ряди.

І душа моя в цій тіні, й що полине ввись — не жди:
Вже із тінню — назавжди!

<...>

Е. А. По (переклад В. Марача)

ВОРОН

<...>

«О пророче! Зла появо! — Ти ж пророк, хоч би й диявол!
Заклинаю небесами, Богом, що над усіма, —
Серцю в розпачу лещатах мусиш, мусиш ти сказати,
Чи в Едемі хоч обняти є надія, чи нема,
Осяйну Ленор обняти є надія, чи нема?»
Ворон прокричав: — Дарма!

<...>

Скинувся я — «Ворожа птахо! З словом цим з-під мого даху
Щезни геть у люту бурю, де Плутонova пітьма!
Геть неси і тінь потворну, і оману лихотворну,
Вийми з серця дзьоб свій чорний! Місця тут тобі нема!
Поверни мою самотність,— місця тут тобі нема!
Ворон прокричав: — Дарма!

І маячить перед зором чорний Ворон, чорний Ворон
На Паллади білім бюсті, душу в розпачі трима.—
І подібний погляд має тільки демон, що дримає,
Світло лампи вирізняє тінь, чорнішу, ніж Пітьма,
Й душу визволити з тіні, чорної, немов Пітьма,
Не спромога вже — дарма!

<...>

Е. А. По (переклад А. Онишка)

ВОРОН

<...>

«О, вещун — пусть злой, всё ж вещей! — птица ль ты, иль зла приспешник!
Заклинаю Небесами, Богом, чей так мил нам взор:
Сей душе, больной от скорби, дай надежду встречи скорой —
Душ слияния с Ленорой, с незабвенною Ленор,
С той прекраснейшей из смертных, смертный час чей был так скор».
Каркнул ворон: «*Nevermore*».

<...>

«Будь ты птица или дьявол! — этим словом ты доставил
Сердцу многая печали! — так закончим разговор!

Убирайся в ночь, обратно! Прочь лети, в объятья ада!
Там, наверно, будут рады лжи, что молвил ты как вор!
Прочь из жизни, сердца, дома! Растворись в ночи как вор!»
Ворон каркнул: «*Nevermore*».

До сих пор во тьме сердито всё сидит он, всё сидит он
Над моей мечтой разбитой, в сердце дома моего;
Чёрный огонь меж век струится, будто демон в нём таится,
Да и тень зловещей птицы в пол вросла уже давно;
И душе моей от этой чёрной тени не дано
Оторваться — *nevermore*!

<...>

Э. А. По (перевод Г. Аминова)

SONNET 130

My mistress' eyes are nothing like the sun;
Coral is far more red than her lips' red;
If snow be white, why then her breasts are dun;
If hairs be wires, black wires grow on her head.

I have seen roses damasked, red and white,
But no such roses see I in her cheeks,
And in some perfumes is there more delight
Than in the breath that from my mistress reeks.

I love to hear her speak, yet well I know
That music hath a far more pleasing sound;
I grant I never saw a goddess go —
My mistress when she walks treads on the ground.
And yet, by heaven, I think my love as rare
As any she belied with false compare.

William Shakespeare

СОНЕТ № 130

Очі моєї господині — це ніщо, як сонце;
Корал набагато червоніший, ніж губи червоні;
Якщо сніг стане білим, то чому тоді її груди сірувато-коричневі;
Якщо волосся — це провід, на її голові ростуть чорні дроти.

Я бачив троянди, червону і білу,
Але я не бачу таких троянд на її щоках,
І в деяких парфумів є ще більше захоплення
Чим у диханні, що від моєї коханки повертає.

Я люблю чути її, але добре знаю,
Ця музика має набагато приємніше звучання;
Я вдаю, що я ніколи не побачив богині ходи —
Моя господиня, коли вона гуляє, ступає на землю.

І все-таки, небо, я думаю, що моя любов як рідкісна
Як будь-яка вона заперечувала помилкове порівняння.

В. Шекспір (підрядковий переклад)

СОНЕТ № 130

Її очей до сонця не рівняли,
Корал ніжніший за її уста,
Не білосніжні пліч її овали,
Мов з дроту чорного коса густа.

Троянд багато зустрічав я всюди,
Та на її обличчі не стрічав,
І дише так вона, як дишать люди,
А не конвалії між диких трав.

І голосу її рівнять не треба
До музики, милішої мені,
Не знаю про ходу богинь із неба,
А кроки милої — цілком земні.
І все ж вона — найкраща поміж тими,
Що славлені похвалами пустими.

В. Шекспір (переклад Д. Паламарчука)

СОНЕТ № 130

Её глаза на звёзды не похожи,
Нельзя уста кораллами назвать,
Не белоснежна плеч открытых
кожа,
И чёрной проволокой вьётся прядь.

С дамасской розой, алой или белой,
Нельзя сравнить оттенок этих щёк.
А тело пахнет так, как пахнет тело,
Не как фиалки нежный лепесток.

Ты не найдёшь в ней совершенных
линий,
Особенного света на челе.
Не знаю я, как шествуют богини,
Но милая ступает по земле.
И всё ж она уступит тем едва ли,
Кого в сравненьях пышных
оболгали!

В. Шекспір

(перевод С. Маршака)

СОНЕТ № 130

Её глаза на солнце не похожи,
Коралл краснее, чем её уста,
Снег с грудью милой не одно и то же,
Из чёрных проволок её коса.

Есть много роз пунцовых, белых,
красных,
Но я не вижу их в её чертах, —
Хоть благовоний много есть
прекрасных,
Увы, но только не в её устах.

Меня её ворчанье восхищает,
Но музыка звучит совсем не так.
Не знаю, как богини выступают,
Но госпожи моей не лёгок шаг.
И всё-таки, клянусь, она милее,
Чем лучшая из смертных рядом
с нею.

В. Шекспір

(перевод М. Чайковского)

ДОДАТОК ДО УРОКУ № 4

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТА. ВЕЧІР ТРИДЦЯТЬ ТРЕТЬОГО ДНЯ

Розповідь Алкіноєві. Пригода в кіклопа

[180] <...>

Швидко дістались ми так недалекої тої країни,
Обік побачили там, край скелі над морем, високу,
Лавром порослу печеру. До неї збиралося на ніч
Кіз і овечок багато; навкруг простягався високий

[185] Двір, обгороджений муром з укопаних в землю великих
Каменів, зверху ж і сосни росли, і дуби височенні.
Велетен жив там потворний, що кіз і овечок отари
Сам випасав собі, інших оподаль. Ні з ким він не знався
У самотині своїй і ніяких не відав законів.

[190] Був він потвора страшна, на людину, що хлібом живиться,
Зовсім не схожий, скоріше скидався на гірську верховину,
Лісом порослу, яка серед скель височіє самотньо.
Товаришам своїм вірним на місці звелів я лишатись,
При кораблі, й стерегти корабля свого якнайпильніше;

[195] Сам же, дванадцять обравши між ними супутців найкращих,
Вирушив. Мав із собою я козячий міх із солодким
Темно-червоним вином, що Марон мені дав, син Еванта,
Жрець Аполлона, який опікується Ісмаром-містом.
З шани до бога й жерця ми й дружину його пощадили,

[200] Й сина; а сам проживав він в тінистім гаю Аполлона.
Отже, за те мені він дорогих надавав подарунків:
Гарного вибору золота сім тоді дав він талантів,
Подарував і кратеру, із срібла усю, і до того ж
Чистим, солодким вином, цим питвом божественним, дванадцять

[205] Амфор наповнив для мене. Ніхто про міцнеє вино те
В цілому домі з служниць і челядників досі не відав,
Тільки він сам, і люба дружина, і ключниця вірна.
Маючи пити солодке, як мед, вино те червоне,
Досить було лише келих один його влити на двадцять

[210] Мірок води — і запах навколо такий від напою
Йшов божественно солодкий, що втриматись годі від нього.
Міх я великий вином тим наповнив та інших припасів
В бесаги взяв шкіряні із собою. Відчув-бо я духом
Мужнім, що стріну людину, одягнену в силу могутню,

[215] Дикого велетня, що ні законів, ні правди не знає.
Швидко добралися ми до печери, але не застали
Велетня в ній, — деє пас він отару свою густорунну.
От увійшли ми в печеру і стали усе оглядати:
Сиру там кошики повні стояли, ягнята й козлята

[220] В стійлах тіснились вузьких, за віком поставлені різним:
Старші — окремо, окремо від них середульші, й окремо —

- Новонароджені; в цебрах стояло сироватки повно,
Глеки й дійниці були приготовані там для удою.
Товариші почали всіляко мене умовляти, —
- [225] Сир той забравши, негайно тікають відтіля і найшвидше
Позаганяти на наш корабель бистрохідний з кошари
Тих козенят і ягнят та й умкнути по водах солоних.
Та не послухав я їх, хоч було б набагато це краще, —
Хтілось побачить його, чи не дасть мені сам він гостинця?
- [230] Товаришам же моїм не здавався, проте, він привітним.
От ми розклали вогонь, і жертву принесли, й самі вже,
Сиру набравши, поїли, і ждати в кутку посідали,
Поки той прийде із стадом. Приніс тяжкий оберемок
Дров він сухих, щоб мати на чому вечерю варити.
- [235] З грюкотом скинув ті дрова серед кам'яної печери.
Ми ж із перестрахи всі аж в найдальший зашилися закут.
Позаганяв до печери опасистих кіз і овечок
Тих, що доїти їх мав, а самців — баранів із козлами —
Він за дверима лишив, на своєму подвір'ї широкім.
- [240] Потім камінь підняв величезний і вхід до печери
Ним завалив, — не могли б того каменя зрушити з місця
Й ковані міцно аж двадцять два вози чотириколісні, —
Ціла то скеля була, що нею заклав свої двері.
Сидячи, сам подоїв уже й кіз, і овець мекотливих,
- [245] Всіх за чергою, і кожній тоді підпустив сосунятко.
Білого він молока на кисле узяв половину.
Сир віддавивши, поклав у плетені кошики зразу;
Другу ж у глечиках він залишив половину, щоб мати
Й свіжого ще молока — напитися після вечері.
- [250] Швидко із справами цими упорався, потім ще й ватру
Сам розпалив, і нарешті побачив він нас і промовив:
«Хто ви, чужинці? Шляхом відкіля ви пливете вологим,
В справі якій чи так, навмання, ви блукаєте морем,
Наче розбійники ті, що гасаять у водних просторах,
- [255] Важачи власним життям і біду несучи чужоземцям?»
Так говорив він, і любими ми зажурились серцями:
Сповнив нас жахом страшний його голос і вигляд потворний.
В відповідь все ж я до нього з такими звернувся словами:
«Родом усі ми ахеї, додому вертаємо з Трої,
- [260] І, супротивними гнані вітрами над хланню морською,
Збилися з путі, і на інших шляхах та на іншій дорозі
Ми опинилися, — Зевсова, видно, на те була воля.
Горді ми бути людьми Агамемнона, сина Атрея,
Слава якого тепер до високого неба сягає, —
- [265] Місто велике-бо він зруйнував і люду багато
Винищив. Ми ж прибули аж сюди, і от припадаєм
Всі до колін твоїх, — виявиш ти нам гостинність чи, може,
Ще й подарунок даси, що гостям їх звичайно дарують.
Отже, могутній, богів пошануй, благаєм тебе ми,

- [270] Зевс-бо є сам покровитель гостей і усіх, що благають.
Він і гостинний, і гостям супутник, достойним пошани».
Так говорив я, а він відповів мені словом безжальним:
«Ну ж і дурний ти, чужинче, та й здалеку, мабуть, прибув ти,
Що шанувати й боятись богів мене так умовляєш!
- [275] Нам, кіклопам, байдуже й до Зевса-егідодержавця,
І до блаженних богів, самі-бо від них ми сильніші.
Страх перед Зевсом мене не примусить тебе пощадити
З товаришами, якщо того власний мій дух не накаже.
Краще скажи мені, де корабель твій оснащений нині
- [280] До суходолу пристав — далеко чи близько, щоб знав я».
Так він випитувать став, але це не укрилось від мене,
Мав-бо я досвід і хитрими мовив до нього словами:
«Мій корабель розтропив Посейдон, землі потрясатель,
Кинувши ним о скелі стрімкі при самім узбережжі
- [285] Вашого краю, — вітром сюди його з моря загнало.
Наглої смерті, проте, із супутцями я врятувався».
Так я сказав. Не відмовив безжалісний серцем нічого,
Скочив раптово і, руки свої на супутців наклавши,
Двох, як щенят, ухопив і з силою ними об землю
- [290] Вдарив, аж мозок їх бризнув і скрізь по землі розіллявся.
Пошматувавши їх геть, спорядив собі з них він вечерю.
Все він пожер, наче лев, що годується в горах, нічого
Не залишив — ні утроби, ні м'яса, ні кісті із мозком.
Руки з риданням гірким до Зевса ми всі простягали,
- [295] Бачачи злочин такий, у серці своїм безпорадні.
А як наповнив кіклоп свого черева глиб ненажерний і
М'ясом людським, молоком нерозбавленим їжу запив він
І між овець у печері своїй спочивати розлігся,
Духом відважним тоді таку я подав собі раду:
- [300] Ближче підкрастись і, меч свій нагострений з піхов добувши,
Вдарити в груди йому, рукою намацавши місце,
Де печінки під осердям, — та інша затримала думка:
Всі ми в печері отут загинули б марною смертю,
Бо від високих дверей не змогли б одвалити руками
- [305] Камінь той величезний, що велетень ним завалив їх.
Так ми в журбі та зітканнях на світлу Еос дожидали.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Вже він вогонь розпалив, подоїв своїх славних овець,
Всіх за чергою, і кожній тоді підпустив сосунятко.
- [310] Швидко із справами цими упорався, потім ізнову
Двох з-поміж нас ухопив і собі спорядив з них сніданок.
Далі, поснідавши, вигнав з печери свою він отару,
Легко відсунувши камінь важкий од дверей, і на місце
Знову поставив, немов сагайдак ковпачком покривав він.

- [315] З гуком і свистом кіклоп погнав свою жирну отару
В гори. А я, у печері лишившись, почав міркувати,
Як би помститись, якщо подасть мені ласку Афінa.
Серцю моему така найкращою видалась рада:
Біля кошари лежала кіклопова палиця довга —
- [320] Стовбур сиріої маслини, — зрубав її він, щоб ходити
З нею, як висхне вона. Виглядала ж та палиця, наче
Щогла на двадцятивеслім просторім судні чорнобокiм,
Що вантажі торговельні крізь далеч морську перевозить, —
Так виглядала завдовжки й завгрубшки ота деревина.
- [325] Кия із сажень завдовж од неї тоді відрубав я
Й товаришам передав, обстругати його наказавши.
Гарно вони обтесали оцупок, а я, загостривши
Дрюк той, у полум'ї вістрям тримав, щоб вогнем засмалити.
Потім старанно його заховав я під гноєм, якого
- [330] Дуже багато було понакидано скрізь по печері.
Товаришам після того звелів жеребки я тягнути,
Хто з них відважиться, разом зі мною кілок той піднявши,
В око встромити кіклопу, як в сон він солодкий порине.
Випали тим чотирьом жеребки, кого й сам би хотів я
- [335] Вибрати в поміч, а я уже п'ятий виходив між ними.
Ввечері й він надійшов і отару пригнав пишнорунну.
Зразу ж отару ситу загнав у широку печеру,
Сповна усю, не лишив на подвір'ї широкім нікого,
Передчуваючи щось, чи бог його так напоумив.
- [340] Потім камінь підняв величезний і вхід завалив ним,
Сидячи, він подоїв і кіз, і овець мекотливих,
Всіх за чергою, і кожній тоді підпустив сосунятко.
Швидко упорався з цими він справами, потім ізнову
Двох з-поміж нас ухопив і собі спорядив з них вечерю.
- [345] Тут підійшов до кіклопа я близько й звернувся до нього,
З темно-червоним вином дерев'яний підносячи дзбанок:
«Випий, кіклопе, вина, наївшись м'яса людського, —
Сам тоді знатимеш, що за питво в кораблі хоронилось
Нашому. Віз тобі цю я жертву, щоб зглянувсь на мене
- [350] Й вирядив швидше додому, а ти все нещадно лютуєш.
Хто ж тепер, нелюде, схоче до тебе сюди завітати
З інших людей, коли не по правді ти з нами повівся!»
Так говорив я. Узав він і випив; і страшно вподобав
Те він солодке питво і ще зажадав його вдруге.
- [355] «Дай-но, будь ласка, іще, та своє мені тут же імення
Зразу назви, щоб міг і тебе я гостинцем потішити,
Бо і кіклопам їх ниви родючі вино виноградне
В гронах розкішних дають, що примножує Зевс їм дощами.
Це незрівнянне вино, це нектар, це амбрoсія справжня!»

- [360] Так він сказав, і іскристого знов йому дав я напою.
Тричі підносив я, й тричі в глупоті своїй випивав він.
А як вино уже зовсім йому затуманило розум,
Я із солодкими знову до нього звернувся словами:
«Ти про ім'я моє славне питаєш, кіклопе? Назву я
- [365] Зараз себе, та гостинця віддай, що мені обіцяв ти.
Звусь я Ніхто на ім'я, і Ніким мене батько і мати,
Й товариші мої, й інші, звичайно, усі називають».
Так говорив я, а він відповів мені словом безжальним:
«Отже, Нікого я з'їм наостанку, раніше ж поїм я
- [370] Товаришів його всіх, — оце тобі й буде гостинець».
Так він сказав, похитнувся і навznak упав, і, зігнувши
Набік грубезну шию, лежав, і відразу всевладний
Сон подолав його. З горла у нього з вином випливали
М'яса людського шматки, — сп'янівши, почав він блювати.
- [375] Кия тоді я у попіл гарячий засунув, щоб знову
Він розігрівся, як жар, а тим часом відваги словами
Товаришам додавав, щоб ніхто не утік з переляку.
Отже, оливний кілок, хоча й був він сирий, розпаливши
Так, що вогнем він узявся й яскраво почав пламеніти,
- [380] Вийняв з вогню я і ближче підніс до кіклопа, навколо ж
Товариші поставали — бог дав їм одвагу велику.
Взявшись за дрюк той оливний з кінцем загостреним, дружно
В око встромили йому ми. А я, натиснувши зверху,
Став ним крутити, як бантину тесля свердлить корабельну
- [385] Свердлом, а інші з-під низу ремінням його обертають,
Взявшись обабіч, і жваво він крутиться сам безустанно.
Так от і ми, узявши розпечений дрюк, ним свердили
Велетню око, і пасока тепла струмила навколо.
Жаром горящих зіниць обсмажило і брови, і вії,
- [390] Лопнуло яблуко очне, й коріння його аж сичало.
Як в коваля, коли він топірець чи велику сокиру
Суне гарячими в воду холодну й сичить те залізо,
Гартом узате, — стає-бо воно ще міцнішим від того, —
Так від оливного кия і око його засичало.
- [395] Страшно кіклоп закричав, аж луна розляглась по печері,
З ляку ми кинулись врозтіч усі, і зразу він вирвав
З ока оту деревину, гарячою кров'ю облиту,
З люттю від себе її жбурнув обома він руками
Й гучно кіклопів волати почав, що з ним у сусідстві
- [400] Теж у печерах жили на овіяних вітром узгір'ях.
Крик той страшенний почувши, вони звідусіль позбігались,
Вхід обступили в печеру і стали розпитувать, що з ним:
«Що, Поліфеме, з тобою, що голосно так ти волаєш
В ніч божественну й солодкого сну позбавляєш усіх нас?
- [405] Може, хто з смертних отару твою силоміць виганяє?
Може, самого тебе хтось насильством і підступом губить?»

- В відповідь так із печери волав Поліфем премогутній:
«Друзі, Ніхто, й не насильством мене він, а підступом губить!»
Відповідаючи, мовлять вони йому слово крилате:
- [410] «Що ж, коли сам ти, й ніхто насильства тобі не вчиняє,
То чи не Зевс тобі хворість наслав, і поміч тут марна, —
Краще ти батька свого, владику благай Посейдона!»
Мовили це й відійшли; любе серце моє розсміялось,
Як обманув я ім'ям його й задумом цим бездоганим.
- [415] Стогнути тяжко і в корчах увесь аж звиваючись з болю,
Камінь руками намацав кіклоп і відсунув від входу,
Сів посередині в дверях і широко руки розставив,
Щоб упіймати того, хто з отарою хтів би умкнути.
От якого він дурня знайти у мені сподівався!
- [420] Я ж міркувати почав, як найкраще зарадити справі,
Щоб і супутників всіх, і себе від жорстокої смерті
Урятувати. Всілякі тут засоби й хитрощі ткав я —
Йшлося тут про душу, велике-бо лихо уже насувалось.
Зрештою визнав у серці я раду таку за найкращу:
- [425] Гарних, ставних там чимало було баранів густорунних,
Добре вгодованих, з темною, аж фіалковою шерстю.
Всіх я їх нишком позв'язував сплеченим віттям вербовим
З ложа жорсткого, що велетень спав нечестивий на ньому.
Я їх по троє зв'язав, — ніс когось під собою середній,
- [430] Інші ж обидва з боків тим часом його прикривали.
Кожні так троє несли одного чоловіка. А сам я...
Був поміж ними баран, над усіх в тій отарі найкращий,
Міцно вхопившись за карк, під черевом в нього кудлатим
Я заховався і, вп'явшись руками у шерсть божественну,
- [435] Так і тримавсь терпеливо, відважного сповнений духу.
Так ми в журбі та зітханнях на світлу Еос дожидали.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Стали на пашу тоді барани і козли пориватись,
А неподоєні матки заєкали голосно в стійлах —
- [440] Понабухали в них вим'я. А їхній господар, жорстоким
Мучений болем, усім баранам, що йшли повз нього,
Спини обмацував. Не помічав він, проте, нерозумний,
Що під грудьми в баранів густорунних підв'язане крилось.
Йшов аж останнім баран мій до виходу, шерстю своєю
- [445] Й мною обтяжений, я ж — передумав тоді вже багато.
Спину обмацавши в нього, сказав Поліфем премогутній:
«Любий баранку! Чому це сьогодні виходиш останній
Ти із печери? Раніш не ходив-бо від інших позаду.
Перший на луки ти жвавими кроками біг в ніжнолистих
- [450] Пастися травах, перший збігав і до хвилі річної,
Першим також поспішав до кошари своєї вернутись
Ти вечорами. А нині виходиш останній. Шкодуєш,
Мабуть, ти ока господаря, — злий чоловік його випік
З товаришами лихими, вином мій стуманивши розум.

- [455] Клятий Ніхто! Не втече він, кажу, від загибелі злої!
Мав би ти розум такий, як у мене, і вмів би хоч слово
Вимовить, ти б розказав, де від гніву мого він сховався.
Так би ударив я ним, щоб мозок з розбитого лоба
Всю цю печеру оббризжав, — тоді б я своє заспокоїв
- [460] Серце від болю, що той нікчемний Ніхто заподіяв».
Так промовляючи, він барана випускає за двері.
Щойно ми вийшли з печери й оподаль кошари спинились,
Перший я виліз із-під барана й повідв'язував інших.
Швидки погнали отару ми жирних овець тонконогих,
Їх оточивши навколо, щоб разом все стадо загнати
На корабель свій. Нас радо супутники любі вітали —
Тих, що уникнули смерті, — й загиблих оплакали гірко.
Плакати все ж їм, бровами до кожного стиха моргнувши,
Я не дозволив, — загнати звелів пишнорунну отару
- [470] На корабель і чимдуж на хлань відпливати солону.
До чочетів вони, швидко зійшовши, усі посідали
Й веслами, сидячи вряд, по сивих ударили хвилях.
А на таку вже відплинувши віддаль, що поклик ще чути,
До Поліфема почав я, глузуючи з нього, кричати:
- [475] «Гей ти, кіклопе! Не зовсім беззахисний муж той, у якого
Товаришів у глибокій печері пожер ти жорстоко!
Так і належить помститись тобі за лихі твої вчинки,
Нелюде лютий, що в домі своєму гостей поз'їдати
Не посоромивсь! От Зевс і боги тебе всі й покарали!»
- [480] Так я промовив. Його ж іще більша злоба охопила.
Верх од гори відломив він великої й так його кинув,
Що поблизу корабля темноносого впав той уламок,
Ледве в стерно кермове кам'яна не ударила брила.
Завирувало все море від скелі, що впала у воду, —
- [485] З шумом до берега нас понесло тоді водоворотом,
Моря приливом нас знову до самої суші пригнало.
Довгу жердину руками вхопивши, від берега нею
Я відштовхнув корабель, а супутцям кивнув головою,
Додаючи їм відваги, й на весла звелів налягти їм,
- [490] Щоб із біди врятуватись. Ажгнулись вони — веслували.
Тільки як далі від берега вдвоє уже одпливли ми,
Знов я кіклопа гукати хотів; та навкруг навперейми
Товариші мене лагідно так почали умовляти:
«Знову, безумний, ти хочеш цю дику людину дражнити?
- [495] Щойно він, кинувши скелю у море, погнав корабель наш
Прямо на берег, і ми уже зовсім загинути мали!
Тільки-но крики чийсь чи мову яку він почує,
Голови нам і всі корабельні він балки розтратить,
Мармуру кинувши брилу, — а сили йому не бракує».
- [500] Так говорили вони, та не слухало серце відважне,
Й знову до нього покликнув я, гнівом в душі спалахнувши!

- «Гей ти, кіклопе, якщо тебе з смертних хто-небудь питає,
Хто осліпив так ганебно тебе, ти можеш сказати —
Це Одисей тебе ока позбавив, той городоборець,
[505] Син Лаерта, що має свою на Ітаці домівку».
Так я покликнув, а він заричав ось такими словами:
«Горенько! Як воно давнє збулося богів віщування!
Жив тут один ворожбит, міцний чоловік і правдивий,
Телем, Еврімія син, віщуванням прославлений вдалим, —
[510] Так і постарівся він, віщуючи тут між кіклопів.
Він провівистив мені те, що статися має зі мною,
Як я від рук Одисеевих зору позбавлений буду.
Завжди чекав я, що прийде великий на вигляд, прекрасний
Муж в нашу землю колись, великої сповнений сили.
[515] Зовсім нікчемний натомість, безсилий, малий чоловічок
Ока позбавив мене, вином затуманивши розум.
Тож зачекай, Одисею, щоб я тобі дав подарунки
Та ублагав земледержця — щасливо додому вернути,
Син-бо йому я, й він гордий моїм називатися батьком.
[520] Сам лиш один, як захоче, він може мене ізцілити
Й більше ніхто — ні з блаженних богів, ні із смертного люду».
Так говорив він, а я у відповідь мовив до нього:
«Мав би я силу, то враз і душі б тебе, й віку позбавив
І відіслав би в оселю Аїда так певно, як певно
[525] Те, що вже ока не зцілить тобі й сам землі потрясатель».
Так відповів я, а він тоді став Посейдона-владика,
Руки у зоряне небо здіймаючи, ревно благати:
«Згляньсь, Посейдоне, землі потрясателю темногривастий!
Якщо я син твій і гордий моїм ти зватися батьком,
[530] Хай Одисей додому не вернеться, городоборець,
Син Лаерта, що має свою на Ітаці домівку.
А як судилось у власну йому повернутись оселю,
Добре збудовану, й близьких і землю побачити рідну,
Товаришів розгубивши, хай з лихом повернеться врешті, —
[535] Лиш на чужім кораблі, — і дома лиш горе застане».
Так він молив і благав, і почув його темногривастий.
Камінь ще більший тоді ізнов Поліфем піднімає
Й, ним розмахнувшись, з такою він силою кидає знову,
Що аж позад корабля темноносого впав той уламок,
[540] Ледь у стерно кермове кам'яна не ударила брила.
Завирувало все море від скелі, що впала у воду,
Хвилюю нас понесло і вперед аж до суші погнало.
Скоро на острів ми той прибули, де лишилися наші
Добре оснащені судна і журно сиділи навколо
[545] Наші супутники всі, що так довго на нас дожидали.
Витягли ми тоді свій корабель на пісок прибережний,
Далі посходили всі на берег шумливого моря.
Стадо ж кіклопове ми, з корабля зігнавши місткого,
Нарівно всім поділили — без пайки ніхто не лишився.

- [550] Все поділивши, дали мені ще барана додатково
Товариші в наколінниках мідних. На узбережжі
Я чорнохмарному Зевсу Кроніду, що всім володіє,
В жертву спалив його стегна. Та жертви, проте, не прийняв він,
Всі-бо мої кораблі добропалубні вже він замислив
- [555] Занапастити з моїми супутцями вірними разом.
Так цілий день ми тоді аж до заходу сонця сиділи,
М'ясом частуючись вдосталь, вином запивали солодким.
Сонце тим часом зайшло, і темрява все огорнула.
Спати лягли ми тоді на березі шумного моря.
- [560] Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Товаришів я своїх розбудив і звелів їм негайно
Стати на свій корабель і причали усі відв'язати.
До кочетів вони, швидко зійшовши, усі посідали
Й веслами, сидячи в ряд, по сивих ударили хвилях.
- [565] Далі відтіль попливли ми із тяжко засмученим серцем,
Бо хоч самі врятувались, та любих утратили друзів...

Гомер «Одіссея» (переклад Бориса Тена)

ДОДАТОК ДО УРОКУ № 7

СИРВЕНТА

Люблю травневий світлий час
І ніжні квіти весняні,
Люблю, коли чарують нас
Пташині радісні пісні,
І тішусь я красою
Рясних наметів і шатрів,
Розкиданих серед лугів,
Де гасла ждуть до бою
Ряди уславлених полків,
І вершників, і скакунів.

Люблю я бачить, як погнав
Юрбу озброєний загін.
Як мчать отари серед трав,
А військо лине навздогін,
І видно над рікою,
Як замок між гірських горбів
Обложений з усіх боків,
І темною габою
Шеренги мерехтять бійців,
Що виглядають між ровів.

До серця рицар той мені,
Що, першим кинувшись у бій,
Летить безстрашно на коні,
Запалює загін весь свій
Відвагою п'янкою.
Ось бій шалений закипів,
І мчить боєць серед полів,
Рискує головою, —
Складу тому свій кращий спів,
Хто йде вперед на ворогів!

Тріщать шоломи і щити
Від палиць і мечів дзвінких.
Рідіють воїнів ряди,
Не стримать коней бойових
Уздечкою тугою.
Хто честь свою не поганьбив,
Той сповнений під час боїв
Турботою одною —
Щоб якнайбільш стинать голів.
Хоробрих надихає гнів!

Не дороге життя мені,
І не люблю я пить і спать.
Люблю гук сурем на війні
І ржання коней пізнавать
З атакою новою;
Мене сп'яняє блиск мечів,
Як вороги із-за скарбів
Воюють між собою,
Приємно бачить між мерців
Шмати подертих прапорів.

Барони! Жить війною
Нам краще, ніж на схилі днів
Закладом селищ і ланів.
Мій Папіоль, з тобою
Я передам без зайвих слів,
Щоб Так-і-ні у бій нас вів.

*Б. де Борн
(переклад М. Терещенка)*

КАНЦОНА

Мені під час травневих днів
Приємний щебіт віддалік,
Зринає в пам'яті без слів
Моє кохання віддалік.
Навік я неспокійний став,
І не ростуть квітки між трав,
Як зимно у душі мені.

Я щастя у житті зустрів
В моїм коханні віддалік.
Немає в світі кращих днів
Ні поблизу, ні віддалік!
Коли б я лиш надію мав,
У царство б маврів я помчав,
Обдертий весь, в самотині.

Немає в світі кращих снів —
Примчать до неї віддалік,
І чуть слова її, мов спів,
І розмовлять не віддалік,
А віч-на-віч, щоб не шукав
Я більш її, щоб не страждав,
Щоб другом був її всі дні.

Щоб я від горя не смутнів,
Кохання тішить віддалік.
Далеко до її країв.
Даремно мріять віддалік.
Хоч цілий вік я мандрував,
Але я там ще не бував.
Безжальні думи навісні!

Господь не раз людей жалів.
Святе кохання віддалік!
Та поки що я весь змарнів, —
Про неї мрію віддалік.
О, до прочан би я пристав
І посох би з собою взяв,
Щоб бачить очі неземні!

Коли б Господь мене привів
Скоріш до неї віддалік,
Щоб я признатись їй посмів
І більш не мучивсь віддалік,
Щоб кожен куц і кожен став
Ще кращим біля неї став,
Щоб стали обрії ясні!

На мене жаль, на мене гнів,
Що я кохаю віддалік.
Я чистим принести зумів
Своє кохання віддалік.
Сумним я від кохання став.
Невже святий мене скарав,
Щоб мучивсь я в страшній борні?
Сумним я від кохання став.
Ганьба тому, хто покарав,
Щоб мучивсь я в страшній борні!

*Дж. Рюдель
(переклад М. Терещенка)*

ДОДАТОК ДО УРОКУ № 8

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО ДАНТЕ АЛІГ'ЕРІ

- Данте Аліг'ері (поряд із Франческо Петраркою та Джованні Боккаччо) вважають творцем сучасної італійської мови. Саме Данте першим почав писати свої твори простою народною мовою, а не латиною.
- Італія протягом століть була поділеною на безліч князівств та міст-держав. Тут спілкувалися на багатьох діалектах і єдиної мови не існувало. На початку XIV ст. Італія познайомилася з поемою Данте Аліг'ері «Божественна комедія». Приголомшлива популярність твору сприяла тому, що рідний для Данте тосканський діалект, яким написано поему, став основою літературної італійської мови.
- Коли Данте заledве виповнилося 13 років, його заручили з Джеммою ді Донаті, за 14 років вони одружились, але істинним коханням та музою поета стала Беатріче Портінарі.
- Хоч Данте й Беатріче були сусідами та бачилися досить часто, розмовляли вони лише двічі: на світській вечірці, коли Данте було 9 років, і ще за 9 років, випадково зустрівшись на вулиці.
- Попри те що в шлюбі з Джеммою він мав трьох дітей, ім'я дружини Данте жодного разу не згадав у своїх творах, а Беатріче присвятив більшість сонетів і канцон зі збірки «*La Vita Nuova*» («Нове життя»), зробив її одним з головних персонажів «Божественної комедії».
- Пара Данте й Беатріче є уособленням закоханої пари, як Петрарка та Лаура, Трістан та Ізольда, Ромео та Джульєтта.
- Данте навіть було обрано на посаду пріора, але через конфлікт між партіями білих та чорних гвельфів поета вигнали з Флоренції. Так почалися поневір'яння Данте Італією: до Флоренції він не повернувся.
- Данте Аліг'ері помер дорогою з Венеції до Равенни у віці 56 років. Коли прах Данте транспортували з Равенни до рідної Флоренції, урну викрали монахи сусіднього монастиря, що не бажали розлучатися з поетом.
- 2008-го, майже за 690 років після смерті Данте Аліг'ері, влада Флоренції скасувала рішення про вигнання поета з міста. Проте громадськість назвала це рішення комерційним трюком для приваблення туристів.
- Похований Данте у Равенні, хоча влада Флоренції неодноразово намагалася перенести прах поета на його батьківщину, там навіть установлено усипальницю, що й досі залишається порожньою.

ДОДАТОК ДО УРОКУ № 17

МОНОЛОГ ГАМЛЕТА

Чи бути, чи не бути — ось питання.
Що благородніше? Коритись долі
І біль від гострих стріл її терпіти,
А чи, зітнувшись в герці з морем лиха,
Покласти край йому? Заснути, вмерти —
І все. І знати: вічний сон врятує,
Із серця вийме біль, позбавить плоті,
А разом страждань. Чи не жаданий
Для нас такий кінець? Заснути, вмерти.
І спати. Може, й снити? Ось в чім клопіт;
Які нам сни присняться після смерті,
Коли позбудемось земних сует?
Ось в чім вагань причина. Через це
Живуть напасті наші стільки літ.
Бо хто б терпів бичі й наруги часу,
Гніт можновладця, гордія зневаги,
Відштовхнуту любов, несправедливість,
Властей сваволю, тяганину суду,
З чесноти скромної безчесний глум,
Коли б він простим лезом міг собі
Здобути вічний спокій? Хто стогнав би
Під тягарем життя і піт свій лив,
Коли б не страх попасти після смерті
В той край незнаний, звідки ще ніхто
Не повертався? Страх цей нас безволить,
І в звичних бідах ми волієм жити,
Ніж линути до не відомих нам.
Так розум полохливими нас робить,
Яскраві барви нашої відваги
Від роздумів втрачають колір свій,
А наміри високі, ледь зродившись,
Вмирають, ще не втілившись у дію.

*В. Шекспір «Гамлет, принц данський»
(переклад Л. Гребінки)*

ДОДАТОК ДО УРОКУ № 36

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЕВІ

Вірш «*Silentium*» побудовано як своєрідне звертання до читача, яке можна прийняти за раду або за повчання. Воно складається із трьох шестирядкових строф, кожна — із чотиривірша

з паралельним римуванням і двовірша. Початок вірша звучить як повчання. Автор радить читачеві мовчати й ховатися, тому що він приречений на духовну самотність. Автор змальовує картину людської душі, зображуючи її як Усесвіт, наповнений безліччю зірок, у ролі яких виступають почуття й думки людини, без них людина не може існувати. Контрастності досягнуто за допомогою різних художніх засобів. Це епітети *«у щиросердечній глибині», «чарівних дум»* і т. ін.; метафори *«почуття й мрії... встають і заходять»*, *«жити в собі самому»*, *«обуриш ключі»*; порівняння *«безмовно, як зірки в ночі»*. Ліричним героєм цього вірша є людина, до якої звертається автор. Внутрішній світ героя складний і незбагнений: він перебуває в стані роздумів про себе. Його хвилює і те, як його сприймають оточуючі, і те, як йому зрозуміти самого себе. Поетична думка у вірші рухається поетапно. Спочатку автор говорить про людські почуття та мрії, потім про взаємини, а потім, у третій строфі, він дає пояснення: *«В собі самому жить умій! / Є цілий світ в душі твоїй...»*. Автор асоціює людину з космосом, і це допомагає читачеві осягнути безнадійність розуміння людини людиною й самим собою. Поетична думка досягає кульмінації в третій строфі за допомогою розгорнутою метафори *«жити в собі самому»*. Кожна строфа — завершена думка, ліричне висловлення. Строфи закінчуються тим самим словом — *«мовчи»*: своєрідним висновком, якого доходить митець. Вірш побудовано так, що в ньому відсутні зайві думки, усе цілком відповідає темі. У цьому — майстерність автора. Новаторство Тютчева проявляється в його точці зору щодо існування людини й державного устрою, а традиційність полягає в тому, що він використовував у своїй творчості теми, характерні для багатьох поетів — теми любові, природи тощо.

Вірш *«Іще горять в душі бажання...»* має трагічний зміст (вірш написано на десяти роковини смерті першої дружини Тютчева). Це ми розуміємо, уважно читаючи текст. Кохана жінка, якої вже давно немає на землі, стає ніби небом для душі поета: сонце щастя згасло, але пам'ять і жагуча мрія все ще сяють, мов незгасна зоря.

ІЩЕ ГОРЯТЬ В ДУШІ БАЖАННЯ...

Іще горять в душі бажання,
Ще манить зір краса твоя,
Крізь любі спогади туманні
Іще ловлю твій образ я.

Твій образ милий та прекрасний
Всякденно видиться мені,
І недосяжний, і незгасний,
Немов зоря в височині.

Ф. Тютчев
(переклад М. Рильського)

SILENTIUM¹

Мовчи, заховуй од життя
І мрії, і свої чуття!
Нехай в безодні глибини
І сходять, і зайдуть вони,
Мов зорі ясні уночі:
Любуйся ними і мовчи.

Як серцю висловить себе?
Чи ж зрозуміє хто тебе?
Не зрозуміє слова він,
Бо думка висловлена — тлін.

Джерел душі не руш вночі:
Живися ними і мовчи.

В собі самому жить умій!
Є цілий світ в душі твоїй
Таємно-чарівливих дум;
Заглушить їх буденний шум,
І зникнуть, в саяві дня мручи,
Ти слухай спів їх і мовчи!

Ф. Тютчев
(переклад М. Вороного)

ДОДАТОК ДО УРОКУ № 37**ШЕПІТ... НІЖНИЙ ЗВУК ЗІТХАННЯ...**

Шепіт... Ніжний звук зітхання.
Солов'їний спів...
Срібна гра і колихання
Сонних ручаїв.

Ночі блиск... Тремтіння тіней...
Тіні без кінця...

Ненастанні, дивні зміни
Милого лица...

У хмаринках — пурпур рози.
Відблиск янтаря...
І цілунків пал, і сльози,
І зоря, зоря!

А. Фет
(переклад М. Рильського)

ВЕСНА**(«Я ПРИЙШОВ ДО ТЕБЕ, МИЛА...»)****I**

Я прийшов до тебе, мила,
Розказать, що сонце встало,
Що його живуца сила
В листі променем заграла, —

І у лісі щохвилини
Кожна брунька оживає,
І лунає спів пташиний,
І нове життя буяє;

Що до тебе з тим же палом
Б'ється серце, летється мова,
Що душа, пойнята шалом,
Вся тобі служить готова,

Що на мене повіває
Щастя, радість відусюди...
Що співатиму — не знаю,
Але співів — повні груди!

¹ Мовчання (латин.).

II

Сонця промінь палкий грав
 на липах в садку,
 Рисувала ти щось на блискучім
 піску.
 Я думкам оддавався, я вірив весні, —
 Але ти не сказала ні слова мені.

Я давно відгадав, що моя ти була,
 Що для мене ти щастя своє віддала.
 «Сталось так, — я казав, —
 не по нашій вині!»
 Ти ж нічого на це не сказала мені.

Я стогнав, я благав, що не слід
 нам кохаться,
 Що нам треба в минулому
 все занедбать,
 Що в прийдешнім цвітуть
 всі права красоти, —
 І нічого мені не відмовила ти.

Я очей не відводив од тебе в труні:
 Згаслу тайну хотілось пізнати мені,
 На лиці твоїм вирок для себе
 знайти, —
 І нічого... нічого не мовила ти.
 А. Фет (переклад М. Вороного)

ДОДАТОК ДО УРОКУ № 38

ЦІКАВІ ФАКТИ ІЗ ЖИТТЯ АФАНАСІЯ АФАНСІЙОВИЧА ФЕТА

1834 року, коли хлопцеві виповнилося 14 років, з'ясувалося, що юридично він не є сином російського поміщика Шеншина і запис було зроблено незаконно. Суперечки спричинив анонімний донос. Рішення духовної консисторії стало вироком: відтепер Афанасій має носити прізвище матері, його позбавлено всіх привілеїв спадкового дворянина і російського підданства. З багатого спадкоємця він раптово перетворився на «людину без імені», незаконно-народжену дитину сумнівного походження. Фет сприйняв цю подію як ганьбу, і повернення втраченого положення стало для нього нав'язливою ідеєю, яка багато в чому визначила подальший життєвий шлях поета. Тільки 1873 р., коли Афанасієві Фету було вже 53 роки, збулася мрія його життя. За указом царя поетові повернули дворянські привілеї та прізвище Шеншин. Тим не менш свої літературні твори він продовжував підписувати прізвищем Фет.

1847 року, під час військової служби, у невеликому маєтку Федорівка поет познайомився з Марією Лазич. Ці взаємини почалися з легкого флірту, який поступово переріс у глибоке почуття. Але Марія, вродлива, освічена дівчина з поважної сім'ї, не могла скласти партію чоловіку, який тільки сподівався повернути дворянський титул. Зрозумівши, що він по-справжньому кохає цю дівчину, Фет, тим не менш, вирішив ніколи з нею не одружуватися. Марія поставилася до цього спокійно, проте згодом розірвала стосунки з ним. Минув час, і Фету повідомили про трагедію, яка сталася у Федорівці.

У кімнаті Марії спалахнула пожежа, одяг на ній загорівся. Намагаючись урятуватися, дівчина вибігла на балкон, потім у сад. Але вітер тільки роздмухав полум'я. Марія Лазич помирала кілька днів. Її останні слова були про Афанасія. Поет тяжко переніс цю втрату. Він до кінця життя карався, що не одружився з дівчиною, адже більше не зустрів справжнього кохання. Його душа спорожніла.

Також Фет дуже переймався через психічні захворювання, на які страждали кілька поколінь його предків. Оскільки поет часто зазнавав нападів меланхолії, то боявся, що зрештою його спіткає така сама доля.

ДОДАТОК ДО УРОКУ № 40

КРИМСЬКІ СОНЕТИ

СОНЕТ № 1 «АКЕРМАНСЬКІ СТЕПИ»

Пливу на обшири сухого океану.
Як човен, мій візок в зеленій гущині
Минає острови у хвилях запашні,
Що ними бур'яни підносяться багряно.

Вже морок падає. Ні шляху, ні кургана...
Шукаю провідних зірок у вишині.
Он хмарка блиснула, он золоті вогні:
То світитися Дністро, то лампа Акермана.

Спинімось! Тихо як!.. Десь линуть журавлі,
Що й сокіл би не взрив, — лиш чути, де курличе.
Чутно й метелика, що тріпається в млі,
І вужа, що повзе зіллями таємниче...

Я так напружив слух, що вчув би в цій землі
І голос із Литви. Вперед! Ніхто не кличе.
А. Міцкевич (переклад М. Рильського)

СОНЕТ № 4 «БУРЯ»

Вітрила зірвано, ревіння, шум завії,
Тривожні голоси і помп зловісний рик,
Із рук матросових останок линви зник,
Згасає сонця диск — і гаснуть з ним надії.

В тріумфі бурянім, серед шумливих стін,
Що вгору зносяться в безумній круговерті,
Ступив на корабель жорстокий геній смерті,
Як воїн, що іде на приступ між руїн.

Півмертві там лежать; той руки он ламає,
 А той товаришам прощання посилає,
 Той ревно молиться, щоб гибелі втекти.
 Один лиш із гурта — самотній чужаниця —
 Гадає: щастя той у світі міг найти,
 Хто друзів має ще, хто може ще молиться.

А. Міцкевич (переклад М. Рильського)

СОНЕТ № 6 «БАХЧИСАРАЙ»

Великі та німі Гіреїв двір і сад!
 По ганках, що мели покірних баш тюрбани,
 Через потуги трон і любощів дивани
 Літає сарана, повзе холодний гад.

Повився темний плющ і дикий виноград
 По вікнах, по стіні подобою альтани.
 Руїна — пише тут на мурах гість незнаний,
 Як Валтасарові, на віковичний згад.

А в залі ще стоїть окраса мармурова:
 Гарему то фонтан. Сльоза його перлова
 Спадає по сльозі і промовля щомить:
 «О де ви, де тепер, любов, могуття й славо,
 Що мали у віках сіяти величаво?
 Ганьба! Немає вас, а джерело дзвенить».

А. Міцкевич (переклад М. Рильського)

СОНЕТ № 8 «ГРОБНИЦЯ ПОТОЦЬКОЇ»

Зів'яла ти в краю, завітчанім весною,
 Трояндо молода, бо линули в імлі
 Від тебе юні дні, злотисті мотилі,
 І спогадів черву лишали за собою.

Чому так світяться громадою ясною
 Зірки, до польської обернені землі?
 Чи то не погляд твій, в печалі, у жалі,
 Сліди повипікав огненною сльозою?

О полько! Як і ти, я вмру на чужині.
 Хай приязна рука мене хоч поховає!
 Тут мандрівці ведуть розмови негучні,
 І вчую я слова, що чув у ріднім краї,
 Поет, складаючи тобі на честь пісні,
 Побачить гроб і мій — для мене заспіває.

А. Міцкевич (переклад М. Рильського)

СОНЕТ № 14 «ПІЛІГРИМ»

Країна розкоші прослалась підо мною,
Вгорі — блакить ясна, тут — лиця чарівні.
Чому ж у дальній край так хочеться мені,
Чом ще за дальшою я плачу давниною?

О Литво! Шум лісів, породжених тобою,
Миліший, ніж Байдар всі солов'ї гучні,
І більше я радів твоїй трясовині,
Як цим шовковицям з їх ніжною красою!

На лоні красоти, серед казкових див,
Чом лину серцем я до молодого ранку,
До тої, що колись так ніжно полюбив?
В краю, заказанім для мене, ти, коханко,
Як ходиш по моїх недавніх ще слідах,
Чи згадаєш мене хоч іноді в думках?

А. Міцкевич (переклад М. Рильського)

СОНЕТ № 18 «АЮ-ДАГ»

Люблю дивитись я із Аюдагу скелі,
Як спінені вали біжать йому до ніг
Рядами чорними — чи, ніби срібний сніг,
На сонці виграють, мов райдуги веселі.

Штурмують мілину вони у буйнім хмелі,
Немов морських потвор іде страшний набіг;
Здобудуть — і назад odchодить військо їх,
Корали й перли нам лишивши на тарелі.

Твоя подоба це, поете молодий!
Так грізних пристрастей бушує буревій;
Та ліру ти підняв — і в серці супокій.
Навала відійшла по довгій обороні,
Безсмертні лиш пісні зронивши в час погоні.
За них віки тобі вінком прикрасять скроні.

А. Міцкевич (переклад М. Рильського)

ДОДАТОК ДО УРОКУ № 41**ПІСНЯ ПРО СЕБЕ****1**

Себе я прославляю, себе я оспівую,
І те, що приймаю я, приймете й ви,
Бо кожен атом, котрий належить мені, так само належить вам.
Я тиняюся, шукаючи свою душу,
На дозвіллі тиняюся влітку, нахиляюся й розглядаю стебло травинки.

Мій язик, кожен атом моєї крові складається з цього ґрунту, з цього повітря;
 Народжений тут від батьків, зароджених тут батьками,
 котрі так само тут народилися,
 Я, тридцятисемирічний, без жодної хворості, розпочинаю
 І сподіваюся не увратися аж до смерті.

Вірування та вчення, всіма облишені,
 Ви відступили убік — але й ви добрі на місці своєму, і вас не забуто, —
 Я прихищаю всі — правильні й хибні, я дозволяю стверджувати речі
 цюнайризикованіші:
 Хай промовляє природа без перешкод з первісною силою.

<...>

21

Я — поет Тіла і я — поет Душі,
 Зі мною всі насолоди раю та всі болі пекла зі мною,
 Перше я прищеплюю і плекаю в собі, друге — на мову нову тлумачу.
 Я поет жінки так само, як і чоловіка,
 І кажу, що так само чудово жінкою бути, як і чоловіком,
 І кажу, що нема більшої величі, ніж бути матір'ю людей.

Я пісню співаю розпросторення або гордості,
 Доволі ухилинь і вимолювання,
 Я покажу, що розмір — це тільки розвиток.

Ви залишили позаду інших? Ви — президент?
 То пусте: вони не лише наздоженуть вас, а й підуть далі,
 Я той, хто блукає, коли набирає сили лагідна ніч,
 Я гукаю до землі й моря, напівзанурених в ніч.

Прилинь, гологруда ноче, прилинь, магнетична, живлюща ноче!
 Ноче південних вітрів, ноче кількох великих зірок!
 Ноче дрімотна, шалена, оголена літня ноче!
 Усміхнися, млосна, із диханням свіжим, земле!
 Земле дрімотних і вологих дерев!
 Земле погаслого заходу, земле гір, на вершинах яких спочиває мла!
 Земле склистих потоків місяця вповні, позначених злегка блакиттю!
 Земле світла і тіні, що скалками грають на річці!
 Земле перлистих хмар, що задля мене стали ясніші й чистіші!
 Земле з вигинами стрімкими: земле, вся в яблуневому цвіті!
 Усміхнись, бо йде твій коханець!
 Щедротна, ти мені любов віддала — і тобі відповім я любов'ю!
 О, невимовна, шалена любове!

<...>

В. Вітмен (переклад Леся Герасимчука)

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аналіз поеми «Мертві душі»: історія створення і задум поеми* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://moyaosvita.com.ua/literatura/analiz-poemi-mertvi-dushi-istoriya-stvorenniya-i-zadum-poemi>.
2. *Англійське Відродження* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://megalib.com.ua/content/7549_Lekciya_1314_Angliiske_Vidrodjennya.html.
3. *«Божественна комедія». Аналіз* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dovidka.biz.ua/bozhestvenna-komediya-analiz>.
4. *Вересаєв, В. В. Гоголь в житті* / В. В. Вересаєв. — Х. : «Прапор», 1990. — С. 115.
5. *Гоголь & Гоголь* // Хроніка 2000. — Вип. 76. — К., 2009. — 511 с.
6. *Гоголь, М. В. Сорочинський ярмарок* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://portfel.info/dir/g/gogol_mikola/sorochinskij_jarmarok/89-1-0-1764.
7. *Гомер. Одиссея*. — Х. : Фоліо, 2001.
8. *Дейна, М. К. Зіткнення Гамлета зі злом реального світу* // Зарубіжна література в школах України. — 2005. — № 10. — С. 35–37.
9. *Доновський, С. «Бути чи не бути — ось питання...» Образ Гамлета. Проблема морального вибору та вчинку* // Зарубіжна література в школі. — 2007. — № 5. — С. 10–15.
10. *Дубашинский, И. А. Вильям Шекспир: очерк творчества* / И. А. Дубашинский. — М. : Просвещение, 1965.
11. *Ернст Теодор Амадей Гофман — багатогранний митець-романтик* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://edufuture.biz/index.php?title>.
12. *Історія американської літератури* / Т. Денисова ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012.
13. *Італійське мистецтво епохи Відродження. Національні література і театр* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/10821>.
14. *Канарский, А. С. Диалектика эстетического процесса* / А. С. Канарский. — К., 2008.
15. *Коваленко, К. Вільям Шекспір. «Гамлет, принц Датський»* // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. — 2002. — № 11. — С. 24–34.
16. *Коновалова, М. В. Зарубіжна література. 10 клас* / М. В. Коновалова. — Х. : ВГ «Основа», 2018. — (Серія «Мій конспект»).

17. *Коновалова, М. В.* Зарубіжна література. 10 клас. Рівень стандарт і академічний рівень / М. В. Коновалова, О. Г. Куцінко, В. В. Паращич. — Х. : ВГ «Основа», 2017. — (Серія «Мій конспект»).
18. *Культура* епохи Відродження [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Культура_епохи_Відродження.
19. *Куцінко, О. Г.* Його народила земля українська // Обрії : наук-метод. журн. — 2009. — № 1 (28).
20. *Куцінко, О. Г.* Усі уроки зарубіжної літератури. 9 клас / О. Г. Куцінко. — Х. : ВГ «Основа», 2009. — (Серія «Усі уроки»).
21. *Матеріали* до вивчення поеми Гомера «Одіссея» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lessons.com.ua/materiali-do-vivchennya-poemi-gomera-odisseya>.
22. *«Мертві душі»*: історія створення поеми Гоголя [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mykniga.com.ua/tvory/mertvi-dushi-istoriya-stvorennya-poemi-gogolya.html>.
23. *Пізнє* Відродження (Постренесанс) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://studopedia.com.ua/1_150608_piznie-vidrodzhennya-postrenesans.html.
24. *Подорожна, Н.* «Шекспірівське слово у вічність летить» (художні особливості побудови трагедії Шекспіра «Гамлет») // Зарубіжна література в школі. — 2007. — № 5. — С. 16–20.
25. *Попович, М. В.* Микола Гоголь: роман-есе / М. В. Попович. — К. : Молодь, 1989. — (Серія «Уславлені імена». Вип. 71).
26. *Світова* література. Комплексна підготовка до ЗНО. Античність. Гомер «Іліада», «Одіссея» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zarlit.com/zno/7.html>.
27. *Тематика*, поетика, жанри куртуазної і провансальської лірики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uastudent.com/tematika-poetika-janru-kyrtyaznoi-i-provansalskoi-liruku>.
28. *Трубадури* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Трубадури>.
29. *Учитель* світової літератури і професійні вимоги до нього [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5455226/page.4>.
30. *Філософський* сенс твору Е. Т. Гофмана «Крихітка Цахес» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.parta.com.ua/composition/view/633>.
31. *Характеристика* особливостей «Божественної комедії» / Н. О. Півнюк, О. М. Чепурко, Т. Ф. Маленька, Н. М. Гребницька // Зарубіжна література : підручник для 8 кл. загальноосвітн. навч. закл. — К. : «Освіта», 2008.
32. *Цікаві факти* про Данте — Факт дня українською [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.factday.net/5-23-tsikavi-fakty-pro-dante.html>.
33. *Шекспір, В.* Гамлет, принц Данський / В. Шекспір. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. — (Серія «Зарубіжна класика»).